

Tadqiqot.uz

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

conferences.uz

No 18
31 июль

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 18-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
3-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
18-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-3**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
18-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-3**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 18-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 июль 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 30 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шохида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Мехри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдор.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШЛАР

1. Мўминов Азизбек Зиёвиддиович ЭКОТУРИЗМ РИВОЖЛАНИШИННИГ ЖАХОН ВА МАМЛАКАТ МИҚЁСИДА ЎРГАНИЛГАНЛИК ДАРАЖАСИ	9
2. Иноятов Сулаймон Иноятович МИРЗО АБДУЛВОҲИД МУНЗИМ – БУХОРО ЖАДИДЧИЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ФАОЛЛАРИДАН БИРИДИР	14
3. Risbayeva Zilola Bahodirovna QADIMGI QANG' DAVLATI TARIXI	17
4. Jo'rabyeova Nazokat Xabibullayevna TEMURIYLAR DAVLATIDA ARAB, FORS VA TURKIY TILLARNING AHAMIYATI	19
5. Ortiqova R.I. «TARIX DARSLARIDA QIZIQARLI O'YINLI USULLARDAN FOYDALANISH» MAVZUSIDAGI USLUBIY QO'LLANMA	20
6. Shokirova Mavludaxon Xolmirzayevna QADIMGI DUNYONING YETTI MO'JIZASI	24
7. Togayev Musulmon Xushvaxtovich, Ibragimov Ulug'bek Abdumannonovich TARIX FANINI O'QITISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH YO'LLARI	26
8. Гозиев Сирож Ҳошимович, Лапасова Мафтұна Санатқұл қызы ШАЙБОНИЙЛАР ДАВРИ МАДАНИЯТИ РИВОЖИНИНГ АЙРИМ ЖИХАТЛАРИ	28
9. Ражабова Роҳила Закировна МАНФИТЛАР ДАВРИ ТАРИХИ ЁРИТИЛГАН ҚҮЛЁЗМА МАНБАЛАР	30
10. Эрбутаева Ўғилой Суюновна, Давронова Юлдуз Улуғбековна ҚАДИМГИ ХИТОЙ ТАРИХИЙ МАНБАЛАРИДА МАРКАЗИЙ ОСИЁ (ТАРИХШУНОСЛИК ТАҲЛИЛИГА ДОИР)	33
11. Умаров Икромжон Ибрагимович МИЛЛИЙ ЎЙИНЛАРДА БОЛА ТАРБИЯСИ	35
12. O'razbaeva Diloram TARIX DARSLARDA AMIR TEMUR SIYMOSI	38
13. Қамариддинзода Малиқабону Қамариддиновна ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ БИРИНЧИ ПРЕЗИДЕНТИ И.А.КАРИМОВ ХОТИРАСИГА БАҒИШЛАНГАН	40
14. Қамариддинзода Малиқабону Қамариддиновна ИСЛАМ АБДУГАНИЕВИЧ КАРИМОВ ПЕРВЫЙ ПРЕЗИДЕНТ НЕЗАВИСИМОГО УЗБЕКИСТАНА	42
15. Yusupova Xurshidaxon Zakirllayevna BUYUK TARIXIMIZ YOSHLAR K O'ZGUSIDA	44
16. Boboxanova Ma'mura JASORATLI QAHRAMONIMIZ- JALOLIDDIN MANGUBERDI	46
17. Ismoilov Yusuf Ismoilovich TARIX DARSLARIDA TURLI METODLARNI UYG'UNLASHTIRISH	48
18. Jumaev Jonibek Shodievich MEASURES AIMED TO RETURN THE CULTURAL WEALTH BELONGING TO OUR COUNTRY FROM FOREIGN COUNTRIES	50
19. Қамариддинзода Малиқабону Қамариддиновна АТАН - СИЗ КАБИ ФИДОЙИ ВАТАНПАРВАРЛАРГА ТАЯНАДИ	52
20. Абдуллаев Равшан Раҳмонали ўғли ШАХСНИ ТАРБИЯ ҚИЛИШДА АНИҚ, ТАБИЙ ВА ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ	55
21. Ahmedova Guzal Abduvalieva	

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

МАКТАВ О‘QUVCHILARIDA TARIXIY BILIMALARNI SHAKLLANTIRISH.....	57
22. Boyboboyeva Shahnoza Zokirjonovna, Karimova Gulnoza Zokirjon qizi “ISLOM SIVILIZATSİYASIDA BUXORO MA’NAVİY-MA’RİFIY MEROSINING UMUMBASHARIY AHAMIYATI VA UNING HOZIRGI DAVRDA CHET ELLIK VA O‘ZBEKİSTONLIK OLIMLAR TOMONIDAN O‘RGANİLISHI”	58
23. Buronova Zulfiya Karimovna “BUXORO AMIRLIGI DAVRIDA SURXON VOHASI BEKLİKLARINING SIYOSIY BOSHQARUVI VA MA’MURIY-HUDUDIY TİZİMİ”	61
24. Gulomova Dildorahon Qahramonovna MILLIY DAVLATCHILIGIMIZNING NODIR NAMUNASI “TEMUR TUZUKLARI”	63
25. Dadayeva Oygul Farhodovna ZAHİRİDDİN MUHAMMAD BOBUR HAYOTINING TARBIYAVIY AHAMIYATI	65
26. Dilobar Xoldarova TURKİSTONDA JADİDÇILIĞI HARAKATINING VUJUDGA KELİSHİ	66
27. Ismanova Zarifaxon Fozilovna “TEMURIYLAR DAVRI ILM-FANI VA ADABIYOTINI O‘RGANİSHNING O‘QUVCHI YOSHLAR MA’NAVİYATI VA TARBIYASIGA TA’SIRI”	69
28. Malikov Jahongir Abdurashid o‘g‘li TARIXIMIZ VA MILLIY QADRIYATLARIMIZNI DUNYOGA TANITISH BORASIDAGI INNOVATSİON G‘OYALAR	71
29. Manzuraxon Mashrabovna Raxmatova AMİR TEMUR VA HOZIRGI ZAMON	72
30. Maxmudova Shaxnoza Shuhratovna MA’MUN AKADEMIYASINING TASHKIL QILINISHI	74
31. Rahimova Nazokat Habibullayevna MAKTABDA ZAMONAVIY TA’LIM MUHİTINI YARATISH	76
32. Rajapova Shaxlo MUQADDAS QADAMJOLAR INSON RUHIYATINING OZIG‘IDIR	78
33. Rajabova Maqsuda Soburovna, Rajabova Sanobar Soburovna TARIXNING BOQIY TIMSOLLARI	79
34. Ro‘ziyeva Surayyo Bahriiddinovna 2020-YIL – BUXORO ISLOM MADANIYATI POYTAXTI VA BUNDA IMOM AL – BUXORIYNING O‘RNI	81
35. Sabirov Tulibay Ashirbayevich TARIX DARSLARIDA XORAZMSHOHLAR DAVRIDA O‘ZBEK DAVLATCHILIGI MAVZUSINI O‘QITISH USULLARI	83
36. Sattorova Laylo Adhamovna TARIX FANINI O‘QITISHDA FAOL IZLASH USULI	85
37. Tasheva Manzura Kaxorovna TARIX FANI O‘QITUVCHISINING INNOVATSİON FAOLIYATI	86
38. Turgunov Asadillo Absamotovich, Turg‘unova Sohibaxon Usaraliyevna AMİR TEMUR DAVRIDA MADANIY HAYOT	87
39. Xasanova Mamadonova, Yoqutxon Mavlanbekova, Xasanova Diloromxon Mavlanbekova AMİR TEMUR DAVRIDA MADANIY HAYOT	89
40. Xolnazarova Feruza Qosimovna, Qochqorova Shaxlo Umaraliyevna TARIX DARSLARIDA ZAMONAVIY PEDAGOGİK TEKNOLOGİYALAR	90
41. Мадримов Берик Джалгасбаевич ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ПАЛЕОЛИТА НА ТЕРРИТОРИИ КАРАКАЛПАКСТАНА	91
42. Беков Шерзод Дониёрович, Раҳматов Соҳибжон Рустам ўғли, Чориқулов Раҳимжон Рашиджон ўғли ЗАРАФШОН ДАРЁСИ ИХТИОФАУНАСИ ҲАҚИДА МАЪЛУМОТЛАР	93
43. Салаев Иҳтиёр Баҳтиёрович ХОРАЗМ ВОҲАСИ ВА ТОШКЕНТ ВОДИЙСИ УЙ-ЖОЙ ҚУРИЛИШИ БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАРИДАГИ УМУМИЙЛИК, РАНГ БАРАНГЛИК ВА ЎЗИГА ХОСЛИК.	95

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

44. Чаққонова Мұхаббат Холматовна ТАРИХИЙ- МАҢАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ АХЛОҚИЙ МЕРОСДАГИ ЎРНИ.....	98
45. Набиева Шохиста Боходировна QADIMGI TASVIRIY SAN'AT TARIXI	100
46. Jumaev Jonibek Shodievich DEVELOPMENT OF PILGRIMAGE TOURISM IN UZBEKISTAN.....	101
47. Muhiddinov Sunnatilla Shonazarovich MIRZO ULUG'BEK DAVRIDAGI MADANIY HAYOTNI O'RGANISH	104

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШЛАР

ЭКОТУРИЗМ РИВОЖЛАНИШИНинг ЖАХОН ВА МАМЛАКАТ МИҚЁСИДА ЎРГАНИЛГАНЛИК ДАРАЖАСИ.

Мўминов Азизбек Зиёвиддиович
Ўзбекистон Миллий Университети
мустақил тадқиқотчиси
azizbek.mominov.83@mail.ru
тел. +998 94-662-78-83

Аннотация: Ушбу мақолада туризм, экологик туризм, экологик туризм аҳамияти, бугунги кунда жаҳонда ва мамлакат миқёсида экотуризмнинг ўрганилганлик даражаси имкониятлари, экотуризмини ривожлантириш масалалари, экотуризмдан самарали фойдаланишининг ўзига хос хусусиятлари, минтақада экотуризмни ривожлантириш бўйича таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: экотуризм, экология, туризм индустряяси, Жаҳон Туристик Ташкилоти (ЖТТ), Квебек декларацияси, “Халқаро экотуризм йили”, “Атроф-муҳит ва ривожланиш” ва бошқа дастурлар

Аннотация: В данной статье представлены важность туризма, экотуризма, экотуризма, уровень изучения экотуризма в мире и в стране сегодня, вопросы развития экотуризма, особенности эффективного использования экотуризма, предложения и рекомендации по развитию экотуризма в регионе.

Ключевые слова: экотуризм, экология, индустрия туризма, Всемирная туристская организация (ВТО), Квебекская декларация, Международный год экотуризма, окружающая среда и развитие и другие программы.

Annotation: This article presents the importance of tourism, ecotourism, ecotourism, the level of study of ecotourism in the world and in the country today, issues of ecotourism development, the specifics of the effective use of ecotourism, proposals and recommendations for ecotourism development in the region.

Keywords: ecotourism, ecology, tourism industry, World Tourism Organization (WTO), Quebec Declaration, International Year of Ecotourism, Environment and Development and other programs

“Экология” атамаси грекча сўз бўлиб, “айкос”-“яшаш жойи”, “мақони”, “логос”-“таълимот” деган маънони билдиради. “Экология” атамаси немис олими Ернест Геккель томонидан 1866 йили таклиф этилган. Экология бу, ўз уйда қандай яшаш кераклигини ўргатувчи фандир. Замонавий одам учун эса уй, бу - бутун Ер сайдораси ва унинг атрофидаги космик коинотдир [1].

Е.Геккелнинг таърифлашича экология биология фанининг организмлар ва муҳитнинг ўзаро муносабат, хаёт учун қулай бўлган барча жараёнларини ўрганувчи бир бўлими. Замонавий экология бундан 140 йил аввал немис олими Эрнест Геккель таърифлаб берган “экология” тушунчасидан фарқ қиласди. Ҳозирги кунда, мутахассисларнинг ҳисобларига кўра, 80дан зиёд экологик фанлар мавжуд бўлиб, улардан бири экологик туризмдир. Экологик туризмни ривожлантириш учун Бутунжаҳон ёввойи табиат Фонди, Табиий ресурслар ва табиат муҳофазаси Халқаро иттифоқи каби Халқаро ташқилотлар фаолияти жалб этилмоқда. Бундан ташқари халқаро ва минтақавий даражада конгресслар, симпозиумлар ва семинарлар ўтказилмоқда, экотуристик фирмалар сони ошиб бормоқда, туризмнинг барча турларидан кўра экологик туризм афзал кўрилмоқда.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики **экотуризмнинг мақсади – ҳозирги ва келажак авлод-**

ларнинг экологик хавфсизлиги ва барқарор ривожланишини таъминлаши учун табиатдан туристик йўналишиларда оқилона фойдаланиши, уни қайта тиклаши ва муҳофаза қилишини таъминлашдир.

«Бугун, - деган эди Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти Ислом Каримов, - XXI аср бўсағасида экологик хавфсизлик, инсон билан табиат муносабатларини тўғри йўлга солиш муаммолари ҳар қачонгидан ҳам долзарб масала бўлиб турибди. Зоро, бу муаммонинг ечилиши барча ҳалқларнинг манфаатларига дахлдордир, жаҳон цивилизациясининг бугуни ва келажаги кўп жиҳатдан шунга боғлиқдир»[2].

Бутунжаҳон туризм ташкилотининг маълумотлари бўйича кейинги беш йилда экологик туризмда туристлар оқими тобора кўпайиб бораётганлиги ҳақида ҳисоб – китоб натижалари келтирилган.

Бу туризм йўналишида жанубий Европа, Жанубий – шарқий Осиё, кичик Осиё, Хитой ва Африка қитъасидаги давлатлар олдинги ўринларга чиқмоқда. Жаҳон туризмидаги жадаллик билан ривожланиб бораётган экотуризмда европаликлар Африка, Осиё Жанубий Американинг инсон қадами тегмагантабии ландшафтлари томон оқиб бормоқда. Экологик туризм географиясида Лаос, Кения, Танзания, Эквадор, Коста-Рика, Непал, Австралия, Янги Зеландия ва Жанубий Африка Республикаси етакчилик қилмоқда. АҚШ даги Елоустон миллий паркдаги гейзерлар водийсига ҳар йили 2 млн туриста келмоқда. Камчаткадаги Коронацкий қўриқхонасида Гейзерларга эса ҳар йили 3000 турист келиб кетади.

Албатда қайд қилинган географик табиий манзиллар бетакрор табиат минтақалариридир. Экотуризмнинг дунёда жуда оммавийлашган давлатлари Лотин Америкасидаги Коста-Рика, Аргентина, Эквадор, Бразилия ва Перу ҳисобланади. Осиёда экотуризмнинг лидерлари Ҳиндистон ва Непал, албатта экотуризмнинг тенгсиз давлатлари Австралия ва Янги Зеландиядир. Европанинг шимолий давлатлари Исландия, Норвегия ва Филландияда экотуризм кучли ривожланган. Марказий Европа давлатларида экотуризм асосан табиат қўриқхоналарида жадал ривожланмоқда. Россиянинг Тоғли Олтой, Камчатка, Байкал, Карабеля ва ўрмонзорларида ҳам экотуризм жадал ривожланмоқда.

Табиатни муҳофаза қилиш ҳалқаро иттифоқи таърифига кўра, “экологик туризм ёки экотуризм табиатни муҳитига нисбатан масъулият билан саёҳат қилишга, ҳудудларни табиатига зиён етказмаган ҳолда ўрганиш ҳамда бетакрор, гўзал жойларидан завқ олиш мақсадида табиатни муҳофаза қилишга кўмаклашади, атроф-муҳитга “юмшок” таъсир этади, маҳаллий аҳолининг ижтимоий-иқтисодий шароитини фаоллаштиради ва шу фаолиятдан уларнинг имтиёзлар олишини таъминлайди” [3]. “Экологик туризм” тушунчасининг аломатларидан иложи борича қўпроғини чуқурроқ тушуниш учун В. Квартальнов ўзаро боғланган “экотизим”, “экология”, “экологик саёҳат этикаси” каби тушунчалар тизимини таклиф қилган. Айниқса, охирги тушунча аҳамиятга молик. Уни жонли табиатга, борилаётган ландшафтларга, у ерда яшовчи кишиларга нисбатан ҳурмат кодекси, деб шарҳланади [4]. Экологик туризм экологиянинг мустақил фан тармоғи сифатида ундан ҳам қисқа муддатларда ривожланмоқда. Экологик туризм – табиат қўйнига масулиятли саёҳат бўлиб, атроф муҳитни асрash ва маҳаллий ҳалқнинг ижтимоий ҳимоясини яхшилашни таъминлайди. Туризм атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, табиат бойликларидан оқилона фойдаланиш ва бузилган табиий комплексларини қайta тиклашга йўналтирилган тақдирдагина экотуризм бўла олади. Экотуризмнинг мақсади эса ундан тушган сармояни табиатни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва бузилган табиат комплексларини қайta тиклашга йўналтирилган моддий ва молиявий сарф-ҳаражатлардан иборатdir [5]. Бунда дам олиш, ҳордик чиқариш ёки инсонларнинг бирор руҳий ёки жисмоний имкониятларини тиклаш иккинчи даражали бўлиб ҳисобланади. Мазкур ғоя кишилик жамияти учун яқинда пайдо бўлган, деб бўлмайди. Бундан 2500 йил аввал Марказий Осиёда ҳукм сурган зардуштийликнинг “Авесто” китобида табиатга бўлган муносабатни, кишиларнинг қандай хўжалик фаолият юритишларидан қати назар, ёзма равишда чекланганлиги фикримизнинг яққол далили сифатида хизмат қилиши мумкин. Унга заарар келтириш Митра “худо”сига шак келтириш билан тенглаштирилган. Афсуски, жазо тариқасида қоидабузарларга нисбатан экотизимдаги заҳарли ёки ваҳший ҳайвонларни ўлдириш қўлланилган [6] .

Туризм соҳасидаги адабиётларнинг таҳлили ва юқорида санаб ўтилган кўрсаткичларни инобатга олиб илк бор экотуризмнинг қуида келтирилган босқичларини қорақалпоғистонлик олима Г.А.Бекбулатова ажратди[7]:

1. XX асрнинг 90-йилларигача бўлган давр – экотуризмнинг маҳаллий ва миллий мустақил туризм соҳаси сифатида юзага келиш даври.

2. 1990–2000-йиллар – туризмнинг регионал миқёсда, экотуризмнинг туризм индустрияси сифатида ривожланган даври.

3. 2000-йилдан кейинги босқич – глобал миқёсда экотуризмнинг ривожланиш даври.

I. Экотуризмнинг мустақил туризм соҳаси сифатида юзага келиш даври.

Туризмнинг экологик йўналиши аслида XX асрнинг 70-йилларидан бошланган. 1972-йилда Скандинавия мамлакатлари фуқаролари учун китларни томоша қилиш ва уларни ўрганиш мақсадида туристик маршрутлар уюштирилган. Ушбу туризмдан тушган маблағ китларни муҳофаза қилиш учун ишлатилгани ҳам экотуристик маршрут сифатида эътироф этилган [8]. Кейинчалик, бундай туристик маршрутлар Европанинг бошқа мамлакатлари, Узоқ Шарқ, Шимолий Америка давлатларида ҳам уюштирила бошланди.

II. Экотуризмнинг регионал миқёсда туризм индустрияси сифатида ривожланган даври – 1990–2000-йилларни ўз ичига олади. 90-йилларнинг бошларида “Екотуризм” халқаро, минтақавий ва миллий миқёсда расмий мақомга эга бўлди. Айнан шу йиллари Европада Халқаро экотуризм иттифоқи иш бошлади. Атроф-муҳит муҳофазаси соҳасида энг муҳим воқеа 1992- йил 3–14-июн кунлари Бразилиянинг Рио-де-Жанейро шаҳрида бўлиб ўтган Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг “Атроф-муҳит ва ривожланиш”га доир конференциясида қабул қилинган “XXI аср кун тартиби”да экотуризм ҳам барқарор ривожланишнинг асосий омилларидан бири эканлиги кўрсатиб ўтилган. Мазкур хужжат ундан кейинги даврлардаги халқаро ҳаётда экотуризм нуктайи назардан экологик–ижтимоий–иктисодий масалалар доирасида бир қатор халқаро норматив хужжатлар қабул қилинишига сабаб бўлди:

- 1995-йилдаги Атроф-муҳит бўйича ЮНЕП дастури;

- 1995-йилда Лансаротда қабул қилинган “ЮНЕСКОнинг барқарор туризм хартияси”;
- 1997-йилда Осиё-Тинч океан минтақаси туризм ва табиат муҳофазаси вазирликларининг “Туризмнинг барқарор ривожланиш декларацияси”;

- 1997-йилда «Биологик хилма-хиллик ва барқарор туризмга бағишлиланган Берлин декларацияси»;

- 2000-йил ЮНЕП экологик барқарор туризм принциплари ва бошқа хужжатлар қабул қилинди.

XX асрнинг 90-йилларига келиб, Европанинг бир қатор мамлакатларида, жумладан собиқ Иттифоқда ҳам “Екотуризм” атамаси тез-тез ишлатиладиган бўлиб қолди. И.В.Зорин ва В.А.Кварталновларнинг экотуризм атамасининг талқини бирмунча оммалашди. Бу Россияда 1996-йилда Бутунжаҳон ёввойи табиат фонди (WWF) Узоқ Шарқда таркиб топиши билан бевосита боғлиқдир. WWF дастурининг бир қисми алоҳида муҳофаза этиладиган худудларни таъминлаш билан боғланди.

Бизнинг мамлакатимизда 1996-йилдан бошлаб Джозиф Мак-Налти раҳбарлигига халқаро эксперталар гурухи “Ўзбекистон Республикасида туризмнинг барқарор ривожланиши дастури” бўйича тадқиқотлар олиб борди.

III. XXI аср – глобал миқёсда экотуризмнинг ривожланиш даври. 2001-йилда Россияда экотуризм асоциацияси ташкил этилди. 2002-йил БМТнинг атроф-муҳит дастури (ЮНЕП) ва Бутунжаҳон туристик ташкилотининг (БТТ) ташаббуси билан “Халқаро экотуризм йили” деб эълон қилинди. Ана шу ташкиллар ташаббуси билан экотуризм йилида Канада туристик комиссияси ҳамда Квебек шахрининг туристик бошқармаси ҳомийлигида Бутунжаҳон экотуристик Саммити 2002-йил 19–22-май кунлари бўлиб ўтди. Унда 132 мамлакатдан давлат, нодавлат ва хусусий сектордан мингдан ошиқ вакиллар иштирок этдилар. Квебек Саммити экотуризмни глобал миқёсида акс эттирувчи ҳамда янги туристик йўналишни тубдан янги йўсунда бошлаш нуқтаси эди. У 2002 йил август-сентабр ойларида ўтказилган Бутунжаҳон барқарор ривожланиш Саммитидаги тегишли туристик йўналишдаги асосий тактик ва стратегик вазифаларни яқин ўн йилликкача аниқлаб берди. Саммитда қабул қилинган Декларация БМТга жўнатилди.

Экотуризмни режасиз, табиатнинг қонуниятларини ҳисобга олмасдан оммавий ривожлантиришдаги юқорида қайд қилинган ҳолатлар инсониятни халқаро миқёсларда ташвиш ва норозиликларга олиб келди. Натижада Бутунжаҳон Туризм Ташкилотининг (БТТ) ва "Яшил дунё" экологик ташкилотининг самарали меҳнатлари туфайли "XXI асрда туризмнинг барқарор ривожланиши Концепцияси" ишлаб чиқилди. «Туризм ва саёхатларнинг индустряси учун XXI аср Кун тартиби» Концепсияси "Хар томонлама ҳаракатлар Дастури", "Атроф-муҳит ва ривожланиш" (UNCED) ташкилотининг 182 та давлатларнинг бошликлари қатнашган Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг халқаро конференциясида 14-июн 1992-йилда Рио- де-Жанейро шаҳрида қабул қилинди.

Инсоният олдида турган экологик инқизорзининг олдини олиш бўйича қабул қилинган бу муҳим ҳужжатни жаҳондаги давлатлар ўз имкониятлари даражаларида ишлаб чиқдилар ва экологик инқизорзининг олдини олишнинг энг мақбул усусларидан бири экотуризмни ривожлантириш деган хulosаларга тўхтади. Натижада сайёранинг табиий муҳитини сақлаб қолиш ва муҳофаза қилишга бағишлиланган тадқиқотлар халқаро миқёсда кучайиб борди. Ушбу йўналишида биргина 1999-йилда 400 дан ортиқ илмий мақолалар халқаро миқёсда тан олинган нашриётларда чоп қилинди.

Инсоният олдида глобал экологик муаммоларнинг ечимларидан энг мақбул йўлларидан бири экотуризмни ривожлантириш эканлигини хуоса қилган БМТ 2002-йилни «Халқаро экотуризм» йили деб эълон қилди. Ҳозирга келиб экотуризм халқаро ҳамжамиятда сайёрамиз табиатини сақлаш ва муҳофаза қилишда кутилган ва кутилаётган натижаларни бермоқда. Шу ўринда Ўзбекистон Республикасининг табиатни муҳофаза қилиш, экология ва табиатдан оқилона фойдаланиш ишларида халқаро ҳамкорлигини келтириш лозим.

Бутунжаҳон Туризм Ташкилотининг (БТТ) ва "Яшил дунё" экологик ташкилотининг самарали меҳнатлари туфайли "XXI асрда туризмнинг барқарор ривожланиши Концепцияси", Туризм ва саёхатларнинг индустряси учун XXI аср Кун тартиби» Концепсиясининг "Хар томонлама ҳаракатлар Дастури", "Атроф-муҳит ва ривожланиш" (UNCED) дастури қабул қилингандан кейин Ўзбекистон Республикаси табиат муҳофазаси йўналишида ўзининг халқаро ҳамкорлик стратегиясини ишлаб чиқди.

Ўзбекистон Республикаси 1992-йилдан бошлаб БМТнинг teng хуқуқли аъзоси сифатида МДҲнинг Халқаро Экологик Кенгаси аъзосидир. Мамлакатимиз 1992-йилда БМТнинг Бразилия шаҳрида қабул қилинган "Атроф-муҳит ва ривожланиш" декларациясини, Туризм ва саёхатларнинг индустряси учун XXI аср Кун тартиби» дастурини қабул қилди ва халқаро миқёсда қувватлади.

Ҳозирга келиб Ўзбекистон Республикаси табиат муҳофазаси ва табиатдан фойдаланишида 50 дан зиёд халқаро шартномаларда муваффақиятли иштирок этмоқда.

Халқаро миқёсда ривожланиб бораётган экотуризм Ўзбекистонга ҳам ўз таъсирини ўтказди. Ўзбекистонда экологик туризмга бағишлиланган адабиётларга иқтисодчи олимлар Н.Тухлиев ва Т.Абдуллаеваларнинг ҳамкорликда ёзилган ўқув қўлланмасини, 2009 йилда М.Ҳошимовнинг ушбу мавзуда нашр қилинган монографиясини, 2010 йилда тадқиқотчи Б.С.Бердиёров томонидан химоя қилинган номзодлик диссертациясини, 2010 йилда Р.Хайтбоев томонидан чоп қилган услубий қўлланмани мисол сифатида кўрсатиш мумкин. Ушбу ишларда экотуризмнинг моҳияти, унинг Ўзбекистон туризм хизмати бозоридаги ўрни, экотуризмни умумий тарзда ривожлантириш масалалари ёритилган. Шунингдек, иқтисодчи олим О.Хамидов, экотуризмни ривожлантиришни бошқариш амалиётида Ўзбекистонда ўзига хос экотуризм салоҳиятига эга бўлган ва бир-бирдан тубдан фарқ қиладиган 4 та микрозона хусусиятларини ҳар томонлама тўла ҳисобга олиш жуда муҳим аҳамиятга эга деб хисоблайди.

Ҳозирги кунда мамлакатимизнинг туризм соҳасидаги тадқиқотчилар минтақаларда экотуризмни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари бўйича катта илмий тадқиқот ишларини олиб боришимокда. Кейинги йилларда Ўзбекистонда экотуризмга бағишлиланган ўнлаб учрашувлар, давра сұхбатлари, байрам кечалари, анжуманлар бўлиб ўтди, уларда экотуризмнинг маънавий, маърифий, иқтисодий ва ижтимоий аҳамиятининг нечоқлик катта аҳамияти очиб берилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ёшларда экологик маданиятни шакллантириш. Тошкент, 2013. – Б. 16
2. Ўзбекистон Республикасининг биринчи президенти И.А. Каримовнинг И.А.ЮНЕСКО Ижроия Кенгаши 155-сессиясининг якунловчи мажлисида 1998 йил 6 ноябрда сўзлаган нутқидан // Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз.-Т.: «Ўзбекистон», 1999. 193-206-б.
3. Храбовченко В.В. Экологический туризм: Учеб.-метод. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2004.- 208 стр.
4. Квартальнов В.А. Туризм:учебник.-2-изд., перераб.- М: Финансы и статистика, 2007.- 336 с
5. А.Нигматов, Н.Шомуротова. Экологик туризм – янги фан соҳаси Ўзбекистон экологик хабарномаси. 6-сон 2004 йил 17-19 бет.
6. Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик // Асқар Маҳкам таржимаси. – Т.: Шарқ, 2001. – 384 б.
7. Бекбулатова Г.А. Туризм ва рекреатсия географи яси. Маъruzalap матни. Нукус, 2008, 107-б.
8. М.Матмуродов. Экотуризм. Марузалар матни. Нукус., 2008 йил

МИРЗО АБДУЛВОҲИД МУНЗИМ – БУХОРО ЖАДИДЧИЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ФАОЛЛАРИДАН БИРИДИР

Иноятов Сулаймон Иноятович
Бухоро давлатуниверситети профессори, т.ф.д.
Телефон: +998(91) 445 77 16
s.i.inoyatov@mail.ru

Аннотация: Республика Президенти Ш.М.Мирзиёев жадидчилик ҳаракатининг тарихини ўрганиш ёшларимиз учун сабоқ мактаби эканлигини таъкидладилар. Мақолада Бухоро жадидчилик ҳаракатининг фаол иштирокчиси Мунзим (Абдулвоҳид Бурхонов) фаолияти ёритилган.

Калит сўзлар: Жадидчилик, маърифатпарварлик, ёшлар, Бухоро, Мунзим, мерос, Германия, Душанбе.

Республика Президенти Ш.М.Мирзиёев Олий Мажлисга Мурожаатномасида: “2020 йилда халқимиз тарихининг мураккаб дамларида, маърифат машъаласини баланд кўтариб чиққан улуғ аллома Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг 145 йиллик таваллуд санаси кенг нишонла-нади” деб таъкидлаб, жадидчилик тарихини ўрганиш ва ёшларимизга бугунги ҳаётимизни қадрига етиш учун тарихдан сабоқ олишга даъват этдилар. Мурожаатномада бу даъват чукур мазмунли, теран ғояларда ўз аксини топди: “Умуман, биз жадидчилик ҳаракати, маърифатпарвар боболаримиз меросини чукур ўрганишимиз керак. Бу маънавий хазинани қанча кўп ўргансак, бугунги кунда ҳам бизни ташвишга солаётган жуда кўп саволларга тўғри жавоб топамиз. Бу бебаҳо бойликни қанча фаол тарғиб этсак, халқимиз, айниқса, ёшларимиз бугунги тинч ва эркин ҳаётнинг қадрини англаб етади”. Муҳтарам Президен-тимизнинг бу даъватга чорловчи сўzlари биз бухоролик олимларга ҳам юксак вазифаларни белгилаб берди. Туркистанда жадидчилик ҳаракати билан бир қаторда Бухоро жадидчилик мактабининг тарихий ўрни бор. Бухорода жадидчилик ҳаракати XIX асрнинг охири ва XX асрнинг бошларида бошланган эди. Бу ҳаракатнинг йирик вакиллари ҳақида Ш.М.Мирзиёев Бухоро жамоатчилиги билан учрашувларидан бирида таъкидлаган эдилар: ““Оқсан дарё - оқаверади”, дейди халқимиз. Дарҳақиқат, ўтмишда қанча-қанча синов ва қийинчиликларга дуч келмасин, Бухорои шарифнинг илм-маърифат, маданият ва санъат дарёси ҳеч қачон тўхтаган эмас. Бу кўхна юртда туғилиб ижод қилган Аҳмад Дониш, Абдурауф Фитрат, Файзулла Хўжаев, Садриддин Айний сингари кўплаб маърифат фидоийларининг ибратли ҳаёти бугунги кунда ҳам юртимизда янги жамият барпо этиш, баркамол авлодни тарбиялаш, маънавиятимизни юксалтиришда бизга бекиёс куч бағишилаб келмоқда”.

Бухоро жадидчилик ҳаракатининг юксалишида катта ҳисса қўшган ва биринчилар қаторида янги усулдаги мактабни очган Мунзим (Абдулвоҳид Бурхонзода)дир.

Мунзим 1877 йилда Бухорода туғилди. У дастлабки маълумотни Бухоро мадрасаларида олди. Ёшлигига отасидан етим қолган Абдулвоҳид ўша даврнинг машҳур библиофили Шарифжон Маҳдум – Садр Зиё хонадонида тарбия топди. Бу хонадонда бухоролик зиёлилар тез-тез учрашиб, илмий баҳс-мунозаралар ташкил этар эдилар. Илмга чанқоқ Мунзим ана шу хонадонда Садриддин Айний билан учрашди ва бу учрашув уларни бир умрга дўстлаштириди. Абдулвоҳид Самарқандга бориб Маҳмудхўжа Беҳбудий ва Абдуқодир Шакурий ташкил қилган янги усул мактабларида ўқитиш тажрибасини ўрганиб келгач, 1908 йилнинг октябрида С.Айний билан ҳамкорликда ўз уйидаги янги усулдаги мактабни очди.¹ С.Айнийнинг “Бухоро инқилоби тарихи учун материаллар” китобида таъкидлашича, бу мактаб 1908 йилнинг 23 октябрида Бухоронинг “Дарвозаи Саллоҳхона” гузаридаги Мирзо Абдулвоҳиднинг ҳовлисида очилиб, 12 бола ўқитилади. Уларнинг бир қисми пуллик, бир қисми эса текинга ўқитилади.² Худди шундай мактаб Усмонхўжа Пўлатхўжа

¹ Каранг: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2001. –Б.269-270.

² Каранг: Темиров Ф.У. Садриддин Айнийнинг Бухородаги жадидчилик ҳаракатида тутган ўрни ва ижтиёмий фаолияти. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. Т.2020.- Б.14.

ўғли томонидан кўшни гузарда ҳам очилган эди.¹ Мунзим ўз мактаби учун С.Айний билан бирга ўқув қўлланмаларни ҳам яратдилар. Маълум жаҳолатпастларнинг иғволари ва янгиликка қарши чиқишлиари натижасида 1909 йил 26 сентябрда Остонақул қушбеги, Бақохўжа қозикалон ва Бурҳониддин раис топширифи билан Абдулвоҳид Мунзим мактаби ёпиб қўйилади.²

Абдулвоҳид Бурҳонов 1908 йилда Мукаммил Бурҳонов, Ҳамидхўжа Мехрий, Садриддин Айний, Аҳмаджон Абдусаидов ва бошқалар билан бирга "Тарбияи атфол" ("Болалар тарбияси") номида Бухоро жадидларининг маърифий жамиятини туздилар. Бу жамиятда Усмон Хўжа, Мусо Сайджоновлар фаол қатнашдилар. Жамият аъзоларининг сони 100дан ошиб, уни моддий жиҳатдан Муҳиддин Мансуров ва Садр Зиё қўллаб-куватлаб турдилар. Бу ташкилот бухоролик ёшларни хорижга юбориб ўқитиш, янги усул мактаблари учун дарслик, қўлланмалар яратиш, хориждаги ўқишига юборилган болаларга моддий қўмак бериш ишлари билан шуғулланди. Шу жамият кўмагида 1908 йилда Истамбулда 14 та бухоролик ва туркистонлик бола таълим олди. Шу жамият кўмагида Туркияда Абдурауф Фитратнинг бир қатор асарлари чоп этилди.

Бу жамият аъзолари, жумладан, Мунзим ҳам бухоролик маърифатпарвар ва зиёлилар ўргасида илғор демократик ғояларни тарғиб этиб, ҳалқнинг сиёсий онгини уйғотишида муҳим роль ўйнадилар. Мунзим Бухоронинг биринчи матбуоти "Бухорои шариф" газетаси ташкил топишининг ташаббускорларидан биридир. У "Мунзим" тахаллуси билан форс-тожик тилида ёзган шеърларини шу газетада босиб чиқарди. Газетанинг 1912 йилда чоп этилган 53-сонида унинг "Ватан", 59-сонида "То ба кай" ("Қачонгача"), "Мактаб" шеърлари чоп этилган. Бу шеърларда жадидчилик ҳаракати олдига қўйилган маърифатпарварлик, ватанпарварлик, болаларимизнинг илм ўрганиши, миллий ўзлигини англаши каби ғоялар ўз аксини топган. Мунзим хаттотлик санъати билан ҳам шуғулланган ва уни мукаммал эгаллаган. С.Айнийнинг маслаҳати билан Аҳмад Донишнинг асарларини қўллэзма варианtlарини чиройли хаттотлик усулида яратган. Кейинроқ эса ўз уйида типография ташкил этиб, "Қуръони Карим"ни чоп этган ва бу нусха "Қуръони Абдулвоҳидий" ҳамда "Қуръони Мунзим" номлари билан машҳур бўлган.

Россияда 1917 йил февраль инқилобидан кейин ва Бухорода амир Олимхоннинг шу или 7 апрелдаги фармонидан сўнг Бухоро жадидлари Абдулвоҳид Бурҳонов Мунзим бошчилигидаги эски-қадимчиларга ва Файзулла Хўжаев ҳамда Абдурауф Фитрат бошчилигидаги янги жадидларга бўлинадилар. Биринчи гурухнинг асосий фаолияти маърифат бўлса, иккинчи гурух кенг ислоҳотлар тарафдори эдилар. Бу гурухлар ўргасидаги ихтилоф анча кучайган эди. Масалан, амирнинг 1917 йил 7 апрелдаги фармонини "Ёш бухороликлар" кенг ҳалқ оммасига тушунтириш учун митинг, йиғилишлар ва намойишлар ўтказиши А.Фитрат бошчилигидаги гурух намойишга қарши чиқадилар. Абдулвоҳид Бурҳонов бошчилигидаги гурух намойишга қарши чиқади. Кейинчалик бу икки гурухнинг бирлашуви натижасида "Ёш бухороликлар" партияси тузилиб, Мунзим унга раис қилиб тайинланади.³ Бухорода реакция ва таъқиблар кучайгач, Мунзим ҳам Тошкентга бориб "Учкун" ва "Қутулиш" газеталарига ҳамкорлик қиласи. Унинг қатор шеърлари, жумладан, "Баёни ҳол", "Эй мазлум Шарқ" каби шеърлари шу газеталарнинг саҳифаларида чоп этилади.

Бухоро Ҳалқ Республикаси ташкил топгач, Мунзим БХСР МИК раисининг ўринbosари, Ҳалқ маорифи вазири, соғлиқни сақлаш нозири вазифаларида фаолият кўрсатади. Файзулла Хўжаев бошчилигига Бухоро Ҳалқ Совет Республикаси кадрларни чет элда ўқитишга катта эътибор берадилар. Бир гурух ўқувчи ва талабаларни Германия, Туркия, Россия, Озарбайжон ва бошқа мамлактларга ўқишига юборишга ҳаракат қиласидилар. Бу ишларни

¹ Фиш Р., Ҳашим Р. Глазами совести. Душанбе: "Ирфон", 1978. С.53

² Қаранг: Жамолова Д.М. Бухоро амирлигига жадидлар ва қадимчилар фаолияти (XIX аср охири- XX аср бошлари), Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати.Т.-2019. – Б.15.

³ Қаранг: Муҳаммаджонова Л.П., Алимова М.М. Бухорода жадидчилик ҳаракати тарихидан. Бухоро: "Дурдан", 2019.-Б.48; Жамолова Д.М. Бухоро амирлигига жадидлар ва қадимчилар фаолияти (XIX аср охири- XX аср бошлари), Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати.Т.-2019. – Б.19.

амалга оширишда Халқ маорифи нозири сифатида Мунзим ҳам катта ҳисса қўшади. Германияга ўқувчи ва талабаларни юбориш иши – деб ёзади тарих фанлари номзоди, доцент, БХСРнинг тадқиқотчиларидан бири Камол Раҳмонов, - БХСРнинг Москвадаги ваколатхонаси бошлиғи Ато Хўжанинг фаол иштироки ҳамда Германиядаги Винсдарф шаҳарчаси мусулмонлар мачити имоми, татар миллати вакили олимжон Идрисий, ҳукумат раҳбарларидан Файзулла Хўжаев, Қори Йўлдош Пўлатов, Абдулвоҳид Бурхонов, Абдурауф Фитрат ташаббуслари билан амалга оширилди.”¹

“Бухоро ахбори” газетасининг 1922 йил 27 августдаги 97-сонида “Германияга талаба кетадур” мақоласида бухоролик 46 талабани Олимжон Идрисий, Абдулвоҳид Бурхонов ва Каменскийлардан иборат маҳсус комиссия олиб бориши ҳақида хабар берилган. Бухоролик талабаларнинг Германияда таълим олишида Мунзим бош-қош бўлиб турган. У ўзи билан икки ўғлини ҳам олиб бориб Германияда ўқитган.

Файзулла Хўжаев бу талабалар ҳаётидан хабар олиш мақсадида Германияга боргандиги ҳақидаги маълумотлар ҳам мавжуд. Германияда таҳсил олиб қайтган талабаларнинг асосий қисми Ўзбекистонга қайтгач, “немис айғоқчиси”, “Ватан хоини”, “империализм малайи” каби соҳта айблар билан қатагон қилинган. Бир қисми эса Сибирь, Магадан, Воркутага сургун қилинган, кўпчилиги ГУЛАГ лагерларида ҳалок бўлган. Булардан 15-16 таси Туркияга муҳожирликка кетиб, жон сақлаб қолганлар.²

Абдулвоҳид Бурхонов Германиядан қайтгач, Самарқандда нашриёт ходими бўлиб ишлайди. Илмий ва публицистик фаолият билан шуғулланади. 1927 йилдан бошлаб Душанбеда яшаб, “Тожикистони сурх” газетасида бадиий ходим сифатида фаолият кўрсатади. 1934 йил 5 марта Душанбеда вафот этади. Абдулвоҳид Бурхонов Мунзим шоир, журналист, давлат арбоби сифатида Бухоро, Самарқанд ва Тожикистонда катта фаолият кўрсатган инсонлардан биридир. Афсуски, бугунги кунгача Ўзбекистон ва Тожикистонда унинг фаолияти ҳар томонлама ва чуқур ўрганилмаган. Бугун тадқиқотчилар олдида турган асосий вазифа Мунзимнинг ҳаёти, фаолияти ва ижодини чуқур тадқиқ этиб, унинг асарларини топиб нашр эттиришдан иборатдир.

Бугун маърифатпарвар жадидлар фаолиятини тадқиқ этиш билан бир қаторда Бухорода жадидлар фаолиятига бағишлиланган тарихий музей ташкил этсан, тарихий ҳақиқатни рўёбга чиқариб жадидлар хотирасини абадийлаштирган бўлардик. Бу ишлар Муҳтарам Президентимизнинг Мурожаатномасида кўтарган даъватларига амалий жавобнинг юксак намунаси сифатида намоён бўларди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2001. –Б.269-270.
2. Темиров Ф.У. Садриддин Айнийнинг Бухородаги жадидчилик ҳаракатида тутган ўрни ва ижтимоий фаолияти. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. Т.2020.- Б.14.

¹ Раҳмонов К. Бухоро Халқ Совет Республикаси тарихи матбуот сахифаларида (1920-1924 йиллар). Т.: “ABU MATBUOT - KONSALT”, 2012. – Б.123-124.

² Қаранг: Ражабов К. Файзулла Хўжаев (Тарихий эссе). Т.: “ABU MATBUOT - KONSALT”, 2011. – Б.18; Хайитов Ш. Ўзбек муҳожирлиги тарихи. Т.: “ABU MATBUOT - KONSALT”, 2008. – Б.54-55

QADIMGI QANG' DAVLATI TARIXI

Risbayeva Zilola Bahodirovna
Toshkent viloyati Bo'stonliq tumani
12-umumta'lism maktabi tarix fani o'qituvchisi
Telefon: +998998067179

Annotatsiya: O'zbekiston hududida tarixiy shaharlar uzoq tarixga ega. Tarix jilosida namoyon bo'layotgan shahar va qishloqlar, mahallalar yurtimiz tarixinining bir bo'lagidir. Ushbu maqolada Toshkent vohasi va Toshkent shahrining uzoq o'tmishi haqida bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: Chirchiq vohasi, Olmaliq, Xitoy manbalari, Markaziy Osiyoda, Qang'arlar va Qang' davlati, Ya. G. G'ulomov, S. G. Klyashtorniy, B. A. Litvinskiy, Yu. F. Buryakov, K. Sh. Shoniyofov, "Qang'", "Qanqa", "Qanha", "Kangyuy", "Kandzyuy", "Yuni", istehkomli qal'asi, burj (mo'la), ohangarlik, Buyuk Ipak Yo'li, etnos, "Buyuk Qang'"

¹, So'lim va betakror Chirchiq vohasi, Olmaliq va Ohangaron kengliklarida joylashgan Toshkent viloyati, bu ko'hna diyor har qanday yuksak ta'rifga munosibdir.

Bu zaminning unumdar tuprog'i, qut-baraka yog'iladigan dala va bog'lari, oltin, kumush, mis, marmar, ko'mir kabi zaxiralarga boy konlari, eng muhimi, mehnatkash, bag'rikeng, ko'p millatli xalqi Vatanimiz ravnaqiga munosib hissa qo'shib kelmoqda".

Vatanimiz tarixinining miloddan avvaligi III – I asrlari va milodmizning IV asrlarigacha bo'lgan ma'lumotlari asosan Xitoy manbalariga aloqadordir. Markaziy Osiyoda bu davrda qanday davlatlar bo'lganligi, qanday qavm va qabilalar yashaganligi, shahar, daryo va joy nomlari qanday qatlganligi Xitoy manbalarida, Xitoy tilida qanday yozilgan bo'lsa, xech qanday o'zgarishsiz manbadagidek atalgan. Chunki bu nomlarning mahalliy tilda o'sha paytda qandaaynatlgani ma'lum emas.

Markaziy Osiyoda bo'lgan bir Xitoy elchisi va sayyohining so'zlariga asoslanib bu yerda aholisi yuechjilarga o'xshash Qang'yuy nomli katta ko'chmanchilar davlati bo'lganini xabar qiladi. "Avesto"va "Maxabxorat"da ham sak (shak)lar, toxarlar va qang'arlar yashagan Qang' davlati bo'lganligi haqida eslatib o'tiladi. Qang'arlar va Qang' davlati tarixi ustida olimlardan Ya. G. G'ulomov, S. G. Klyashtorniy, B. A. Litvinskiy, Yu. F. Buryakov, K. Sh. Shoniyofov va boshqalar katta ilmiy – tadqiqot ishlari olib bordilar va Qang' davlati to'g'risida qimmatli asarlar yaratdilar. Tarixchi olim Karim Shoniyofovning fikricha: ²"Qang' davlati solnomalarda aytildan davrdan ancha oldinroq mayjud bo'lgan... So'zsiz, Qang' davlati O'rta Osiyoga bosib kelgan Makedoniyalik Iskandar qo'shinlari bilan yunon-makedoniyaliklardan tashkil topgan Salavkiylar sulolasi (mil. avv 312-250 yy) bilan uzlusiz ravishda olib borilgan kurashlar natijasida taxminan miloddan avvalgi III asr boshida vujudga kelgan".

Qang' davlating chegarasi manbalarida aniq ko'rsatilmagan. Lekin Karim Shoniyofovning ma'lumotlariga qaraganda qang'liklar sharqda Farg'ona vodiysi, shimoli – sharqda usunlar, Shimoli-g'arbda Sarisu daryosi va g'arbda Sirdaryoning o'rta oqimi bilan chegaradosh bo'lgan. Bu chegarada qang'arlarga qarashli bir necha viloyat va ularga tobe bo'lgan qabilalar joylashgan.

Markaziy Osiyo xalqlari tarixida, shu jumladan, o'zbek xalqlarning tarixida Qang' davlatining o'rni benihoya kattadir. Tarixda bu podsholik "Qang'", "Qanqa" yoki "Qanha" nomlari bilan kiritilgan. Qadimgi Xitoy manbalarida esa u "Kangyuy", "Kandzyuy" va "Yuni" rus adabiyotida "Kangyuy" shakllarida tilga olindi. Aholisi asosan chorvachilik (yilqichilik qo'ychivonlik, qoramolchilik) bilan shug'ullanganlar. Mohir suvoriy chavandoz bo'lganlar. Qisman dehqonchilik – g'allakorlik, shahar va qishloqlarda esa ayrim hunarmandchilik hamda savdo va sotiq bilan ham mashg'ul bo'lganlar.

Qadimgi Xitoy manbalarida mazkur shahar Bityan nomi bilan qayd etiladi. Uning xarobalari tepe shaklida hozirgi kungacha saqlangan. Yodgorlik Qanqatepa nomi bilan mashhur. U Toshkentdan 70 km janubda Sirdaryoning ko'hna irmog'i Ohangaron daryosining qurib qolgan qadimiy o'zani bo'yida joylashgan. Arxeologik tadqiqotlarning guvohlik berishicha mil. avv. III asrdayoq Qang'diz

¹ Shavkat Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanaob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent, "O'zbekiston" 2017, 407-bet

² Shoniyofov K. Qang' davlati va qang'liklar. Toshkent, "Fan" nashriyoti, 1990, 27-bet

atrofi mustahkam mudofa devori bilan o‘rab olingen arkli, uch shahriston va raboddan iborat besh qismli kattagina shahar bo‘lgan. Maydoni 160ga.ga teng. Nufuzi juhatdan Qandiz Samarqand, Naxshab (Yerqo‘rg‘on), Buxoro, Quva va Axsikat kabi tarixiy shaharlar qatorida qaror topgan.

Shaharlardagi turar joylarning aksariyati xomg‘ishtlar va paxsadan qurilgan. Shaharlarning tashqi mudofa devorlari va istehkomli qal‘asi (arki), darvozalari burj (mo‘la) va tirkashlari (nishon tuynuk) kabi mudofa inshootlarining mustahkamligiga alohida ahamiyat berilgan. Ular shiddatli qamallarga bardosh bera oladigan me’morchilik tarixida bino qilingan.

Shaharlarda hunarmandchilikning turli sohalari, hususan kulolchilik, ohangarlik va aravasozlik ayniqsa taraqqiy topgan.

Qang‘ davlati Xitoy, Kushon, Parfiya, Rim va Kavkazorti mamlakatlari qatorida ular bilan savdo – sotiq va maqaniy aloqada bo‘lgan. Uning hududidan Buyuk Ipak Yo‘li kesib o‘tganligi tufayli tashqi savdo munosabatlarda sarbonlikni to‘la saqlab turishga intilganlar. Qang‘ aholisining chorvador qismi asosan turk hamda sug‘d va xorazm tillarida so‘zlashishgan. Ushbu qo‘shtilli nufuz asrlar osha yonma-yon yashab mutassil iqtisodiy va madaniy aloqalar natijasida qorishib ketgan.

Toshkent va uning vohasida hozirgacha saqlanib kelayotgan arxeologik yodgorliklarni o‘rganish o‘tgan asrlardayoq boshlangan edi. Toshkent Respublikamiz poytaxtiga aylantirilgach esa bu ishga alohida e’tibor berildi. Toshkent shahri va uning atrof tumanlarida Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti arxeologiya kafedrasi, O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi Tarix va Arxeologiya institutlari hamda O‘zbekiston xalqlari tarix muzeysi olimlai tomonidan muntazam arxeologik kuzatuv, qidiruv va qazishma ishlari olib borildi. Toshkentning qadimgi tarixi saxifalarini tiklashda ayniqsa M. Masson, A. Terenojkin, G. Grigoryev, T. Mirg‘iyosov, Ya. G‘ulomov, V. Shishkin, G. Parfenov, V. Bulatova, U. Islomov, M. Filanovich, Yu. Buryakov, D. Zilfer, G. Dadabayev, S. Lunina, Z. Usmonova, D. Varxotova, L. Brusenko, M. Aminjanova, M. Mershiyev, V. Sprishevskiy, N. Krasheninnikova, A. Kabirov, X. Duke va boshqalarning hissasi katta bo‘ldi.

Xullas, mil. avv. III asrda Qadimgi Choch vohasida tashkil topgan buyuk Qang‘ davlati to milodiy V asr o‘rtalarigacha yeti yuz yil, ya’ni 21 avlodning umri mobaynida hukm surgan. Bu davrda Markaziy Osiyoda dastlab o‘zbeklar, so‘ngra, qardosh xalq bo‘lib shakllandilar. Qang‘li yoki Qani nomli etnos Yevroosiyoning qator xalqlari tarkibida to XIX asr oxiri va XXasr boshlarigacha yashab keldi. Yigirma ikki asrlik qang‘arlar va ular tomonidan tashkil etilgan “Buyuk Qang“ davlatining tarixi O‘zbekistonda davlat tuzumi va davlatchilik tizimlarining shakllanishi va taraqqiyoti tarixini tadqiq etishda muhim ahamiyatga molikdir.

Foydalilanilgan adabiyotlar

1. Sh. Karimov, R. Shamsutdinov Vatan tarixi – T: “O‘qituvchi” 1997
2. Abdulahad Muhammadjonov Tarix falsafasi – ma’naviyat ko‘zgusi –T: “O‘zbekiston” 2015
3. Abdulahad Muhammadjonov Qang‘ - Qadimgi Toshkent va toshkentliklar – T: “Sharq” nashriyot – matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati 2009

TEMURIYLAR DAVLATIDA ARAB, FORS VA TURKIY TILLARNING AHAMIYATI

*Jo‘rabyeva Nazokat Xabibullayevna
Namangan viloyati Chortoq tumani
20-DIMI tarix fani o‘qituvchisi*

Anotatsiya: Ushbu maqolada XV-XVI asrlarda, ya’ni Temur va Temuriylar sultanatidagi arab, fors va turkiy tillarning ahamiyati va shu tillarda yaratilgan asarlar, ijtimoiy-siyosiy va diniy munosabatlarda, davlat rahbarlari aloqalaridagi arab, fors, turkiy tillarining turgan o‘rnini haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: arab, fors, turk tillari, “Tarixi Mas’udiy”, “Zafarnoma”, “Tarixi ulusi arba”, “Ravzat us-safo”, “Habib us-siyar”.

XV asrning 80-yillaridan boshlab Temuriylar davlatida o‘zaro hamjihatlik juda susaydi. Movarounnahrning bir o‘zida deyarli 3 ta mustaqil davlat bo‘lib, ularda Sulton Abu Said Mirzoning o‘g‘illari Sulton Ahmad Mirzo Samarqandda, Umarshayx Mirzo Farg‘onada va Sulton Mahmud Mirzo Hisor, Xuttalon hamda Badaxshonda hokimi mutlaq hisoblanar edilar. Bu davrga kelib, avval oddiy xalq orasida, asta-sekin olimlar va davlat ayonlari va rahbarlari orasida arab tili bilan forsiy va turkiy tillaridan foydalanishi natijasida arab tili din va diniy bilimlar tiliga aylandi. She’riyat va tarixda forsiy va turkiy tillar ma’lum mavqega ega bo‘lib, ularda ilmiy, badiiy va tarixiy asarlar yaratildi, davlat hujjalari yuritila boshlandi. Bora-bora forsiy til davlat tili darajasiga ko‘tarilib, bu tilda juda katta hududda badiiy va tarixiy asarlar yaratildi.

Masalan, Bayhaqiyning “Tarixi Mas’udiy”, Nizomiddin Shomiy va Sharafiddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma” asarlari, Mirzo Ulug‘bek rahnamoligi va ishtirokida bitilgan “ Tarixi ulusi arba”, Muhammad Mirxonning “Ravzat us-safo” (“Jannat bog‘i”), G‘iyosiddin Xondamirning “Xulosat ul-axbor” va “Habib us-siyar”, Mirzo Haydarning “Tarixi Rashidiy” va boshqalar forsiy tilda bitilgan. Movarounnahrda forsiy va turkiy tildan doimo yonma-yon foydalanilar edi.

Bizning tariximizga oid salmoqli tarixiy manbalar avval arab tilida yaratilgan bo‘lsa, ayniqsa davlat rahbarlari arab yoki hokimlar arab bo‘lganlarida, keyinchalik forsiy til ilmiy doiralar, madrasa va maktablarda umumiyy taraqqiyot darajasini belgilovchi zarurat sifatida o‘rgatilar va XIX asr oxirlarigacha ziyoli oilalarda arab tili din va “Qur‘oni Karim” tili sifatida, she’riyat va boshqa sohalar uchun forsiy va turkiy tillari istifoda etilar edi.

Temuriylar davrida fors tilida bitilgan tarixshunoslik asarlarda o‘ziga xos xususiyatlardan biri – matn orasida, voqealar bayoni davomida she’riy lavhalarning keltirilishidir. Bu she’riy lavhalar tarixchining o‘z asari bo‘lishi mumkin va u boshqalarning she’riy asarlaridan ham bemalol foydalanishi mumkin. Bu badiiy-she’riy lavhalarda konkret tarixiy shaxslar nomlari obrza, timsol sifatida juda ko‘p ishlatilishidir. Fors tilida bitilgan ayrim tarixiy asarlarda o‘xshatish, mubolag‘alar ko‘p ishlatilib, bayon uslubi o‘ta jimjimador bo‘lishi mumkin. Mana shunday asarlar to‘g‘risida Amir Temur tarixchi Nizomiddin Shomiyga shunday degan: “Shu uslubda yozilgan, tashbeh va mubolag‘alar bilan oro berilgan kitoblarda ko‘zlangan maqsadlar o‘rtada yo‘qolib ketadi, agar so‘z qoida-qonunidan nasibador bo‘lganlardan birortasi ma’noni fahmlab qolsa qolar, qolgan o‘ntasi, balki yuztasi uning mazmunini bilishdan, maqsadga etishdan ojiz. Shu sababli uning foydasi barchaga barobar bo‘lmadi”.

Foydalilanigan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Muhammadjonov A. Temur va temuriylar sultanati. – Toshkent. 1994.
2. Ahmedov B., Uvatov U., Karimov G‘. Amir Temur va Ulug‘bek zamondoshlari xotirasida (Risola). –Toshkent. 1996.

«TARIX DARSLARIDA QIZIQARLI O'YINLI USULLARDAN FOYDALANISH»
MAVZUSIDAGI USLUBIY QO'LLANMA

*Ortiqova R.I.
Yakkasaroy tumanidagi
127-maktab o'qituvchisi.
ranoortiqova 73@gmail.com.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada, metodik qo'llamada bugungi kunda maktablarda o'quvchilarni darsga qiziqtirish uchun tarix darslarida qo'llaniladigan qiziqarli dars uslublari xususida mulohazalar kiritilgan.

Kalit suzlar: Tarix, ta'lif-tarbiya, yoshlarni tarbiyalash, mustaqil fikrlash, o'yinli usullar.

Yurtimiz bugun jadal sur'atlar bilan rivojlanib borar ekan, uni taraqqiyot bosqichiga ko'tarish o'sib kelayotgan yosh avlodning qo'lida. Shunday ekan, qarashlariga ega, mustaqil fikrlay oladigan, fikrlarini ijodiy, erkin bayon qila oladigan yoshlarni tarbiyalash biz o'qituvchilarning vazifasi sanaladi. Bu esa bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir.

O'quvchini mustaqil fikrlashga va bu fikrlarini bayon eta olishga o'rgatmas ekanmiz, ta'lif jarayonida ijobji natijaga erishish murakkab masalaligicha qolaveradi.

Xo'sh, qanday qilib o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish, ijodiy ishlashga o'rgatish mumkin?

Hammamizga ma'lumki, bu ishni amalga oshirish uchun, avvalo, o'qituvchining o'zi ijodiy ishlaydigan, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga va ijodiy ishlashga o'rgatishning uslub va usullarini egallagan bo'lishi zarur.

Tarix darslarida qiziqarli o'yinli usullardan foydalanish.

Keyingi yillarda mamlakatimizda uzlucksiz ta'lif tizimida amalga oshirilayotgan islohatlarning asosini jahon ta'limi standartlariga javob bera oladigan ilg'or tajribalarni ommalashtirish hamda ta'lif-tarbiya jarayonida kam jismoniy kuch sarflab, yuqori samaradorlikka erishish yo'lida amaliy faoliyat olib borilmoqda. Hozirgi vaqtida umumiyo'rta ta'lif maktablari o'qituvchilari oldida turgan eng muhim va dolzarb vazifa o'quvchilarning ilm olishga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, ularning tasavvurlarini kengaytirishdan iborat. Ana shu ishni amalga oshirish uchun bugungi kungacha bir qator tadbirlar bajarildiki, natijada umumiyo'rta ta'lif maktablaridagi ta'lif samaradorligining muvaffaqiyatiga zamin yaratildi. Dars samaradorligining muhim shartlaridan biri bu -o'qituvchi va o'quvchilarning haqiqatni birgalikda izlashi va o'quvchilarning butun dars jarayonida faol ishtirot etishidir. Albatta, bu o'rinda o'qituvchiga yangi pedagogik texnologiyalar qo'l kelishi amaliyot ko'rsatib turibdi.

Hozirgi zamон har bir fan o'qituvchisi zimmasiga inson, uning jamiyatdagi o'rni va roliga har tamonlama qarash vazifasini yuklaydi. Buning uchun o'qituvchi ta'lif-tarbiyaning yangi shakllari, vositalari va usullarini egallashi va shu bilan birga o'zi zamona viy pedagogik texnologiyalarni yaratishga, shaxsni tarbiyalashning yangi a'nanaviy, samarali usullarini tanlashga harakat qilishi hamda ijodkor bo'lmog'i lozim.

Maktablarda o'qitilayotgan ijtimoiy, shu jumladan tarix fani o'zida oliyjanob fazilatlarni mujassamlashtirilgan insonni tarbiyalashda benihoya ahamiyat kasb etadi. Maktabda o'quvchi kishilik jamiyatni bosib o'tgan yo'lni, ularning chet el bosqinchilariga qarshi, o'z ozodligi va baxtsaodati, porloq kelajagi uchun olib borgan kurashlari haqidagi asosiy ma'lumotlarni tarix darslaridan bilib oladi. Shu bilan birga tarix darslari o'quvchining hozirgi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni to'g'ri anglashga yordamlashadi.

Bizga ma'lumki tarix-juda qadimiy fanlardan biri hisoblanadi. Tarix fanini kelajakni ko'rsatuvchi „Ko'zgu” desak bo'ladi va bu ko'zguga qarab har qanday inson, jamiyat, xalq o'z kelajagini belgilab olishi mumkin. Hozirgi kunda O'zbekiston rivojlangan davlatlar qatoridan o'rin egallashi onson kechgani yo'q. Shuning uchun tarixni o'qitish jarayonida o'quvchilar bugungi kunning qadriga yetishini, o'tmishda yo'l qo'yilgan xatolarni takrorlamaslikni, o'tmishdagi xatolardan xulosa chiqarib olishini o'rgatish lozimdir. Qolaversa maktabda tarix fanini o'qitish orqali o'quvchilarda o'zлari mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga, miliy ong va tafakkurni o'stirishga, eng asosiysi ma'nnaviy barkamol shaxsni, haqiqiy vatanparvar insonni tarbiyalab voyaga yetkazishga ahamiyat berish lozim.

Ta'lim-tarbiya jarayonida mazkur vazifalarni amalga oshirish uchun bugungi kunning pedagog hodimlari har bir darsda qiziqarli, samarali bo'lgan yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish kerak.

Bizga ma'lumki,tarix fanining asosini ma'lumotlar tashkil etadi.Ularni to'liq eslab qolishi o'quvchilar uchun bir oz qiyinchilik tug'dirishi mumkin (ayrim past o'zlashtiruvchi o'quvchilar).Bu kabi ma'lumotlarni o'quvchilar xotirasida bir umrga esda qolishi,turli xil sahnali ko'rinishlar,qiziqarli o'yinli usullar,krossvordlar,guruhralar bilan ishslash,baxs-munozaralar olib borishiga bog'liq.

Men o'z darslarimda o'quvchining alohida xususiyatlari e'tibor berishga,ko'proq o'zim yaratgan turli usullardan foydalanilgan holda yoritishga harakat qilaman. Sizga taklif etilayotgan "Mavzuga zamin", "T.A.R.I.X." o'yinli usullar tarix darslarni qiziqarli va samarali o'tishiga yordam beradi degan umiddaman.

"Mavzuga zamin" usuli

Maqsad: O'quvchilarni o'tilgan mavzuni mustahkamlashdan oldin, shu mavzu bo'yicha o'quvchilarni darsga tayyorlash ya'ni zamin hozirlash.

Bizga ma'lumki o'quvchilar mavzuni o'qituvchi tushuntirib berishi chog'ida va o'zi darslikdan o'qib o'zlashtirishi mumkin. Lekin bu degani sinfda hamma o'quvchilar o'zlashtira oladi degani emas. Chunki hamma o'quvchilarning xotirasi,fikrlash doirasi birdayin bo'lmaydi. Shuning uchun ularga turli xil o'yinlar, sahnali ko'rinishlar,baxs-munozaralar orqali darslar tashkil qilinsa,sinfdag'i uncha yaxshi o'zlashtira olmaydigan o'quvchilar ham mavzu haqida tushuncha hosil qilibgina qolmasdan,mustahkamlab oladi. Dars jarayonida o'tilgan mavzuni mustahkamlash chog'ida, avvalombor, o'quvchilarni darsga tayyorlab olishi kerak.Yaxshi dars o'tilishi,o'quvchilarning yaxshi o'zlashtira olishi eng birinchi navbatda o'qituvchi o'quvchilarni o'ziga jalb qilishi,o'tilgan mavzuni dab-durustdan boshlab,ularga o'tilgan mavzu yuzasidan topshiriqlar berishdan emas, aksincha o'quvchilarni o'tilgan mavzu haqida qisqacha tasavvur hosil qilib olishiga bog'liq.

QO'LLASH BOSQICHLARI BO'YICHA TAVSIYALAR:

Bu usul ko'proq o'quvchilarni darsga tayyorlab olishi,o'tilgan mavzuni takrorlab, mustahkamlashga zamin hozirlash uchun ishlatiladi.

Bu usul 5-11 sinflarda amalga oshirilsa maqsadga muvofiq.

Guruhralar belgilanadi.O'quvchilar guruhlarga 5-7 kishidan bo'linishlari kerak.Guruhlarga bo'lish chog'ida guruhlarning kuchlari teng bo'lishiga ahamiyat berish lozim. Har bir guruhgaga 2-3 ta yaxshi o'zlashtira oladigan o'quvchilarni va unga yaxshi o'zlashtira olmaydigan o'quvchilarni joylashtirib bo'lish kerak.

Har bir guruh o'ziga nom qo'yish kerak.Buning uchun o'qituvchi guruhlarga quyidagicha murojaat qiladi: „Siz guruhgaga nom qo'yayotganda quyidagilarga e'tibor bering?”

Siz guruhingizga o'tilgan mavzuning ichidan biror-bir voqeani keltirib chiqaruvchi so'zlar yoki o'tilgan mavzuning asosiy mazmunlaridan birini tashkil etuvchi so'zlar orqali nom qoying;

Guruhingiz bilan bunomni nima uchun qo'yganligingizni aytib berish uchun tayyorlaning(1-minut vaqt beriladi).

Har bir guruh nom qo'yib bo'lgandan so'ng,u guruhlardan bu nomni nima uchun qo'yganligi so'ralishi kerak.

Yuqoridaqilarni o'tkazib bo'lgandan so'ng,o'quvchilar o'tilgan mavzu haqida qisqacha tushuncha hosil qilib,o'quvchilar mavzuni mustahkamlash uchun zamin hozirlanadi.Keyin o'tilgan mavzuni mustahkamlash uchun shu guruhlarga savollar,topshiriqlar berish mumkin.

"T.A.R.I.X." usuli

Maqsad: "T.A.R.I.X."-bu usul quyidagi jadval asosida to'ldiriladigan jamoa o'yinli usulidir. Ya'ni "T.A.R.I.X." usuli quyidagi so'zlarning bosh harflaridan olingan bo'lib, T-test savollar,A-anagrammalar,R-raqamlardagi voqealar,I-ikki tarixiy jarayonni solishtirish,X-xulosa kabi qismlardan iborat bo'lib,bu jadvalni guruh bilan birgalikda to'ldirish orqali o'quvchilar mavzuning asosiy mazmuni keltirib chiqarishadi.

"Xulosa-daraxt hosilida" usuli

Maqsad: "Xulosa-daraxt hosilida"—Mavzuning asosiy mazmunini keltirib chiqaruvchi savollarga javob berish natijasida tahlil qilinib,yakuniy xulosani keltirib chiqaruvchi o'yinli usuldir.Bu o'yinli usul orqali o'quvchi mavzuning asosiy xulosasasini chiqarishni va bir-biri bilan fikr almashinib,voqealar bayonini yorotib borishni ta'minlaydi.

Qo'llash bosqichlaribo'yicha tavsiyalar:

1.Ko‘proq o‘tilgan mavzuni mustahkamlash chog‘ida ishlatilishi kerak.

2.Bu usul 5-9-sinflarda amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

3.Xulosa-daraxt xosilida” usulini o‘tkazish uvhun birinchi navbatda plakatga yoki sinf taxtasiga (1-rasmda berilgan) daraxt chiziladi va daraxt novdalariga mavzuning asosiy mazmunini tashkil etuvchi sodda savollar hamda o‘quvchilarni fikrlashga chorlaydigan muammoli savollar yozib qo‘yildi.Sodda savollar yozilganligining asosiy sababi sizga ma’lumki faqat agar muammoli savollar yozilsa a’lo baholarga o‘qiydigan o‘quvchilar javob berishi mumkin,lekin past o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar javob

bera olmasligi mumkin.Shuning uchun ham sodda savollar sinfdagi barcha o‘quvchilar ishtirokini ta’minlaydi.Bu esa o‘quvchilar o‘rtasida raqobat kelitirib chiqaradi.

4.Daraxt novdalariga yuqoridagi tartibda savollar yozib qo‘yilgandan so‘ng,o‘quvchilarning javoblari qisqartirilib, daraxtning „Javoblar” qismiga yozib boriladi. Javoblar to‘g‘ri yoki savoldan ozroq chetlashgan,noto‘g‘ri bo‘lsa ham daraxtning „Javoblar” qismiga yozib boriladi. Savol tug‘ilishi mumkin nima uchun noto‘g‘ri yoki mavzudan ozroq chetlashgan javoblar ham yozib boriladi.Buning asosiy sababi tahlil jarayonida o‘quvchining hatosini o‘quvchilar to‘g‘irlashadi va bu jarayon esa baxs-munozarani keltirib chiqaradi.

5.Daraxtning „Javoblar” qismidagi javoblar o‘quvchilar bilan birgalikda tahlil qilinib eng to‘g‘ri va eng maqbul xulosa javobi daraxtning „Javoblar” qismidan chiqqan „Javoblar xulosasi” qismiga yoziladi. Shu tartibda hamma savollarga javob berib bo‘lgunga qadar davom etadi.

6.Javoblar xulosasi” qismidagi javoblarning xulosasi o‘quvchilar bilan birgalikda tahlil qilinib, eng so‘nggi mavzuning asosiy xulosasi daraxtning Yakuniy mavzuning asosiy xulosasi” qismiga yoziladi.Ko‘rinib turibdiki mavzuning asosiy xulosasi javoblarning bosqichma-bosqich tahlili jarayonida kelib chiqayapti.

(4) “Mavzularning mazmuni rasmlarda nomayon” usul

Maqsad: “Mavzularning mazmuni rasmlarda nomayon” usuli —mavzuni o‘z fikri va o‘z tasavvurini rasm yoki belgilar orqali bayon etishini ta’minlab beruvchi usuldir. Bu usul orqali o‘quvchilarni shu fanga nisbatan qizig‘ishini uyg‘otish, mustaqil fikrlashga va xulosaga kelishini ta’minlaydi.Qolaversa,o‘quvchilarning tarix darslarida mavzuni tushuntirish chog‘ida eslab qolishi quyin bo‘lgan ko‘plab uzundan-uzun ismlar,nomlar yoki yillarni eslab qolishga,mustahkamlab olishiga yordam beradi.

«Mavzularning mazmuni rasmlarda namoyon” usulini qo‘llash bosqichma-bosqich va ma’lum bir muddat mobaynida amalga oshiriladi.Har bir bosqich mobaynida o‘quvchilarning fikrlash doirasini kengayib,shakllanib boradi va so‘nggi III-bosqichda o‘quvchilar to‘liq biror-bir mavzuning mazmunini o‘z fikri va o‘z tassavvurini rasmlar orqali bayon eta oladi.Ular quyidagi bosqichlardan iborat:

1.Ko‘proq o‘tilgan bob yoki bo‘lim yuzasidan mavzularni takrorlash chog‘ida ishlatilishi kerak.

2.Bu usul 8-9-10-sinflarda amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

3.Guruhrar belgilanadi. O‘quvchilar guruhlarga 5-7 kishidan bo‘linishlari kerak.Guruhlarga bo‘lish chog‘ida guruhlarning kuchlari teng bo‘lishiga ahamiyat berishi lozim. Har bir guruhga 2-3 nafar yaxshi o‘zlashtiradigan o‘quvchilarni va unchalik yaxshi o‘zlashtira olmaydigan o‘quvchilarni joylashtirib bo‘lish kerak. Shunda bu usuldan samarali foydalanish mumkin. Agar guruhlarni bo‘lish chog‘ida guruh kuchlari teng bo‘lishiga ahamiyat berilmasdan bir guruhga yaxshi o‘zlashtiradigan o‘quvchilar,ikkinchi guruhga yaxshi o‘zlashtira olmaydigan o‘quvchilar joylashib qolib bo‘linsa,bunday vaziyatda guruhlar o‘z fikrlarini, g‘oyalarini, e’tirozlarini to‘liq bildira olmaydi.

4.Har bir guruh o‘tilgan mavzu nomlari yozilgan kartochkalaridan birini guruh sardori tanlab oladi va shu mavzuga tayyorgarlikni boshlaydi .

5.Guruhrar o‘zlariga tushgan mavzularni o‘z g‘oya va tasavvurlari bo‘yicha turli-tuman belgilar va rasmlar orqali yoritib berishlari kerak. Rasm va belgilar cheklanishlarga ega bo‘lmasligi kerak. Lekin guruh o‘ziga tushgan mavzuni shu belgi yoki rasm orqali mavzudan chekkaga chiqmagan holda o‘z fikri, tasavvuri orqali yoritib berishiga imkon berilishi lozim.

6.Rasmlar,belgilar orqali mavzuni aks ettirish chog‘ida eslab qolishi qiyin bo‘lgan uzundan-uzoq ism, nom yoki yillar, rasm va belgilarga qo‘sib yozib qo‘yilishi mumkin.Bu esa o‘quvchilarda juda ko‘plab uchraydigan, ya’ni biror-bir mavzuni tushuntirayotganda, o‘z fikrini bayon etayotganda biror-bir uzun so‘zlar (oy, yil, ism,nom) esdan chiqib qolsa, o‘quvchi shu yerda

to‘xtab qoladi va aytadigan fikri ham esdan chiqishi mumkin. Shuning uchun yoddan chiqadigan uzunroq ism , yil rasm yoki belgiga qo‘sib chizib qo‘yilsa , o‘z fikrini tushuntirish chog‘ida yoddan ko‘tarilganda yuqoridagi ism, nom va yilga qarab yodga solishi va o‘z fikrini davom ettirishi mumkin.Qolaversa eslab qolishi qiyin bo‘lgan nom, ism, yil qaytadan mustahkamlanadi.

7. Rasmlar,belgilarni chizib bo‘lindi.Shundan so‘ng har bir guruh o‘ziga tushgan mavzusiga oid chizgan rasmi yoki belgisini tushuntirishi chog‘ida bu rasmni nima uchun chizganligini,bu belgi qaysi voqeani tasvirlab berishi mumkinligini aytib o‘tishi kerak.

8. Bu usulni iloji boricha,birinchi marta o‘tkazilishi chog‘ida (I-bosqichda ko‘rsatilib o‘tilgan) o‘qituvchi o‘zi biror-bir mavzuni olib o‘zi qiziqarli belgilarni rasmlar orqali bayon etib,izohlab berishi kerak.Bu usul haqida o‘quvchilarda qiziqish uyg‘onadi va o‘quvchilar bu usulni mustaqil bajarishlari uchun ko‘nikma hosil bo‘ladi.

Foydalanimanligi adabiyotlar ro‘yxati:

1. Fuzailova G.S, Rahmatullaeva O.R.“Tarix fanini kasbiy sohalarga yo‘naltirib o‘qitish metodikasi”. Uslubiy qo‘llanma. – T., TDPU, 2012.

2. Xodiyev B.Yu., Golish L.V., Rixsimboyev O.K. Keys-studi - iqtisodiy oliy o‘quv yurtidagi zamonaqiy ta’lim texnologiyasi: Ilmiy-uslubiy qo‘llanma “Zamonaqiy ta’lim texnologiyalari” turkumi. - T.: TDIU, 2009.

3. J.Yo‘ldoshev, F.Yo‘ldosheva, G.Yo‘ldosheva. “Interfaol ta’lim sifat kafolati”.-T.:2008 1.Tarix o‘qitishda innovatsion texnologiyalar fanini o‘qitishning maqsadi.

QADIMGI DUNYONING YETTI MO'JIZASI

*Shokirova Mavludaxon Xolmirzayevna
Asaka tuman 57-maktab tarix fani o'qituvchisi
Telefon: +998902588373
habduganiyev98@mail.ru*

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimgi dunyodagi, o'rta asrlardagi zamonaviy mo'jizalar haqida ma'lumot berilgan. Ushbu mo'jizalar inson qo'li bilan barpo etilgan bo'lib, o'z davrida insonlarni hayratga solgan, ular o'ziga xos tarixiy ahamiyatga egadir.

Kalit so'zlar: Yetti mo'jiza, tabiiy mo'jizalar, qadimgi dunyo, o'rta asrlar, unutilgan mo'jizalar, zamonaviy mo'jizalar, arxitektura, national geographics

Yetti mo'jiza haqida. Qadimgi manbalarda O'rtayer dengizi atrofidagi mamlakatlarda bunyod etilgan va o'z salobati, go'zalligi bilan o'sha zamon odamlarini hayratga solgan inshootlardan yettitasi - "Qadimgi dunyoning yetti mo'jizasi" deb yozib qoldirilgan.

Bundan tashqari dunyoda sonlar bilan bog'liq turli afsonalar ham yuradi. Ko'pgina xalqlarda 7 soni xosiyatli raqam hisoblanadi. Aslida bu hech narsani hal etmasada va hech qanday ilohiy mantiqqa ega bo'lmasada, hayotda shu son bilan bog'liq bir qancha ajoyibotlar mavjud: 7 kun, 7 mo'jiza, 7 xazina, 7 avlod, 7 iqlim, 7 rang, 7 sayyora, 7 dengiz, 7 farz.

Quyida mashhur yettiliklar bilan tanishasiz.

Dunyoning yetti mo'jizasi: Misr ehromlari, Bobil osma bog'lari, Artmeida ibodatxonasi, Galikarnas dahmasi, Zevs haykali, Rodosdagagi Gelios haykali, Iskandariya mayog'i.

O'rta asrlarning yetti mo'jizasi: Rim kolizeyi, Iskandariya yerosti yo'llari, Buyuk xitoy devori, Avliyo Safiya ibodatxonasi, Stounhenj, Piza minorasi, Nanjingining budda ibodatxonasi

Zamonaviy dunyoning yetti mo'jizasi. Amerika fuqaro muhandislik jamiyatni XX asrda insoniyat tomonidan barpo etilgan quyidagi obidalarni "Zamonaviy dunyoning yetti mo'jisasi" deb atadi. Ushbu ro'yxat ko'zga ko'ringan arxitektorlar tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, unda binolarning texnik va ijtimoiy jihatlari hisobga olingan. Zamonaviy dunyoning yetti mo'jizasi: Channel Tunnel (Angliya va Fransiyani bog'lovchi suvosti kanali), CN Tower (Torontodagi teleminora), Empire State Building (Nyu-york shahridagi osmonopar bino), Golden Gate Bridge (San-Frantsiskodagi ko'prik), Itaipu Dam (Braziliya va Pragvaydagi tog'on), Netherlands North Sea Protection Works (Niderlandiya Shimoliy dengiz muhofazasi), Panama Canal (Panama kanali)

National Geographics ga ko'ra quyidagilar dunyoning yetti mojizasi.

Katta piramida (Misr), Avliyo Sofiya ibodatxonasi (Turkiya), Piza minorasi (Italiya), Vashington maqbarasi (AQSH), Eyfel minorasi (Fransiya), Tojmahal (Hindiston), Empayr Steyt Bilding (AQSH).

Boshqa manbalarga ko'ra quyidagilar: Tojmahal (Hindiston), Buyuk Xitoy devoir (Xitoy), Kolizey (Rim), Piza minorasi (Italiya), Eyfel minorasi (Parij), Pasxa orolidagi yodgorlik (Chili), Chichen Itsa piramidasasi (Meksika)

O'rta asrlarning unutilgan yetti mo'jizasi : Abu Simbel dahmasi, Angkor Vat, Tojmahal, Sent Michel tog'i, Moai Statusi, Parfenon, Shvedagagon budda ibodatxonasi.

Dunyoning yetti tabiiy mo'jizasi: Everest cho'qqisi, Katta Barrier rifi, Grand Kan'on, Viktoriya sharsharasi, Rio de Janeyro bo'g'ozi, Parikutin vulqoni, Shimoliy ko'llar.

Dunyoning yetti suvosti mo'jizasi:

Palam, Beliz Barrier rifi, Galapagos orollari, Shimoliy qizil dengiz, Baykal ko'li, Katta Barrier rifi, Chuqur dengiz ventillari.

Dunyoning unutilgan yetti mo'jizasi

Big ben soati, Eyfel minorasi, Geytevey ustuni, Asvan to'g'oni, Guver to'g'oni, Mount Rashmor milliy memoriali, Petronas minoarasi

Dunyoning unutilgan yetti tabiiy mo'jizasi:

Anhel sharsharasi, Fundi qo'ltig'i, Iguoyu sharsharasi, Krakatoa oroli, Fuji tog'i, Klimanjaro tog'i, Niagara sharsharasi.

Ayliyo Sofiya Ibodatxonasi

Chichen Itsa Piramidasi

Rashmor milliy memoriali

PIZA minorasi

Dunyoning yetti mo‘jizasi haqida so‘zlaganda biz aynan yuqoridagi so‘zlar bilan dunyoning eng mashhur obidalari haqida bilimlarga ega bo‘lamiz. Bu obidalar haqiqiy mo‘jiza bo‘lib inson aql-zakovati bilan yaratilganligini tushunamiz va tarix faniga bo‘lgan qiziqish ortadi. O‘zlarida ham yaratuvchanlik bunyodkorlik ishlariga intilish paydo bo‘ladi. Hozirgi kungacha qadimgi mo‘jizalardan qanchasi saqlanib qolganini hech kim bilmaydi, lekin bizning kunimizgacha faqat Misr ehromlari saqlanib qolganligi ma’lum.

Foydalanaligan adabiyotlar:

- 1.U Jo‘rayev, O‘ Mavlonov. Tarixdan hikoyalari. Umumiyl o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. Toshkent, 2015-y .
2. uz.wikipedia.org sayti “dunyoning yetti mojizasi uchun nomzodlar”

TARIX FANINI O'QITISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA
TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH YO'LLARI

Togayev Musulmon Xushvaxtovich

Sirdaryo viloyati Xovos tumani 7-maktab tarix fani o'qituvchisi
xov7maktab@umail.uz

Ibragimov Ulug'bek Abdumannonovich

Sirdaryo viloyati Xovos tumani 3-maktab tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o'quvchilarga tarix fanini o'rgatishning yo'llari haqida fikr yuritilgan. Asosiy e'tibor tarix darslarida zamonaviy axborot kommunikatsiya vositalaridan foydalanish hamda, o'quvchilarga tarix fanini oson o'zlashtirishlariga yordam berishga qaratilgan.

Tayanch so'zlar: ta'lif jarayoni, axborot kommunikatsiya, animatsiyalar, internet ma'lumot, videofilm, illyustratsiyalar, kinofilm.

Ilm dargohida kirar ekansan, qalbing kishini ozdiruvchi illatlardan, odamni ko'r qilib qo'yadigan holatlardan, chunonchi, qotib qolgan urf – odatlardan, hirsdan, raqobatdan, ochko'zlikni quli bo'lishdan ozod bo'lmog'i darkor.

Abu Rayhon Beriniy

Tarix o'qitishda zamonaviy axborot kommunikatsion texnologiyalar yordamida taqdim qilinadigan ko'rgazmali vositalar tarixiy bilimlarning o'quvchilar ongiga etkazish va singdirishda muhim vosita hisoblanadi. Ko'rgazmalilik eng avvalo o'qitish va o'rganishning ko'rgazmali usuli, o'qituvchi bayonining ko'rgazmali bo'lishi, uning o'quvchilardagi tayyor obrazlarga suyana bilishi, o'quv materialini bayon qilish vaqtida zamonaviy ko'rgazmali qurollardan foydalanish va ko'rgazmali qurollar vositasida o'quvchilarning bilish faoliyatini jadallashtirish hamda ularning o'rganilayotgan tarixiy jarayonlarni, voqeja va hodisalarni aynan o'zini yoki ularning tasvirlarini ko'rish yordamida o'rganishlari tushuniladi.

Buyuk nemis pedagogi Adolf Disterverg o'qituvchining muntazam ravishda fan bilan shug'ullanishi haqida gapirib, shunday degan edi: "O'qituvchi muntazam ravishda fan bilan shug'ullanmog'i lozim. Aks holda u qurigan daraxt va toshga o'xshab qoladi. Qurigan daraxt va tosh meva bera olmaganidek, kelajakda bunday o'qituvchidan hech qanday natija kutib bo'lmaydi". Hozirgi zamon fan va texnikasi jadal ravishda rivojlanayotgan, zamonaviy axborot texnologiyalarining salmog'i keskin oshayotgan bir davrda o'qituvchi pedagogik mahoratini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shaxsni har tomonlama barkamol inson darajasida tarbiyalash nihoyatda murakkab jarayon bo'lib, juda qadim zamonlardan buyon ushbu faoliyatga jamiyatning etuk kishilari jalb etilgan. Mazkur holat yosh avlod tarbiyasi, uning tashkil etilishi mazmuni nafaqat shaxs kamoloti, balki jamiyat taraqqiyotini ham belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi. Ushbu tajribalar o'qitish shakllarida foydalaniladigan o'qitish qonuniyatları, printsiplarini ijodiy qo'llashda, ilmiy bilishga doir g'oyalilar, nazariyalar, qonuniyatlarini amaliyatga tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, qadimdan buyuk allomalar vatani bo'lib kelgan O'zbekistonda yosh avlod tarbiyasi mutlaqo o'zgacha ma'no kasb etishi muqarrar. O'qituvchi – O'zbekistonning porloq kelajagini barpo etuvchi, dunyoga mashhur mutafakkir va olimlarning davomchisi bo'lgan yosh avlod ta'lif-tarbiyasi uchun javobgar shaxsdir. Shunday ekan, tarix fani o'qituvchisining mazkur talablarga muvofiq keluvchi qiyofasi, uning o'quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar o'rtasidagi obro'-e'tibori hozirgi zamon talablariga mos bo'lishi shart.

Tarixiy xujjatlar va badiiy adabiyotlardan foydalanish o'qituvchi bayonini obrazli qilib konkretlashtirsa, axborot kommunikatsion texnologiyalar yordamidagi ko'rgazmali qurollar vositasida o'quvchilarda o'tmishto 'g'risida yorqin va aniq tasavvur hosil bo'ladi, o'quvchilarning eshitish faoliyatiga ko'rish va sezish organlarining faoliyati ham qo'shiladi. Shu bilan ularning bilimi yanada chuqurlashadi va mustahkamlanadi. Ko'rgazmali qurollar o'quvchilarning bilim olishida muhim manba bo'lib xizmat qiladi hamda o'quvchilarning tarixiy tasavvurlariga anqlik kiritadi va bu tasavvurlarni konkretlashtirishga yordam beradi.

Taqdimot yoki multimedya ko'rinishidagi ko'rgazmali qurollar o'quvchilarning murakkab

tarixiy xodisalarining, tarixiy tushunchalarni ma'nosini osonroq tushunishga yordam beradi. Tarix o'qitishda qo'llaniladigan ko'rgazmali qurollar o'zining mazmuni, tarixiy obrazlarining xarakteri, ularni tayyorlanish va foydalanish usullariga qarab quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Buyum ko'rsatmalilik tarixiy yodgorliklar, esdalik joylari; arxitektura yodgorliklari, ho'jalikka doir va boshqa qurilishlar; mehnat qurollari; qurol-yarog'lar, ro'zg'or buyumlari, shu jumladan arxeologik topilmalar.

2. Tasviriy ko'rgazmalar; o'qitishda foydalanish uchun ishlangan tarixiy kartinalar va albomlar, san'at asarlari, portretlar, rasmlar, fotoxujjatlar va fotosuratlar, darsliklardagi illyustratsiyalar, o'quv diapositivlari, diafilmlar va kinofilmlar, maketlar, mulyajlar, har-xil modellar, multimedialar, internet materiallari va boshqalar.

3. Shartli ko'rsatmali qurollar. Tarixiy va kontur kartalar, tarixiy atlaslar, sxemalar, grafika, diagramma va kartogrammalar, applikatsiyalar va pedagogik rasmlar. Buyum ko'rsatmalilik ta'limda aloxida kasb etadi. Fizika, ximiya yoki botanika o'qituvchilari o'rganilayotgan mavzuni talabalarga formula, shakl va boshqalarda ko'rsatib tushuntirsalar tarix o'qituvchisi unday imkoniyatlardan mahrummdir.

Tarix o'qituvchisi o'quvchilarga ibtidoiy odamlar hayoti va faoliyatining aynan o'zini ko'rsatib bera olmaydi, faqat gapirib beradi, ko'rsatsa faqat ibtidoiy kishilar ishlatgan qurollarni, yashagan joylarini, yoki aytaylik o'rta asrlardagi xukmdorlarni o'zaro urushlarini emas, urushda ishlatilgan qurollarni va boshka ba'zi bir buyumlarni, ayrim sarkardalar boshliq askarlarning janglarda ko'rsatgan jasorat va qahramonliklarini emas, balki ular to'g'risidagi rassomlar chizgan ayrim rasm - kartinalarni ko'rsatish mumkin, xolos, lekin zamonaviy axborot kommunikatsiya vositalari yordamida o'tilgan darslar talabalarda tarixiy voqealar tug'risida real tasavvur kilishga so'zsiz yordam beradi.

O'quvchilar oradan bir necha asrlar, xatto necha-necha ming yillar o'tib ketgan zamondagi voqealar to'g'risida ma'lumot beruvchi haqiqiy buyum va narsalarni juda qiziqish va xayajon bilan o'rganadilar. Shuning uchun xam o'quv mashg'ulotida tarixiy o'tmishni o'rganishning asosiy manbalaridan biri bo'lgan bu yodgorliklarni toplash va ulardan foydalanishga juda katta e'tibor beriladi.

Tasviriy ko'rgazmali qurollar ta'lim tizimi tajribasida hammadan ko'p qo'llanildi. Tasviriy ko'rgazmalar bir necha xil bo'ladi;

a) o'tmishdan qolgan xaqiqiy asl nusxa xujjatlar asosida yaratilgan tasviriy ko'rgazmalar; hujjatli fotosuratlar va xujjatli kinofilmlar, predmet yodgorliklarining tasvirlari, mehnat qurollari, madaniy yodgorliklarining tasvirlari va shu kabilar;

b) ilmiy jihatdan asoslab ta'mir qilingan arxitektura va boshqa yodgorliklar tasviri, ro'zg'or buyumlari yoki ular tasviri;

v) rassomning ijodiy faoliyati bilan qilingan tasviriy ko'rgazmalar; tarixiy san'at asarlari darsda berilgan illyustratsiyalar, maketlar, modellar va boshqalar.

Ko'rgazmali qurollarni tanlash va ulardan foydalanishda o'qituvchi quyidagilarni e'tiborga olishi lozim:

1. O'quvchilarning yoshi, bilimi va malakasi o'sib borgan sari ularning predmet va tasviriy ko'rgazmalarga qiziqishi ortib boradi.

2. Xar bir mashg'ulot uchun tanlangan ko'rgazmali qurol mazmuni, g'oyaviyligi, ilmiyligi jihatdan talabga javob beradigan bo'lishi, o'quvchilarga mos bo'lishi, soni ko'paytirib yuborilmasligi lozim. Agarda ko'rgazmali qurollarni ongli ravishda puxta o'zlashtirib olishlariga erishish mumkin.

O'quv mashg'ulotida eng muxim 2-3 ta ko'rgazmali qurolni tahlil qilish va o'rganish kifoya.

3. O'quvchilarning ko'rgazmali qurollarni ongli ravishda puxta o'zlashtirib olishlariga erishish kerak.

4. Ko'rgazmali qurollar o'quvchilarlarning bayoni jarayonida ko'rsatib boriladi.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. Babanskiy Yu.K. «Hozirgi zamon umumiyy ta'lim maktablarida o'qitish metodlari» Toshkent. «O'zbekiston», 1990.
2. T.Toshpulatov, Ya.G'afforov Tarix o'qitish metodikasi Toshkent. «Universitet», 2002.
3. Kurbonov Sh. va boshqalar «Barkamol avlod orzusi» Toshkent. «Shark», 1998.
4. Internet ma'lumotlar

ШАЙБОНИЙЛАР ДАВРИ МАДАНИЯТИ РИВОЖИНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ.

Гозиев Сироҷ Ҳошимович
*Жиззах ДПИ МF, маънавия асослари ва ҳуқуқ
талими кафедраси дотценти*
Лапасова Мафтунна Санақул қизи
Жиззах вилояти Фаллаорол тумани 84-мактаб
Тарих-Ҳуқуқ фани ўқитувчиси
Tel: +99894-570-56-59
e-mail: Yustitsiya.1991@inbox.uz

Аннотация: Тарих воқеликка эътибор бериладиган бўлсак, темурийлар ҳукмронлиги барҳам топгач, юртимизда шайбонийлар ҳукмронлиги ўрнатилди, аммо мазкур сулола ишлаб чиқариш, илм-фан ва маданият ривожида темурийлар даврида эришилган улкан ютуқларни сақлаб қола олмадилар, лекин эъриборли жиҳати шундаки, бу даврда яхлит ўзбек атамаси бутун ҳалқ этник номига ва миллий ифтихорга айланди, ушбу ишда ётилган мазмун, шайбонийлар давлатни бирлаштираолганлиги натижасида маданий ҳаётда янгилиниш содир бўлди, бу эса XVI-XVII аср маданий муҳитини ўзгартирди ҳамда янги илм ўчоқларини очди. Ишда мазкур жараёнларнинг айрим жиҳатлари танқидий ва таҳлилий ёритилган.

Калит сўзлар: XVI аср, наққош-хаттотлар, меъморлар, рассомлар, «Фатхномаи хоний», 1556 йилда, Самарқанд ва Бухорода, рассомлик, хаттотлик, «Шохнома».

XVI асрда бадиий маданият соҳалари темурийлар давридаги бой маданий меросга таянган ҳолда, яrim кўчманчи шайбонийлар турмуш тарзи анъаналари мужассамлигига ривож топди. Мовароуннахрнинг маданий маркази бу асрда аста-секин Самарқанд шахридан шайбонийларнинг янги маркази Бухорога кўчди. Бу ерга даврнинг алломалари, етук олимлари, шоирлари, мусиқачилари, наққош-хаттотлари, меъморлари, рассомлари ва бошқа соҳа билимдонлари тўпланиб, замонасиниг илғор ижодий ва илмий салоҳиятини кўрсатиб турди ва бадиий маданият ривожига муҳим хисса кўшди.

XVI аср меъморчилигига маҳобатли бинолар, мадрасалар, масжидлар, саройлар, мақбаралар, хонақолар қуриш учун энг яхши уста ва меъморлар жалб қилинган бўлсада, оддий иншоотлар: савдо-сотик бинолари, бозорларни ободонлаштириш, туғонлар, кўпприклар, карвон йўллари бўйлаб сардобалар қуриш ва бунёд этиш ишларига ҳам катга эътибор берилганлиги ҳам бу даврдаги ўнлаб бино ва иншоотларнинг бизгача етиб келганлигига ўз аксини топади.

Бу даврда меъморчилик билан бир қаторда ҳалқ санъатининг рассомлик наққошлик каби турлари ҳам ривожланди. Шайбонийхон 1507 йили Хиротни қўлга киритганда ўз хизматига бир қанча шоир, олим ва санъаткорларни жалб этган эди. Улар орасида машҳур рассом Камолиддин Беҳзод ҳам бўлган. У Шайбонийхоннинг портретини реалистик услубда, катта маҳорат билан чизган. Кейинчалик Хиротни забт этган Шоҳ Исмоил Беҳзодни ўз хизматига олади. Беҳзод ва шоҳ Музаффарлар санъатини уларнинг шогирдлари давом эттиради. Бу икки санъат соҳиби ҳақида Мирзо Ҳайдар «Тарихи Рашидий» китобида қуйидагича ёзади: «Шоҳ Музаффар ... унинг қалами (тасвирий) ғоятда нозик тиник гўзал ва пишиқдирки, қаровчининг кўзини қамаштиради...»

Бу ҳунар усталари уни жуда эъзозлайдилар. Беҳзод бу уста мусаввирдир, гарчи шоҳ Музаффардек нозик қўл бўлмаса ҳам аммо бунинг қалами ундан маҳкамроқдир... — Тасвирда Абулхайрдан кейин... Шоҳ Музаффар ва Беҳзоддир... ва улардан кейин, бу кунга қадар, уларга ўхшаш бирор бошқа (рассом) пайдо бўлмади. Бу иккиси амир Алишердан тарбия топганлар.

XVI асрда яшаб ижод этган рассом ва наққошлар ўз замонасида яратилган «Шайбонийхон», «Фатхномаи хоний», «Футухати Шайбонийхон», «Тарихи Абулхайрхоний», «Тавориҳи гўзида Нусратнома» ва Акбаршоҳ замонида форс-тожик тилига таржима қилинган «Бобурнома» каби тарихий ва адабий асарларни чиройли расмлар, нафис нақш ва гўзал зарҳаллар билангина безаб колмасдан, балки бу асарларни чиройли фалсафий, руҳий, тасвирловчи лавҳалар билан бойитиб, уларни янада жонлантирилар.

Ўтган асрлардан мерос бўлиб қолган кўпгина олим ва шоирларнинг асарлари бу даврда қайта кўчирилиб, улар ҳам нозик нақшлар ва катта маҳорат билан ишланган миниатюралар билан безатилди.

Жумладан, 1556 йилда Муҳаммад Мурод Самарқандий томонидан Абулқосим Фирдавсийнинг «Шохнома» асари қўлёзмасига ишланган жанг манзарасини акс эттирувчн миниатюра, Абдураҳмон Жомийнинг «Тухарат-ул-ахрор» достонига 1558 йили ишлангани «Боғдаги ўтириши» манзарасини тасвирловчи миниатюра, Шайх Саъдийнинг «Гулистон»ига ишланган «Қабул маросими» манзараси ва бошқа кўплаб миниатюралар ишланди. Бу гўзал ва хайрли ишлар XVI аср маданияти савияси юксак эканлигини кўрсатиб қолмасдан, нақошлик рассомлик хаттотлик санъатлари таракқиётiga муҳим хисса бўлиб кўшилди.

1510 йилда Муҳаммад Солиҳнинг «Шайбонийнома» достонини кўчириб ёзган котиб Қосим, «насҳ ва настальикда» моҳир, кўплаб шогирдларнинг устози Мавлоно Султон Али Машҳадий, тилшунос олим Ҳофиз, қобилиятли шоир ва истеъдодли хаттот Султон Али Убехий, Тожиддин Бухорий, Муҳаммад Амин Бухорий, хожа Муҳаммад ибн Мавлоно Ҳошим Самарқандий, «Малик-ул-куттоб» («Китоблар под- шохии») унвонига сазовор бўлган Мавлоно Мир Али каби хаттотлар XVI асрда етишиб чикқан буюк адабиёт ва санъат намояндалари эди.

Хаттотлик санъати айниқса, мураккаб, масъулиятили ва меҳнатталаб хунар эканлиги ўша даврнинг машҳур назариётчи хаттотлари томонидан битилган асарлардан ҳам сезилиб турди. Мир Али томонидан 1515-1519 йиллар орасида хаттотлик ҳақида назм билан ёзилган рисола, 1587 йилда Дарвиш Муҳаммад ибн Дўст Муҳаммад Бухорий томонидан ёзилган «Фавоид-ул-хутут» каби асарлар машҳурдир.

Бу даврда санъатнинг бошқа соҳалари каби мусиқа ва мусиқашунослар ҳам Мовароуннахрнинг турли шаҳарлари, айниқса Самарқанд ва Бухорода анча жонланди. Мусиқа асбобларидан рубоб, най, гижжак уд, қўбиз, сурнай, карнай, ногора, дутор, сетор, чанг, камонча, чилтор, танбур кабилар кенг тарқалган. Мазкур даврда хушовоз ҳофиз, бастакор, мусиқашунос ва истеъдодли машшокдардан мавлоно Муҳаммад Амин Муганний, мавлоно Нажмиддин Кавкабий, мавлоно Ноий, мавлоно Ҳасан Кавкабий, мавлоно хожи Муҳаммад, мавлоно Ризо Самарқандий, мавлоно Бокий, мавлоно Нисорий, мавлоно Камолиддин Мир Махмуд, Мирзо Сабрий каби ажойиб санъаткорлар етишиб чиқди.

Бу санъаткорлар орасида нужум илмининг билимдони, шоир ва истеъдодли мусиқашунос мавлоно Нажмиддин Кавкабий (1473-1533) мусиқа илмининг амалиётчиси сифатидаги на эмас, унинг назариётчиси сифатида ҳам танилган. У мусиқа бобида янги-янги куйлар басталаш билан чекланиб колмай, «Рост», «Бузург», «Хижоз», «Ироқ» каби макомларга бағишлиган кулиётлар ва кўплаб бошқа асарлар муаллифири.

XVI асрда шаҳар ва қишлоқ ахолисининг фарзандлари мактабларда таълим олган.

Муҳаммад Солиҳ «Шайбонийнома»да Қундуз шаҳрида бўлган воеаларни тасвирлар экан, ҳар бир маҳаллада мактаб мавжуддигини, мактабдорлар лутфу иноятда бўлганлигини ёzáди.

Ўша даврда маҳаллий муаллимлар таълим-тарбия ишларига кенг жалб этилган. Зайниддин Восифий Тошкент вилоятида ўзбек шаҳзодаси Наврӯз Аҳмад хузурида муаллимлик қилиган. Бу пайтда болалар олти ёшдан мактабга кабул қилинган. Уларга алифбодан сабок берилиб, ёзув-чиズувлар ўргатилар эди. Сўнгра болалар мактаблардан мадрасаларга қабул қилинган. Мадрасаларда асосан диний таълим берилса-да, ҳисоб-китоб, шеър ўқиши, мусиқа, хаттотлик нақошлик сингари маҳсус хунарлар мадрасадан ташқарида ўқигилар эди.

Ўша даврнинг вақф хужжатларига асосан мадрасада уч гурух: куий, ўрта ва юкори гурух толиби илмлар бўлиб, нафака ва озиқ-овқат шу гурухларга қараб белгиланарди. Ҳар бир гурухда ўқиши муддати 8 йилдан, жами таълим 24 йиллик ҳисобланарди. Мадраса толиблари Мадраса хужраларида истиқомат қилиган, дарсларга қатнашиш мажбурий бўлиб, тартибни бўзган толиби илмлар ўз вақтида огоҳлантирилиб, жазоланган.

Умуман олиб қараганда XVI аср шайбонийлар ҳукмронлиги даврида илм-фан, санъат, маданият, таълим ва бошқа соҳаларда ўзига хос, давр руҳини ўзида мужжасам этадиган, халқимизнинг ижтимоий-маънавий ҳаёти ривожида катта ўрин тутган ўзгаришлар содир бўлди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Муҳаммад Мирзо Хайдар. Тарихий Рашидий. “Шарқ” Нашриёти-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. 2010.
2. Ҳасанхожа Нисорий. «Мўзаккири аҳбоб». Т., Халқ мероси . 1993..

МАНҒИТЛАР ДАВРИ ТАРИХИ ЁРИТИЛГАН ҚҮЛЁЗМА МАНБАЛАР.

Ражабова Роҳила Закировна
Бухоро давлат университети
Ислом тарихи ва манбашинослиги,
фалсафа кафедраси таянч докторантни
Телефон: +998(91)410 78 82
rajabovarohila@gmail.com.

Аннотация. Ушбу мақолада манғитлар даври тарихини ўрганишда қўлёзма манбаларнинг аҳамияти ва қўлёзма асарлар тарихни ўрганишда муҳим манба эканлиги ёритилган.

Калит сўзлар: XVIII-XIX аср, қўлёзма асарлар, манғитлар даври, тарих, маданият, маънавий мерос, манба.

Тарихдан маълумки, манғитлар туркӣ қавм бўлиб, улар XII асрда Дашти Қипчоқда, катта бир қисми эса Волга ва Урал дарёлари оралиғида яшашган. Бу пайтда улар қипчоқларнинг катта таъсири остида бўлган. Қипчоқлар таъсири остида уларнинг бир қисми ўз тилларини унтишиб, қипчоқ тилида гаплашганлар.

Манғитлар қавми оқ манғит, қора манғит ва тўқ манғит каби шохобчаларга бўлинган. Бухоро амирлигини 1756–1920 йилларда бошқарган манғитлар сулоласи манғит уругининг тўқ манғит шохобчасидан бўлган.

XVIII аср 40-йилларига келганда Бухоро хонлигига сиёсий ва иқтисодий инқироз кучайган. Аштархонийлар (Жонийлар) сулоласининг сўнгги вакили Абулфайзхон (хукмронлик даври: 1711–1747)нинг калтабинларча юритган сиёсати натижасида халқнинг моддий ахволи оғирлашган, Бухоро хонлиги таркибидан Фарғона водийси ажралиб чиқкан ва мустақил Қўқон хонлигига асос солинган, мамлакатнинг бекликларга бўлиниш хавфи кучайган. Бунинг устига Эрон шоҳи Нодиршоҳ (хукмронлик даври: 1736–1747)нинг Бухоро давлатига хужуми, мамлакатнинг асосий шаҳарлари бўлган Бухоро ва Самарқанднинг улар томонидан эгалланиши ва таланиши оқибатида сиёсий вазият баттар мураккаблашган. Туркистон тақдири ҳал қилинаётган ана шундай қалтис ва нозик бир фурсатда тарих саҳнасига янги сиёсий куч – манғитлар сулоласи кўтарилиган.

Тарихчилар томонидан манғитлар сулоласи вакиллари бўлган Бухоро амирларига турлича баҳо берилади. Амирларнинг аксарияти золимлик ва ёвузиликда айбланади. Бироқ тарихда одил ҳукмдорлар ҳам бўлган. Бундай одил ҳукмдорлар манғитлар сулоласи орасида ҳам мавжуд бўлиб, хусусан, “маъсум амир” номи билан шуҳрат қозонган Амир Шоҳмурод ва унинг ўғли Амир Ҳайдар фаолиятини мисол килиб келтириш мумкин.

Ҳар бир тарихий даврда илм аҳли илм-фан, маърифат ва маънавиятга интилиб келган ва ўша давр тарихини, ижтимоий-сиёсий ва маданий ҳаётини ёритишга ҳаракат қилган.

Манғитлар даври тарихи ҳақидаги ноёб маълумотларга бой асарлар ўша давр қўлёзма манбалари ҳисобланади. Бу даврда Бухорода жуда кўплаб олим фозиллар яшаб ижод этганлар. Улардан бири тарихчи олим Муҳаммад Вафойи Карминагий бўлиб, тарихчининг тўла номи Мулла Муҳаммад Вафо ибн Муҳаммад Зоҳир Карминагийдир. Унинг машҳур асари “Тухфат ул-хоний”¹ (“Хоннинг тухфаси”) асари бўлиб, баъзида “Тарихи Раҳимхоний” (“Муҳаммад Раҳимхон тарихи”) деб юритилиб², манғитлар ҳақидаги энг қадими тарихий қўлёзма ҳисобланади. Бу асар Бухоро хонлигининг 1722-1782 йиллар орасидаги ижтимоий-сиёсий тарихини ўз ичига олади. Муҳаммад Вафо Карминагий 1769 йили “Тухфат ул-хоний” номли асарида фақат 1722-1768 йиллар воқеаларини ўз ичига олган қисминигина ёзил ултурган. Унинг давомини, яъни 1768-1782 йиллар воқеаларини баён этувчи қисмини насафлик домла Олимбек ибн Ниёзкулибек ёзган³.

“Тухфат ул-хоний” қофияли наср, саж билан ёзилган, лекин воқеаларнинг тўла ва қенг ёритилиши, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, географик, ҳамда этник далилларга бойлиги би-

¹ Тухфат ал-Хоний. Муҳаммад Вафойи Карминагий. ФА ШИ Қўлёзмалар фонди № 4263.

² Анге Фон Кюгельген. Легитимация Среднеазиатской династии мангитов в произведениях их историков. XVIII-XIX вв.) Алматы. 2004.-С. 110.

³ Ўша аср. Б. 177-178.

лан биринчи даражадаги манбалар қаторида туради. Асар Бухоро хонлигига XVIII асрнинг 20-йилларидан бошлаб кучайиб кетган иқтисодий ва сиёсий тангликни ижтимоий-сиёсий тарқоқликнинг кучайиши ва бунинг натижасида марказий давлат бошқарувининг заифлашуви, манғит хукмдорларининг улуслар ва қабилаларни бўйсундириш мақсадида олиб борган тинимсиз урушлари ва бунинг оқибатида кўплаб шахарлар, ҳамда қишлоқларнинг вайрон этилиши, меҳнаткаш халқ турмушининг оғирлашиб бориши ва унинг асосий сабабларини аниқлашга ёрдам бериши мумкин бўлган далилий маълумотга ўта бойдир.

Асарда Аштархонийлар ва Манғитлар хукмронлиги даврида ўзбек қўшини ва манғитлар давлатининг тузилиши, 1722-1782 йилларда Бухоро хонлигининг Эрон, Афғонистон, Қозок ва Кўқон хонликлари, ҳамда Қашқар билан олиб борган сиёсий муносабатлари ҳақидаги ҳам эътиборга молик маълумотлар кўп учрайди¹.

“Туҳфат ул-хоний” асарининг қўлёзмалари жуда кўп бўлиб, фақат Санк-Петербург, Ўзбекистон, Тожикистон кутубхоналарида 21 қўлёзмаси мавжуд. Улардан 6 та қўлёзма нусхаси Россия Фанлар Академиясининг Санк-Петербург филиалида, 2 та қўлёзма нусхаси Санк-Петербургдаги Россия Миллий кутубхонасида, 10 та қўлёзма нусхаси Ўзбекистон Фанлар академияси Абу Райхон номидаги Шарқшунослик институтида, 2 та қўлёзма нусхаси Душанбедаги Тожикистон Республикаси Фанлар Академияси Шарқшунослик институтида, 1 та қўлёзма нусхаси Қозон давлат университетида сақланмоқда.

Бухоро тарихи ҳақидаги яна муҳим манбалардан бири – “Тарихи Амир Ҳайдар”² бўлиб, XVIII асрнинг иккинчи ярми ва XIX асрнинг биринчи ярмида ўтган бухоролик Мулла Ибодулла ва Мулла Муҳаммад Шариф асаридир. “Тарихи Амир Ҳайдар” кичик ҳажмдаги асар, жами 96 варагдан иборат, муҳим тарихий манбалар асосида ёзилган, Бухоро хонлигининг Аштархонийлар, шунингдек, асосан, Манғитлар сулоласида бўлган амир Ҳайдар хукмронлиги (1800-1826 й.) давридаги ижтимоий-сиёсий тарихини ўз ичига олади.

Асар 81 боб, ёки достондан иборат, 1-2 – боблари Бухоро шахри тарихига бағишлиланган, 3-6 – бобларда Аштархонийлар тарихи қисқача баён этилган, 7-81 – бобларида эса Бухоро амирлиги амирзода Ҳайдарнинг туғилиши ва унинг 1826 йил 6 октябрдаги вафотигача бўлган тарихи ҳикоя қилинади.

Китоб 50 – йилларда А.А.Семенов томонидан рус тилига таржима қилинган, таржима қўлёзмаси ЎзР ФА Шарқшунослик институти кутубхонасида сақланмоқда.

“Тарихи салотини Манғития”³ (“Манғит сultonларининг тарихи”) асари Бухоролик машҳур тарихчи олим ва шоир Мирзо Абдуазим Сомий Бўстоний (1838/39-1914 йилдан кейин) қаламига мансубдир. Бухоро хонлигининг амир Музаффар давридаги тарихига бағишлиланган. Асарнинг илмий аҳамияти шундаки, унда Бухоро амирлигининг Ўрта Осиёнинг Россия тарафидан босиб олиниши арафасидаги иқтисодий ва сиёсий аҳволи, шунингдек, Бухоро-Россия муносабатлари бирмунча кенг ёритилган. Китобнинг қўлёзма нусхалари кўп. Унинг ўзбекистонлик олима Л.М.Елифонава томонидан қилинган русча таржимаси, сўз боши ва зарур изоҳлари билан бирга 1962 йили Москвада чоп этилган.

Бухоро тарихи ҳақидаги муҳим манбалар муаллифларидан бири Мирза Салимбек бўлиб, у бир неча йирик тарихий асарлар муаллифидир. “Кашкули Салимий” (“Салимийнинг кашкули”), “Жомиъ ул-Гулзор” (“Гулзорлар мажмуаси”), “Ҳикояти Абдулла ибн Муборак”, “Тарихи Салимий” шулар жумласидандир⁴.

Тарихчилар учун энг муҳими унинг сўнгти асари “Тарихи Салимий” дир. Н. Норқуловнинг фикрига қараганда, бу асар XX асрнинг 20-йилларида ёзилган. Унинг бош қисми, Чингизхондан то амир Музаффар давригача бўлган тарих умумлаштирувчи характерга эга. Асарнинг 1860-1920 йиллар воқеаларини ўз ичига олган катта қисми бутунлай янги бўлиб, муаллифнинг ўзи бу воқеаларнинг гувоҳи бўлган.

Асарда амир Музаффар даврида бўлиб ўтган исёнлар, Бухоро-Кўқон ва Бухоро-Россия муносабатлари, шунингдек, Бухоро амирлигининг XIX асрнинг II ярмидаги умумий аҳволи ва маъмурий тузилиши ҳақида қимматли маълумотлар бор. “Тарихи Салимий” асарининг

¹ Ўша аср. – Б.178

² Тарихи Амир Ҳайдар. Мулла Муҳаммад Шариф ЎзР ФА Шарқшунослик институтида инв. № 1836

³ Тарихи салотини Манғития. Мирзо Абдуазим Сомий Бўстоний. ЎзР ФА ШИ қўлёзмаси, инв. № 4330/VI

⁴ Тарихий манбашунослик. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси. Фан нашриёти. 2006 й. – Б. 183-184

қўллўзма нусхалари кўп. Асар 1968 йили Н. Норқулов томонидан рус тилига таржима қилинган, лекин чоп этилмаган.

Хулоса қилиб айтсан, XVIII-XIX асрларда Бухорода мингдан ортиқ олиму-фузалолар етишиб чиқкан бўлиб, улар қолдирган бой маънавий мерос хозирги кунда ўз қимматини йўқотгани йўқ. Зеро, юқорида номлари келтирилган олимлар Бухородаги илм-фан ривожининг ажралмас бўлаги сифатида манбаларда ўз номларини қолдирганлар ва улар қолдирган бой маънавий мерос Бухоро тарихи ҳақидаги муҳим ва ноёб манбалардир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Анге Фон Кюгельген. Легитимация Среднеазиатской династии мангитов в произведениях их историков. (XVIII-XIX вв.) Алматы. 2004.-С. 110
2. Арабские рукописи. Института востоковедения Академии наук СССР. Краткий каталог. М.: издательство «Наука» главная редакция восточной литературы, 1986.-526с.
3. Аҳмад ибн Носир ибн Юсуф ал-Ҳанафий ал-Бухорий. Таржимаи аҳволи амирони Бухоройи шариф аз-амир Дониёл то асли амир Абдулаҳад. XIX аср. ЎзР ФА ШИ қўллўзмаси, №18.
4. Мирзо Абдуазим Сомий Бўстоний. Тарихи салотини Мангития. ЎзР ФА ШИ қўллўзмаси, инв. № 4330/VI
5. Мулла Мухаммад Шариф. Тарихи Амир Ҳайдар. ЎзР ФА Шарқшунослик институтида инв. № 1836 рақами остида
6. Муҳаммад Вафо ибн Муҳаммад Зоҳир Карминагий. Тухфат ул-хоний. ЎзР ФА ШИ қўллўзмаси.
7. Муҳаммад Якуб ибн амир Дониёл. Тарихи амирони мангит. ЎзР ФА ШИ қўллўзмаси, №2727/1.
8. Шарифжон Махдум садри Зиё. Тарих. ЎзР ФА ШИ қўллўзмаси, №2241.
9. www.ziyonet.uz
10. www.google.org

ҚАДИМГИ ХИТОЙ ТАРИХИЙ МАНБАЛАРИДА МАРКАЗИЙ ОСИЁ (ТАРИХШУНОСЛИК ТАҲЛИЛИГА ДОИР)

Эрбутаева Ўгилой Суюновна
ГулДУ тарих факультети доценти.
Давронова Юлдуз Улугбековна
Сирдарё вилояти Гулистан туман
№25 сонли мактаб тарих фан ўқитувчиси
Тел рақам: 99 854 37 39

Аннотация: Ушбу мақолада қадимги Хитой олимларининг тарихий қарашлари ўша даврда жамиятда хукмрон мағкуралар таъсирида шаклланган, умумий тарзда Хитой давлатининг ва унда яшовчи халқлар тарихи кенг ёритиб берилган. Хитой тарихининг алоҳида моментлари Ўрта ва Шарқий Осиё қадимги тарихига оид қимматли маълумотлар ва масалалар хусусида мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: «Шу цзин» («Тарихий ривоятлар китоби»), «Чуньцю» (Лу подшоҳлигининг милоддан аввалги 722 йилдан 481 йилгача солномаси), «Цзо чжуань» (Цзо Цю-Мининг Чжоу даврининг солномаси), «Чжоньго цэ» («Курашаётган подшоҳликлар ҳақида китоб»)

Қадимги Хитой тарихини ўрганувчи тадқиқотчилар кўплаб ёзма манбаларни кўрсатиб ўтишлари мумкин. Бу манбалар турли хил бўлиб, асосан тарихий асарлардан иборат.

Қадимги Хитойда биринчи тарихий асарлар милоддан аввалги I минг йилликнинг иккинчи ярмида пайдо бўлган. «Шу цзин» («Тарихий ривоятлар китоби»), «Чуньцю» (Лу подшоҳлигининг милоддан аввалги 722 йилдан 481 йилгача солномаси), «Цзо чжуань» (Цзо Цю-Мининг Чжоу даврининг солномаси), «Чжоньго цэ» («Курашаётган подшоҳликлар ҳақида китоб») ва бошқа Чжоу даври охирида ва Хань сулоласи даврида ёзилган асарларда Хитойнинг қадимий тарихини ёритиб бериш ҳамда қадимги подшоҳликлар солномасини ёритишга дастлабки қадамлар кўйилган.

Милоддан аввалги I асрда Қадимги Хитойда кейинчалик нафакат Хитойда, балки Узок Шарқнинг бошқа бир қатор мамлакатларида тарихшуносликнинг ривожига катта таъсир кўрсатган тарихий асар пайдо бўлади. Бу асар Хитойнинг энг қадимги даврларидан бошлаб, то милоддан аввалги II аср охиригача бўлган давр тарихини ёритган бўлиб, шу даврнинг энг йирик мутафаккирларидан бири Сима Цяннинг (милоддан аввалги 145-90 йиллар) қаламига мансуб. Ўзининг «Ши цзи» («Тарихий ёзишмалар» ёки «Тарихий хотиралар») асарида энг қадимги даврлардан бошлаб то милоддан аввалги I асрдагча бўлган Қадимги Хитой тарихини тизимиш тарзда акс эттириб, жуда катта тарихий материални умумлаштира олган. Сима Цяннинг ушбу китоби хитой тарихшунослигининг энг муҳим бўлимларидан бири бўлган «Чжэнши» («расмий тарих») бўлнимини очиб берган.

Қадимги Хитой олимларининг тарихий қарашлари ўша даврда жамиятда хукмрон мағкуралар таъсирида шаклланган. Шундай бўлса-да, уларда умумий тарзда Хитой давлатининг ва унда яшовчи халқлар тарихи кенг ёритиб берилган. Хитой тарихининг алоҳида моментлари Ўрта ва Шарқий Осиё қадимги тарихига оид қимматли маълумотларни ҳам ўз ичига олади.

Хитойшунос олимлар, жумладан тарихчилар томонидан ҳам хитой манбалари таржима қилиб келинган. Натижада собиқ шўролар даврида чоп этилган “Қадимги дунё тарихидан хрестоматия” («Хрестоматия по истории древнего мира») китобларида бошқа манбалар қаторида бу манбалардан ҳам қисқача таржималар берилган. Бу маълумотлар Қадимги Хитой ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ҳаётини ёритишида катта ёрдам беради.

Яна шуни айтиб ўтиш керакки, XX аср бошларида Хитой тарихшунослигига қадимги хитой тарихий манбаларига танқидий қарашиб пайдо бўлади. Қадимги ёзма ёдгорликлардаги маълумотларнинг ҳаққоний эканлигини исбот этиш керак деган фикрлар илгари сурилди. Хитой худудини археологик жиҳатдан ўрганишда катта қадам XX аср 50-80 йилларда кўйилди. Қазишмаларда янги усусларнинг қўлланилиши, хусусан, катта майдонларда қадимги манзилгоҳларни қазиб ўрганиш натижасида Хитой қадимги тарихи манбашунослигини қадимги хитой жамиятининг неолит давридан Хань давригача бўлган қимматли маълумотлар билан бойитишга имкон берди. Қадимги Хитой тарих тарихшунослиги ма-

саласига келсак шуни таъкидлаш зарурки, анъанавий хитой тарихий фани учун иккита ўзига хос хусусият ажратилади: биринчидан, уларда хитой маданияти қўшни халқлар маданиятидан доимо устун бўлган деган тасаввур хукмрон; иккинчидан, афсоналар ва асотирлардаги воқеалар тарихий факт билан уйғун деб, Хитойдаги давлатчилик тарихи қадимилаштирилган эди.

Россияда хитойшунослик XIX асрдан ривож топиб, унга Қадимги Хитой тарихининг билимдони Н.Я.Бичурин асос солди. Рус олимлари асосан қадимги хитойликларнинг маданияти ва мафкурасини ҳамда ёзма манбаларини ўргандилар.

XX асрда университет ва институтларнинг шарқшунослик ва тарих факультетларида «Қадимги Шарқ тарихи», «Қадимги цивилизациялар тарихи» фанлари ўрганила бошланди. Бу фанлар дастурларида Қадимги Хитой тарихи курсига алоҳида ўрин ажратилган. Жумладан, «Қадимги Шарқ тарихи» бўйича дарслик ва ўкув қўлланмаларида Қадимги Хитойнинг энг қадимги даврлардан бошлаб илк ўрта асрларга бўлган давр тарихи ёритилган. Сўнгги йилларда дарслик ва ўкув қўлланмалари қайта таҳрир этилиб, янги талаблар асосида яратилмоқда. Булар сирасига сўнгги йилларда чоп этилган ўкув адабиётларни киритиш мумкин. Бундан ташқари, бугунги кунда Интернетдан маълумотлар қидириб топиш ва улардан фойдаланиш катта аҳамият касб этади. Бугунги кунга келиб, Қадимги дунё тарихидан Интернетда ҳам ўзбек тилида ўкув дастуларидан ташқари бирорта ресурс топа олмадик. Ваҳоланки, «Қадимги Шарқ тарихи», «Қадимги дунё тарихи» курсларидан ўкув-услубий мажмуалар, ўкув қўлланмалар чоп этилган ва ўкув жараённида фойдаланиб келинмоқда. Албатта, уларда бизни қизиқтираётган мавзу жуда қиска тарзда (бир абзацдан ёки 1 варакдан) баён қилинган. Аммо рус тилида бундай ресурслар турли сайтларда, айниқса Россия олийгоҳларининг сайтларида рефератлар тарзида, кутубхоналар сайтларида эса асарлар ва мақолалар тарзида учрайди. Ана шу ресурсларни ўзбек тилига таржима қилиб, таълим порталларимизни бойитсак, мақсадга мувофиқ бўларди.

Адабиётлар рўйхати

1. Бан Гу. Чжан Цян, Ли Гуангли таржимаи ҳоли. Ханнома. Ўримчи-1994, 452 бет.
2. Си Ма Цян. Фарғона тазкираси. Тарихий хотиралар ("24 тарих" даги Ўрта Осиёга оид материаллар тўплами). Урумчи- 1989, 489-490 бетлар.
3. История народов Узбекистана, том 1, стр.110. Ташкент-1950.
4. Матбобоев Б.Х. Ўзбек давлатчилигининг илк босқичларида Фарғона. 35-36 бетлар. Тошкент-2001/
5. Анорбоев А. Қадимги ва ўрта асрларда Ахсикент. «Ўзбекистон тарихида қадимги Фарғона» тўплам.. 10-11 бетлар. Тошкент-2009.

МИЛЛИЙ ЎЙИНЛАРДА БОЛА ТАРБИЯСИ

Умаров Икромжон Ибрагимович
Термиз Давлат университети
Жаҳон тарихи кафедрасининг
мустақил илмий тадқиқотчиси
Email: lochin-umarov@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада муаллиф илмий манбалар ва дала тадқиқотларига асосланниб, Сурхон воҳасининг тоғли Кўҳитанг қишлоқларида бола тарбияси билан боғлиқ бўлган халқ ўйинлари ҳақида маълумот беради.

Калит сўзлар: халқ ўйинлари, бештош, ёнғоқ ўйини, ўйманкўч, чиллик, чилкўз.

Ўзбек миллий спорти тарихи жуда узок ўтмишга бориб тақалади. Қадим замонлардан бошлаб ота-боболаримиз ўз фарзандларининг жисмонан бақувват, зийрак, чидамли бўлишлари учун бутун бошли тизимни яратишган. Хусусан, Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону луғотит турк» асари бу борада мухим аҳамиятга эгадир. Маҳмуд Кошғарий «Девону луғотит-турк» асарида «Ўт бандал», «Ўн тўрт» [1], «Қарағуни», «Йалнгу», «Жанглимангли» [2] сингари бир қанча ўйинларни мисол сифатида келтириб ўтади. Шунингдек, халқ ўйинлари Алишер Навоий, Заҳиридин Муҳаммад Бобур, Зайниддин Восифий ва бошқаларнинг асарларида ҳам ўз аксини топган.

Сурхон воҳасининг тоғли Кўҳитанг қишлоқларида яшовчи аҳоли ўтмиш замонлардан бошлаб ўз болаларига ўйманкўч, чанта, жумумтоқ, бештош, ёнғоқ, ошиқ, қорҳат, оқ теракми кўк терак, сипол, сандиқча, оқ суяқ, чиллик, қўлга уриб қочиши, қўл тўпи, яшинмачоқ, қувалашмачоқ, гирбайди сингари ўйинларни ўргатишган. Вояга етган болалар эса турли тўй ва байрамларда пиёда пойга, олии (кураш), қўпкари, тоши кўтариши (полвонтоши) каби қатор спорт мусобақаларини ўтказишган [3]. Қуйида илмий манбалар ва дала тадқиқотларига асосланиб ана шундай ўйинлар ҳақида кисқача маълумот бериб ўтамиз.

Бештош - ўйинда 15 та майда текис тош танланади. Шу тошчаларни отиб ўйнаш керак. Ўйин шартига кўра, тошлардан бирини бўли билан тепага отган вақтда ўша кўли билан ҳам ердаги тошлардан бирини олиб бошқа қўлига қўйиши ҳам пастга тушаётган тошни илиб олиши керак. Ушланган тошни эса, ерга қўяди. Йигирма марта шундай қилса, у ғолиб ҳисобланади.

Бештош ўйинининг иккинчи турида бир тошни тепага отган вақтда бош бармоғи билан кўрсаткич бармоғини ерга теккизиб орасини очиб қўяди. Тошни тепага отган вақтда иккинчи қўли билан бошқа тошни ўша икки бармоқ орасидаги тешикка ташлайди. Бештош ўйини болани чаққон бўлишга ўргатади [4].

Жумумтоқ ўйини болаларни сезгирилик ва зийракликка ўргатади [5].

Ўйманкўч - ўйин қоидаси қуйидагича: Авваламбор ўртага ютуқ тикилади. Ноn, қаймоқ, буламоқ, чой ва хоказо. Шундан сўнг икки киши бир-бирига қарама қарши ўтиради. Биз уларни А ва Б томон деб номлаймиз. Маррага етиш учун хоҳлаган сон, масалан 100 ёки 200 та тош йиғишигина келишиб олинади. Ўйинни амалга ошириш учун ҳар бир иштирокчи ўзининг томонида пиёланинг айланаси катталигидек 5 та, жами 10 та чукурча қазадилар. Сўнгра ҳар бир чукурчага 5 тадан тош ташланади.

Ўйинни ким бошлашини аниқлаш учун қуръа ташланади. Бунинг учун тепага танга отилади. Агар Б томон танганинг устини ташлаган ва танга ҳам шундай усти билан тушса, ўйинни Б томон бошлайди. Агар тескари томони тушса, А томон бошлайди.

Ўйинда бошловчи А томон хоҳлаган чукурчадан бешта тошни олиб бошқа чукурчаларга навбатма-навбат бир донадан ташлайверади. Охирги тошни қўйганидан сўнг, кейинги чукурчадаги тошларни олиб навбатдаги чукурчаларга бояги усуулда ташлайверади. Шуни унутмаслик керакки, қўлидаги охирги тошни ташлаган чукурчадан тошларни олмайди, балки кейингиларни олади. Шу тарзда бир неча чукурчадан тошни олиб бошқа чукурчаларга тошларни бир донадан ташлайверади. Охири икки ёки учта чукурча бўшаб қолади. Бўш чукурчадан олдин турган чукурчага охирги тошни ташлай ололса, бўш чукурчадан кейинги чукурчадаги тошларни ўзига олади. Шундан кейин, ўйинни унинг шериги Б томон бошлайди. У ҳам бояги тартибда ўйинни давом эттиради. Хоҳлаган чукурчага тошни ташлайди ва

навбатма-навбат кейинги чуқурчаларга тош ташлашда давом этади. Ўзига насиб этган чуқурчадаги тошларни олгач, ўйинни А томон бошлайди. Шу тарзда чуқурчалардаги тошлар тўлиқ тугагунига қадар ўйин давом этаверади. Баъзан 10 та чуқурчада уч ёки бешта тошча қолганидан сўнг ўйинни давом эттиришга хожат қолмайди. Шундан сўнг ҳар бир томон ўзига нечта тош олганини ҳисоблайди. Дейлик чуқурчалардаги тошлар тугаганида А томон 30 та, Б томон 20 та тош олиши мумкин. Агар марра 100 та тош этиб белгиланган бўлса, у ҳолда, А томон яна 70 та, Б томон эса, 80 та тош ютиши керак бўлади. Шу боис, ўйин яна бир неча марта такрорланади.

Ўйинни давом эттириш учун ҳар икки томон чуқурчаларга юқоридаги тартибда тошларни яна қайтадан бештадан солиб қўйишади. Ўйин бошида қандай ўйналган бўлса, шу ҳолича қайтарилади. То маррада белгиланган 100 ёки 200 дона тошни йиққунга қадар ўйин давом этади. Қайси томон маррага етадиган микдордаги тошни йиғиб ололса, у ғолиб ҳисобланади.

Бу ўйин бироз мураккаброқ, уни оддий тилда тушунтириш ҳам қийин кечади. Лекин ўзлаштириб олинса жуда осон бўлиб қолади. Ўйинни ўтказишдан мақсад – одамларни ҳисоб-китоб қилиш, етти ўйлаб бир кесишга ўргатиш эди [6].

Чиллик ўйини – болалар икки гурухга бўлинади. Уларнинг сони тенг бўлиб, 8 тадан то 20 тагача бўлиши мумкин. Ҳар бир гурухга онабошилар тайинланади. Навбатни олиш учун танга ёки текис тош тепага отилади. Қайси томонни онабошилар белгилаб берса, ўша томонга навбат берилади. Ўйинда ялоқ тайёрланади. Ялоқнинг устига иккита тош кўйилади. Икки тош устига 20 сантиметрлик битта чўп қўйилади. Бу чўп болачуқ деб номланади. 1–1.20 метрлик таёқча (оначуқ) билан болачуқ отилади. Навбат кутиб турганлар овчилар дейилади. Отилган болачукни овга чиққанлардан бирори кўли ёки этаги билан илиб олса ёки болачукни узоқдан отиб ялоқдаги оначуқка тегизса навбатни олади. Ва шу тарзда ўйин давом этади. Бу ўйиннинг хавфли томони кўзга тегиши мумкин. Чилликда қизлар сони чегараланади. Негаки қизларнинг кийими ўйинга тўғри келмас эди.

Чиллик ўйини болаларни ҳушёрлик ва мерганликка ўргатиш билан бир қаторда, жисмоний бақувват қилиб тарбиялайди [7].

Ғирбайди – бу ўйин болада жисмоний эпчилликни шакллантиради. Ўйинда қатнашувчи болалар бештадан ўн бештагача бўлиб, ўртага биттаси калапўш (бош кийим)ни тикиди ва калапўшни болаларга тептирмаслик учун қўриқлади. Ўйин жараённида калапўшни тепишга келган ўйинчига қўриқчи оёгини тегизса шу ўйинчи унинг ўрнига калапўшини тикишга мажбур бўлади. Болалар қўриқчи боланинг оёгини ўзларига тегиздирмай калапўшни ўртадан тепиб олиб кетсалар, то калапўшнинг эгаси этиб бориб, уни ўртадан олгунча тепиб қетаверганлар. У бола калапўшни тепки остидан олиб, яна уни ўртага тикиб қўриқлади. Ўйин шу тарзда давом этган [8].

Ўйин болаларни ҳушёрлик ва чаққонликка, ҳамда ҳарбий ҳизмат вақтида қўрғонни қўриқлашга ўргатган.

Чилқўз - бу ўйинда 10 ёки 20 киши икки гурухга бўлинади. Ўйини ташкил этиш ва холис ўтказиш учун иккита назоратчи ҳакам қўйилган. Текис майдоннинг ўртасига махсус белги қўйилиб, рақиб гурухлар қарама-карши томонга жойлаштирилади. Назоратчи ҳакамнинг бири қўлидаги ичига тупроқ ёки қум солинган тугунчани бор кучи билан узоққа отиб ҳар иккала гурухга ушбу тугунни «топиб олиб кел» деган буйруқни беради. Иккала томон шиддат билан тугунни белгиланган жойга олиб келишга уринади. Бироқ рақиблар йўлни тўсиб, белгиланган маррага келишга тўсқинлик қиласи. Тугунни қўлга киритган йигит рақибдан қутилиш учун иккинчи йигитга, иккинчиси эса учинчига тугунни отиб, белгиланган маррага этиб келишга ҳаракат қиласи. Ушбу жараёнда рақиблар ҳам эпчил, чаққон ҳаракат қилиб, рақибдан тугунни тортиб олиб, ўзлари маррага этишга уринади. Энг муҳими дастлаб тугунни олган йигит рақибнинг иккитасини орасидан ўтса бир ютуқ, рақиблардан айланиб ўтса икки ютуқ, агар биронта рақибни оёғига тепиб, йикитиб ўтса уч ютуқ олиб, ўз гурухи ғалабасига хисса қўшган. Тугунни қўлга киритган йигит бошқалардан ажралиб туриш ҳамда гуруҳдагиларни огоҳлантириш мақсадида «чирр» деган товуш чиқарив юргурани учун ўйин номи чилқўз деб аталган. Чилқўз ўйини 2 ёки 3 соатлаб давом этган [9].

Хулоса шуки, ушбу ўйинлар болаларни эпчил, чаққон, соғлом қилиб тарбиялаган. Йигитларни бўлғуси ҳарбий ҳизматга тайёрлаган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Маҳмуд Кошғарий. Девону луготит турк. I жилд. – Тошкент, 1960. –Б. 445, 452.
2. Маҳмуд Кошғарий. Девону луготит турк. III жилд. – Тошкент, 1960. –Б. 261, 389, 390.
3. Турсунов С., Рашидов Қ. Бойсун. –Тошкент: Akademnashr, 2011. –Б. 360-370.
4. Дала ёзувлари. Сурхондарё вилояти, Термиз тумани, Намуна хўжалиги. 2014 йил ноябрь.
5. Дала ёзувлари. Сурхондарё вилояти, Шеробод тумани, Хатак қишлоғи. 2017 йил июль.
6. Умаров И., Раҳмонов Ҳ., Худойбердиев Э. Сурхон воҳасида этник тарих ва этномаданий жараёнлар (хатакилар уруғи мисолида). –Тошкент: Алишер Навоий номидаги Миллий кутубхона нашриёти. 2014. – Б. 203-204.
7. Турсунов С., Пардаев Т., Махмадиёрова Н. Сурхондарё – этнографик макон. – Тошкент, Akademnashr, 2012. –Б. 176-177.
8. Турсунов С., Эшбоев Қ. Шўрчи тарихидан лавҳалар. –Тошкент: Fan va texnologiya nashriyoti, 2014. 225-226.
9. Турсунов С.Н., Пардаев Т.Р., Турсунов А.С., Тоғаева М.Р. Ўзбекистнинг жанубий худудларида номоддий маданият тарихи. –Тошкент: Мұхаррир нашриёти, 2012. –Б. 149.

TARIX DARSLARDA AMIR TEMUR SIYOMOSI

*O'razbaeva Diloram
Xorazm viloyati Gurlan tumanidagi
8-uo't matabining tarix fani o'qituvchisi
94-310-38-70 diloram.orazbaeva@bk.ru*

Annotatsiya: Amir Temurning tug'ulishidan umrining oxirigacha bo'lgan jarayonlarni qisqacha mazmuni yoritiladi. Unga berilgan nomlar Sohibqiron, Temurlang, Ko'ragoniy, Oqsoq Temur kabi nomlanishining sabablari mavjud bo'lib Sohibqiron uning Zuhal bilan Mushtariy ikkala burjning to'qnashgan jarayonida tug'ilganligi sababli Qiran burji sohibi ekanligi, bu kungacha yer yuzida uchta avliyo: Aleksandr Makedonskiy, Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v), va Amir Temur va undan keying avliyo sifat insонning dunyoga kelish haqida tarixiy ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Tegina begin Moh, Baxodir Tarag'ay, Shayx ul a'lam, Bayon qulixon, Roviyalar, Rivoyat, Mirzo Sayfiddin, Amir choku, Baraqxon.

Amir Temurning dunyoga kelishidan oldin Yaqun xonim kechasi tush ko'radikim, tushida Tegina moh etagidan quyosh nur sochib, mashriqdan mag'ribga borib butun olamni oldi. Yoqun xonim bu voqeani Mo'ydin ismli qulga aytdi. Samarqand viloyatida Subulak ota degan kishi har qanday mushkul ishni hal qilar ekan, deb Mo'ydin qulni Subulak otaning huzuriga yubordi. Mo'ydin bir kechayu kunduz yo'l yurub, Subulak otaning huzuriga bordi va tushning ta'birini so'radi. Subulak ota aytdi: "Tarixning yetti yuz o'ttiz beshida bir o'g'il sohib qiron vujudga keladur tug'ulishi kaykabning vaqtiga qaraganda yaqindur, ul o'g'il onadin yer yuzining sihibi tug'ulur, yetti iqlimni olgay, uning avlodlari sakkiz yuz yil saltanat surgay" Mo'ydin Subulak otaning so'zlarini Yoqun xonimga bayon qildi uning rashk o'ti alanga oldi. Quliga aytdi bir ish qilib, Tegina begin mohni o'ldiraylik lekin Ollohnning amri bilan ular maqsadlariga erisha olmadilar. Amir Temur ibn Tarag'ay Muhammad Bahodir hijriy 736 sichqon yilida sha'bon oyining 25 kunida {1336-yil 8-aprel} SHahrисabzдан o'n uch chaqirimcha keladigan Xo'ja Ilg'or qishlog'ida tug'iladi. Uning otasi amir Tarag'ay Bahodir davlatmand kishi bo'lib Bayonqulixon sultanatida katta mavqega ega bo'lgan Bayonqulixonga xabar yetkazdikim 7 qirondin 7 elchi kelibdur. Xon buyurdikim Buxoroga ziynat bering, elchilarga yaxshi joydan o'rin ko'rsatinglar. Keyin elchilar aytdilar bizlarga ruhsat bersinlar bizda rahm-shavqat qilish yo'q. Bayonqulixon elchilarga aytdi "falon kun " deb ko'rinish berdi. Janob Mavlono Burhoniddin sohib hidoyatni Samarqanddan chaqirib olindi. Musulmondan kelgan 3 elchi o'ng tarafida bo'ldilar. Kofirdan kelgan 4 elchi chap tarafida bo'ldilar. Sohib hidoyat aytdilar Rum elchisi yonimda o'ltirsin, keyin Iroq elchisi, keyin Xuroson elchisi o'ltirdilar. Rum elchisi nomasini berdi. O'qib ko'rsalar noma mazmuni bunday, "Hamdu sanolar taborak taologadur, yerni itoatli ko'kni muallaq tirkaksiz va tanobsiz yaratubdir Oyu, kun va yulduzlar anga ziynat berbdur. Yana ko'p durudlar Payg'ambarimiz „Muhammad sallalohu alayhi vassalam" ga bo'lsin, undan keyin duoyimiz Movaraunnahr sultoniga bo'lsinkim, viloyatingizda bir o'g'il shu yili dunyoga kelarmish. Fuzalolarimiz uni Iskandari soniy deb atarlar, tamomi yer yuzi va kun ko'zin olib, sultonlar anga asir bo'lmishlar. Albatta o'shal o'gilni yo'q bo'lmog'iga ko'p harakat qilursiz. 7 elching barchasining nomasi shu mazmunda edi. Bayonqulixon Sohib hidoyatga qaradi, Sohib hidoyat aytdilar Olloh taoloning taqdirin zo'r berib o'zgartirib bo'lmash. Siroj qamariy xonning vaziri bor edi, xon unga maslahat qildi. U aytdi shariatda bu so'zni man qilur, ammo tarix hukmida qilsa bo'lur degach xon o'ldirmoqqa rozilik berdi. "Tangrim rozi bo'lmasa bir mo'yini olib bo'lmash" deb Samarqandga ketdi. Bayonqulixon elchilarga aytdi siz bu bolani qanday bilursiz? Ular aytdilar siz bu yil tug'ilgan bolalarni bizni nazarimizdan o'tkazursiz, bizlar uni qura tashlab topib olamiz. Xon barcha elchilarni Jome masjidga kelsunlar dedi. Bu yil tug'ilgan o'g'il bo'lsa, ota-onasi keltirib, bir muncha oltin olib ketaversin. Bir oygacha qayerda go'dak bo'lsa kelturdilar, Buxoro shahrida yangi tug'ilgan bola qolmadi. Keyn xon Siroj qamariyni elchiklarga yo'ldosh qilib atrofdagi kentlarga yubordi. Samarqand, Xisor, Xo'jand, Shahrисabzga keldi. Tarag'ay Bahodir ularni ziyofat qildi. Undan Qarshiga va Zanjir Sara barlosga keldilar. Amir choku ularga ziyofat qilib berdi, Amir Temur bu paytda 6 oylik edi, va ayni damda Amir chokuni uyida edi. Elchilar bu bolaning belgisini Chokuga aytdi. Takina moh begin buni eshitib qoldi. Nishoni alomat

mening o‘g‘limdadur deb sarosimaga tushub qoldi. Yarim kechada tush ko‘rdi, tushida Shayx ul a’lamni ko‘radi. Shayx aytdilar Buxoraga kelgin, mening qabrim ichida turgin va ollohga sig‘in. Bu o‘g‘linga o‘lim yuzlanibdur. Takina moh begin noiloj o‘scha tun yarim kechada turib, bolasini quchog‘iga olib Buxoro tarafga yo‘l oldi. Buxoroga borib mozori Fayz Osorga kirib o‘g‘lini sandiqqa solib yashirdi. Ertasi kuni elchilar Amir Chokudan Takina moh beginni so‘radilar, u bir necha kundan buyon mehmonligini aytdi va qayerga ketganligini bilmasligini aytdi. Elchilar qura tashlab takina moh begin Buxorodaligini aniqladi. Shundan keyin Mozori Shayx ul a’lamga kelib bolani topdi. Amir Temurni 4 xislati bor edi. Yuk to‘la aravani bir qo‘li bilan ko‘tardi. Ajdar boshini tishi bilan olib tashlagan, qirq kishi torta olmagan qovg‘ani bir o‘zi tortadi, qo‘tir o‘g‘uz bo‘lib yetti yilgacha sira o‘zini qashimagan edi. Bir kuni Mirzo Sayfiddin aytdi bir kishi bo‘lsa, quduqdan yolg‘iz o‘zi qovg‘ada suv olsa? Amir Temur aytdi: ”Bordur” shunda Amir Temur bir necha bor suv olib orxurga quydi. Mirzo Sayfiddin aytdi: ”Ey qarindosh meni o‘zingga vazir qilgaysen.” Amir Temur aytdi men podsho emasman, seni vazir qilsam. Sayfiddin aytdi men niyat qildim, agar qarindoshim quduqdan suv olsa podshoh bo‘lur deb, niyatim tuzuk keldi. Amir Temur ahd qildi, men podshoh bo‘lsam, seni vazir qilurman. Kunlar kelib Amir Temur taxtga o‘trdi. Sohibqiron Rumni o‘ziga bo‘ysindirib Samarqandga qaytb keldi. Xalqi unga peshvoz chiqib olqishladi. Amir aytdi har nima xudoni xoxlashi birla bo‘lur. Sohibqironga ayonlardan biri quduq voqeasini aytb berdi. Amir Temur bu voqeani bilguvchilarni chorladi. Ul zamonda Xido degan yigit bor erdi, ul xar ilmdan xabardor erdi. U ey Iskandari Soniy men sizni faqir bir qulingizman dedi, va bu yerda sahobalardan Qusam ibn Abbas otlig‘ kishi kofirlar birla jang qilib bu g‘orga kirib qolgan va hozir ham tirik ermishlar, dedi. Amir Temur Xidoga bu g‘orga kirib bizga bor yo‘g‘ini ma’lum qil, anga ko‘p oltinlar va’da qilib iltijo qildi. Xido noiloj rozi bo‘ldi. Xido g‘orda bir hovuz ko‘rди, to‘la sut turur. Ammo atrofida ilonlar o‘rolib yotur erdi. Ichkarida bir yosh yigit yetti nafar fuzalolar birla keldi. Xidodan so‘radilar kimsan nega bu yerdasan? Xido aytdi men Sohibqiron buyrug‘i birla keldm. Ul zot aytdi bilg‘il men Shohijavon derlar otim Qusam ibn Abbosdir Hazrati Iso payg‘ambarni nozullariga qadar tirikdurman dedi. Qusam ibn Abbas aytdi xaloyiq namoz o‘qurmi, masjid ichra jamoat bo‘lurmi, ro‘za tuturmi? Xido aytdi namoz o‘qur, masjidda jamoat bo‘lur, bir oy ramazoni sharifda ro‘za tutarlar. Qusam aytdi bu yerda ko‘rganlaringni zinhor kishiga aytma yo‘qsa yonib kul bo‘lursan. Xido nido qildi aytmasam Amir Temur meni pora pora qilur, nima iloj qilurman dedi. ”Ey Xido bu yerdan chiqib Sohibqirondan avlod- ajdodingga yetgulik yer talab qil ammo seni va avlodiningda nuqson bo‘lur ya’ni ko‘r bo‘lurlar qiyomatgacha bu ish boqiy bo‘lur” dedi. Xido g‘ordan chiqib Amir Temurdan yer talab qildi, va ko‘rganlarini bayon qildi. Shu zamon ko‘zidan durra yosh to‘kilib ko‘rmas bo‘lib qoldi. Amirga bir quti berdi unda bir qit‘a qogoz unda bir alif, bir zol, bir jim xarfi yozilmish erdi. Malum bo‘lsinkim, alif xarfi birdur, zol esa yeti yuzdir, jim xarfi uch turur. Amir Temur vavotidan yetti yuz uch yo to‘rt yildan keyn bir alomat bo‘lur deyilgan. Amir Sohibqiron 1405-yili 8-fevralda xitoya yurishi paytida o‘trorda vafot etadi.

Foydalaniman adabiyotlar

- 1 “Meros” Abu Tohirxo‘ja Samariya, Narshaxiy “Buxoro tarixi”, Bayoniy “Shajarai Xorazmshoxiy”, Ibrat “Farg‘ona tarixi”,
2. B. Ahmedov “Temurnoma”. Toshkent. 1990.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ БИРИНЧИ ПРЕЗИДЕНТИ И.А.КАРИМОВ ХОТИРАСИГА БАҒИШЛАНГАН...

*Қамариiddинзода Маликабону Қамариiddиновна
Самарқанд Давлат тиббиёт институти, 4 босқич талабаси
Телефон +998904500500
rustamovamatxatudova@bk.ru*

Аннотация: мазкур мақолада Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг хотирасини, унинг мустақилликни кўлга киритишга, давлатчиликни куришга қўшган ўлкан хиссасини Ислом Абдуғаниевич Каримов шахсининг тарихий ролини агадийлаштириш, шунингдек унинг меросини оммалаштириш, улкан шахс, замонавий Ўзбекистоннинг асосчиси ва меъмори, мустақиллик йилларида Ўзбекистон ютукларининг ижодкори, жаҳон хамжиятида мамлакатнинг обрў-эътибори мустаҳкамланиши асосчиси сифатида хаёти ва фаолияти, унинг шахсий ва ахлоқий фазилатлари тўғрисида айтилган.

Таянч иборалар: мустақиллик, президент, давлат, Ватан.

Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти Ислом Каримовнинг ҳар бир нутқи ва маърузалари, мақола ва асарларида юксак маънавият келажак пойдевори эканлиги қайта-қайта таъкидланмоқда. «Зоро, - бизнинг жамиятимиз тараққиётини фақатгина иқтисодий, ижтимоий фаровонлик билангина эмас, халқимизнинг маънавий баркамоллиги, демократик ва инсонпарварлик тамойилларининг кишилар онгидаги нечоғлик чукур илдиз отиши билан баҳолаймиз».

Президент Шавкат Мирзиёевнинг Тошкент шаҳрида Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Каримов ҳайкалининг очилишига бағишлиланган тантанали маросимдаги сўзида таъкидлаганидек, Ислом Абдуғаниевич бутун умрини жонажон Ўзбекистонимиз учун, унинг озодлиги ва буюк келажаги учун бағишилади.

Ислом Абдуғаниевич тарихимизнинг энг мураккаб ва оғир даврида – миллатлараро зиддиятлар авж олган, иқтисодиёт чукур инқизорзга учраб, республикамиз жар ёқасига келиб қолган кескин ва таҳликали бир шароитда мамлакатга раҳбарлик қилиш масъулиягини ўз зиммасига олдилар.

Ватанимиз тарихида янги давр бошланган кун – 1991 йил 31 августда Ислом Абдуғаниевич Ўзбекистон мустақиллигини эълон қилдилар ва чорак аср давомида давлатимизни изчиллик ва событқадамлик билан бошқардилар.

Биринчи Президентимиз раҳбарлиги остида, тарихан қисқа даврда, юртимизда кенг кўламли таркибий ислоҳотлар амалга оширилди. Юқори технологияларга асосланган янги саноат тармоқлари барпо этилди ва ривожлантирилди. Замонавий йўл-транспорт ва мухандислик-коммуникация инфратузилмалари бунёд этилди. Қишлоқ хўжалигида чукур ислоҳотлар амалга оширилди.

Ислом Абдуғаниевич бошчилигига Ватанимиз мустақиллиги ва сарҳадларимиз даҳлсизлигини, халқимизнинг тинч ва осойишта ҳаётини ишончли ҳимоя қилишга қодир бўлган замонавий миллий армия барпо этилди.

Буюк Юртбошимизнинг ташаббуси билан мамлакатимизда маънавий қадриятларимизни тиклаш, муқаддас динимиз, урф-одатларимиз, бебаҳо тарихий меросимизни асрар-авайлаш ва ривожлантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди.

Ислом Абдуғаниевич ўз ҳаёти ва фаолиятининг мазмуни бўлган “Биздан озод ва обод Ватан қолсин!” деган эзгу ғояни илгари сурдилар ва бу даъват барчамизнинг қалбимиздан чукур жой олди.

Ислом Абдуғаниевич “Элим деб, юртим деб, ёниб яшаш керак” деган ўзининг ғоясига бир умр амал қилиб, келажак авлодлар учун буюк ибрат мактабини яратдилар.

Ислом Абдуғаниевич миллатнинг ҳақиқий етакчиси сифатида она халқини, гўзал ва бетакрор Ўзбекистонни жонидан ҳам ортиқ севар, унинг манфаатларини ҳимоя қилиш ва рўёбга чиқаришни ўз ҳаётининг бош мақсади, деб билар эдилар.

Ўз навбатида, халқимиз ҳам доимо эл-юрт ташвиши билан яшаган Биринчи Президентимизни чексиз меҳр билан севар ва ўзининг улуғ раҳбари сифатида у киши билан ҳақли равишда фахрланар эди.

Инсон маънавиятини юксалтирилганда туриб, халқимиз ҳаёти ва турмуши юксалишида, ҳамда мамлакатимиз тараққиётидаги муваффақиятларга эришиш қийин. Ислоҳатларнинг биринчи босқичида миллий маънавиятни юксалтириш йўлида кўзланган мақсад тўла амалга оширилди ва иккинчи босқичда амалга оширилиши лозим бўлган вазифаларга замин ҳозирланди. Маънавий, гоявий, мафкуравий парокандалик даврига марҳам берилди. Ижтимоий ҳодисалар билан бирга миллий маънавиятимиз юксала борди.

Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти Ислом Каримов «Ўзбекситон иқтисодий ислоҳатларини чуқурлаштириш йўлида» асарида таъкидлаганидек: «Халқнинг маънавияти ва маданияти, унинг ҳақиқий тарихи ва ўзига хослиги қайта тикланаётганилиги жамиятимизни янгиланиш ва тараққий эттириш йўлидан муваффақиятли олға силжишида ҳал қилувчи, тадбир жоиз бўлса, белгиловчи аҳамиятга эгадир...». Ҳақиқатдан фақат маънавий эркин ва озод халқ теран ва комил тафаккур туфайли ҳар соҳада катта ютукларга эришиш мумкин. Бошқача айтганда, фақат маънавий соғлом, кучли жамиятгина ислоҳотларга тайёр бўлиши мумкин.

Бугун мустакил Ўзбекистоннинг жаҳонда ўз муносаб ўрнини топиши, миллатимизнинг қадр-қимматини жойига қўйиш она заминда яшаётган барча миллат ва элатлар вакиллари билан барқарор ривожланиш йўлида фаолият кўрсатаётган Ўзбекистон Биринчи Президенти Ислом Каримов номи миллатпарварликнинг ёрқин ифодаси сифатида халқимиз қалбидан чуқур из қолдирган.

Ислом Абдуғаниевич Каримов 1989 йилнинг июнидан Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби, яъни давлатни биринчи раҳбари этиб сайланди.

Ўша пайтда республикамиз фуқаролар уруши, қон тўкиш, миллатлар ва конфесиялараро можаролар ёқасида турган эди. Воеаларнинг худди шундай ривожи қўшни мамлакатларда амалга оширилган эди. Ана шундай ўта оғир даврда у ўзининг воеаларни олдиндан кўра билиш қобилияти, кучли иродаси ва қатъияти билан халқимиз ва мамлакатимизни шундай ачинарли қисматдан сақлаб қолди.

Айнан ўша даврда халқимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов тимсолида мард, букилмас ирода эгаси ва содир бўлаётган фавқулодда мураккаб ҳодисаларнинг моҳиятини давлат манфаатлари нуқтаи назаридан қўра оладиган, ўз Ватани ва халқи, ҳар бир юртдошининг тақдирни учун алоҳида масъулиятни ҳис эта оладиган ҳақиқий раҳбарга эга бўлди.

1990 йил 24 март куни Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг сессиясида Ислом Абдуғаниевич Каримов Ўзбекистон ССР Президенти этиб сайланди. 1991 йил 29 декабрда муқобиллик асосида ўтказилган умумхалқ сайловида Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти этиб сайланди.

Ислом Абдуғаниевич Каримов 25 йил давомида мустакил Ўзбекистонни бошқариб, очик фуқаролик жамияти ва бозор иқтисодиётига асосланган ҳуқуқий демократик давлат қуришнинг чуқур ўйланган стратегиясини ишлаб чиқсан ва уни амалга оширган буюк давлат арбоби сифатида мамлакатимизда ва халқаро майдонда юксак обрў-эътибор қозонди.

Ўзбекистоннинг суверенитети ва мустақиллигини сақлаш ва мустаҳкамлаш Президент Ислом Каримов учун хамиша энг олий устувор вазифа бўлиб келди ва у олиб борган сиёсатнинг асосий ўзак тамоили бўлиб қолди.

Ўзбекистон халқи истиклол йилларида эришилган барча оламшумул ютуклар ва натижаларни мамлакатимизнинг Биринчи Президенти номи ва фаолияти билан узвий боғлиқ деб билади ва хамиша бизларнинг юракларимизга қолади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Келажакни жасоратли одамлар қуради. «Халқ сўзи» газетаси, 1999 йил, 17 феврал.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т., 1998, 299-300-бетлар.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. – Т., 2008, 166-бет.

ИСЛАМ АБДУГАНИЕВИЧ КАРИМОВ ПЕРВЫЙ ПРЕЗИДЕНТ НЕЗАВИСИМОГО УЗБЕКИСТАНА

*Камариiddинзода Маликабону Камариiddиновна
Студентка 4 курса стоматологического факультета
Самаркандского государственного медицинского института
+998904500500
Rustamovataxtidova@bk.ru*

Аннотация: в статье автор рассказывает о Первом Президенте Республики Узбекистан, как истинном лидере нации, который превыше всего любил свою прекрасную Родину и главной целью для себя считал защиту прав, свобод и интересов своего народа, наш народ также безгранично любил и уважал Ислама Абдуганиевича, по праву гордился своим выдающимся лидером.

Ключевые слова: Президент, независимость, нация, государство.

Народ Узбекистана неразрывно связывает огромные достижения страны за годы независимости с именем и деятельностью Первого главы нашего государства. Он по праву является автором Конституции Республики Узбекистан, полностью отвечающей демократическим требованиям и международным критериям, и стал истинным гарантом ее практической реализации. Смыслом всей жизни и деятельности Ислама Абдуганиевича была реализация благородной задачи - "Построим свободную и процветающую страну!", которая нашла отклик в сердце каждого нашего соотечественника. Он всегда следовал выдвинутому им принципу "Жить во имя народа, во имя Родины", и вся его многогранная деятельность стала высоким примером для нынешнего и будущих поколений.

Ислам Абдуганиевич Каримов был твердо убежден в том, что политическая независимость не может быть обеспечена без достижения экономической независимости. Именно поэтому им была разработана, на основе известных пяти принципов, программа кардинальных реформ и структурных преобразований экономики Узбекистана, получившая признание во всем мире как «узбекская модель» развития. Фундаментальной основой этой модели стала практическая реализация стратегического приоритета – «Реформы не ради реформ, а во имя человека».

По его инициативе в Узбекистане проведены масштабные структурные реформы, созданы абсолютно новые высокотехнологичные отрасли промышленности, такие как нефтехимическая, химическая, автомобильная промышленность, сельскохозяйственное и железнодорожное машиностроение, фармацевтическая, электротехническая, текстильная промышленность, производство современных строительных материалов. Построены такие уникальные в мировом масштабе промышленные объекты, как Устюртский и Шуртанский газохимические комплексы, Бухарский нефтеперерабатывающий завод, Кунградский содовый завод, Дехканабадский завод калийных удобрений, автомобильные заводы в Андижанской, Самаркандской, Ташкентской и Хорезмской областях. В республике создана современная дорожно-транспортная и инженерно-коммуникационная инфраструктура, в том числе построены железнодорожные линии Ангрен-Пап с уникальным тоннелем через горный перевал Камчик, Ташгузар-Байсун-Кумкурган, открыто высокоскоростное железнодорожное сообщение по маршрутам от Ташкента до Самарканда, Бухары и Карши, модернизированы международные аэропорты, созданы международный центр логистики на базе аэропорта «Навои» и Узбекская национальная автомагистраль.

Ислам Абдуганиевич Каримов является организатором глубоких преобразований в сельском хозяйстве, формирования нового класса реальных собственников земли – фермерского движения. По его инициативе реализуется не имеющая аналогов в мировой практике программа кардинального преобразования облика села, строительства сельских жилых домов, обеспечивающих качество и стандарты жизни сельского населения на уровне, не уступающем городским.

Ислам Абдуганиевич Каримов как Верховный Главнокомандующий обеспечил коренное реформирование, повышение боевой моцки и потенциала Вооруженных Сил, способных надежно защитить независимость, территориальную целостность Республики Узбекистан,

неприкосновенность ее границ, мирную и спокойную жизнь нашего народа.

Он разработал и реализовал Концепцию внешней политики Республики Узбекистан, краеугольным камнем которой является миролюбие, основанное на невмешательстве во внутренние дела других государств и решении возникающих противоречий и конфликтов только мирным, политическим путем. Глава нашего государства внес огромный вклад в сохранение мира и стабильности в регионе и во всем мире.

Полностью отказавшись от старых догм и стереотипов, по инициативе Ислама Абдуганиевича Каримова была разработана и практически реализована масштабная Национальная программа по подготовке кадров, кардинальная реформа системы образования на основе самых современных международных стандартов.

Ислам Абдуганиевич Каримов непосредственно руководил работой по созданию и воплощению в жизнь принципиально новой системы воспитания подрастающего поколения, в корне изменившей мышление и мировоззрение нашей молодежи, которая становится решающей силой сегодняшнего и завтрашнего дня страны.

Руководитель страны поднял на уровень государственной политики уважительное отношение к духовным ценностям нашего народа, сохранение и развитие нашей священной религии, традиций и обычаев, бесценного исторического наследия, внес большой вклад в повышение авторитета Узбекистана на международной арене.

Ислам Абдуганиевич Каримов стал инициатором формирования институтов гражданского общества, в первую очередь повышения авторитета махалли в государственном и общественном управлении, расширения ее прав и полномочий.

Используемая литература:

1. И.А.Каримов Наша высшая цель независимость и процветание Родины, свобода и благополучие народа. – Т., Узбекистан 2000 с.-12
2. И.А.Каримов Высокая духовность – непобедимая сила. –Т., Узбекистан, 2008 г.

BUYUK TARIXIMIZ YOSHLAR K O'ZGUSIDA

*Yusupova Xurshidaxon Zakirllayevna
Andijon viloyati Qo'rg'ontep tumani
50-maktabning tarix fani o'qituvchisi
Telefon : +998972366585*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Vatanimiz tarixi "Har bir fuqaroni, jumladan, yoshlarimizni boy madaniy merosimizni qadrlashga, uni ko'z qorachig'iday avaylab-asrashga, yurak-yurakdan iftixor qilishga o'rgatilishni, o'zimizning boy o'tmish merosimizdan madad va ibrat olishga, qalbda ezgulik tuyg'ularini uyg'otib o'z tarixiga g'urur tuyg'usini anglashga undaydigan fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, istiqlol vatan, tarix, davlat, Vazirlar Mahkamasi, qaror, konferensiya

O'zbekiston tarixi yoshlarga xalqimizning o'tmishi, tarixi haqida bilim berish bilan chegaralanib qolmaydi, u yoshlarni vatanparvar, ma'naviy jihatdan komil fuqaro etib shakllantirishga xizmat qiladi. Vatanimiz tarixi "Har bir fuqaroni, jumladan, yoshlarimizni boy madaniy merosimizni qadrlashga, uni ko'z qorachig'iday avaylab-asrashga, yurak-yurakdan iftixor qilishga o'rgatadi. O'zimizning boy o'tmish merosimizdan madad va ibrat olishga imkon beradi. Odamlar qalbida ezgulik tuyg'ularini uyg'otib, bugungi avlod kimlarning avlod, kimlarning zoti va vorislari ekanini anglashga undaydi ".Mustaqillik qo'lga kiritilgach, Vatanimiz tarixida burilish pallasi, ma'muriy-buyruqbozlik boshqaruviga asoslangan totalitar tuziimdan erkin, demokratik tuzumga o'tish davri boshlandi. O'tish davrida eski ideallar, g'oyalar, odatdag'i tafakkur va axloq me'yorlari buziladi, milliy qadriyatlar qayta baholanadi, muqobil nuqtayi nazarlar paydo bo'lib, allaqachon unutilgan qarashlar qayta uyg'onadi. Tarixiy tajriba va saboqlar esa dunyoda nimalar o'zgardi, nima uchun o'zgardi, qanday qarashlardan tezroq xalos bo'lish kerak degan savollarga javob topishga, yangi jamiyat qurishning muqobil yo'llarini mushohada qilib, eng to'g'risini topishga, xatoga yo'l qo'ymaslikka undaydi. Bunda tarix to'g'ri yo'lni ko'rsatuvchi kompas bo'lib xizmat qiladi. Davlat mustaqilligini o'z qo'liga olgan ozod, hur O'zbekistonda Vatan, istiqlol taqdiri bugungi baxthi avlodlar qo'lida. Mustaqillikni asrab-avaylash, mustahkamlash, mamlakatimizni keyingi avlodlarga yanada qudratli, obod, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlangan holda yetkazish zamonomizning dolzarb vazifasiga, talabiga aylandi.

Tarix fani, olam yagona va yaxlit, O'zbekiston uning ajralmas bir qismi, shu orada sodir bo'layotgan voqeа- hodisalar umumiylari va o'zaro bog'lanishda, uzlusiz harakatda ekanligi xususida to'g'ri tasavvur, tushunchalarini shakllantiradi.

Shu o'rinda buni ta'kidlab o'tish kerakki, Davlatimiz rahbarining 2017-yil 23-iyundagi "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida O'zbekistondagi Islom madaniyati markazini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori ijrosi doirasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqdalar. Shavkat Mirziyoyev 1-sentabr kuni Hazrati Imom (Xastimom) majmuasida bo'lib, mazkur markaz loyihasi bilan tanishdilar.

Mamlakatimizda muqaddas dinimizni, ulamolarimizning boy merosini o'rganish, tarixiy obidalarni asrab-avaylashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Samarqandda Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi tashkil etilmoqda, Sherobod tumanidagi Abu Iso Muhammad Termizi, Qarshi tumanidagi Abul-Mu'iyn Nasafiy ziyoratgohlari va boshqa qadamjolarda qurilish-ta'mirlash ishlari bajarilmoqda.

Bu kabi xayrli ishlar bizlarni va yosh avlodni cheksiz quvontiradi. Albatta bularni inobatga olib, davlatimiz rahbari Islom madaniyati markazi nomini Islom sivilizatsiyasi markazi, deb o'zgartirish taklifini bildirdi.

Loyihaga ko'ra, ushbu markazda akademiya, kutubxona, arxiv va qo'lyozmalar fondi tashkil etilib, ularni bugungi O'zbekiston zaminidan yetishib chiqqan buyuk mutafakkirlar va ulamolar tomonidan asos solingan ilmiy va diniy maktablarga doir yurtimizda va chet ellarda saqlanayotgan qadimiy qo'lyozma va toshbosma kitoblar, tarixiy dalil va hujjatlar, arxeologik topilmalar, osori-atiqalar, shu yo'naliishdagi zamonomaviy ilmiy-tadqiqot ishlari, video va foto hujjatlar bilan boyitish, 300 o'rinni konferensiya zali barpo etish ko'zda tutilgan.

"Biz ajddodlarimiz bilan doimo faxrlanib kelganmiz", dedi davlatimiz rahbari. Demak biz ham ularga munosib bo'lishimiz kerak. Tashkil etilayotgan markazda ham buning uchun barcha

sharoitlarni yaratish, yetuk olimlarni jalb qilish lozimligi va mazkur sohaga oid adabiyotlarni jamlash, chet ellarda bo'lsa, yurtimizga olib kelish choralarini ko'rish zarurligi aytiganda bizlarning yosh avlod uchun yaratilayotgan sharoitlardan juda mammun bo'ldik. Bundan tashqari, mamlakatimizdagi diniy yo'nalishdagi to'qqizta o'rta maxsus va ikkita oliy ta'lim muassasasi ham markaz ixtiyoriga o'tkazilishi va bu yerda saboq beradigan o'qituvchilar bilimi va saviyasiga alohida e'tibor qaratish darkorligi ta'kidlandi.

"Hamma o'z tarixini ulug'laydi. Lekin bizning mamlakatimizdagidek boy tarix, bobolarimizdek buyuk allomalar hech qayerda yo'q. Bu merosni chuqr o'rganishimiz, xalqimizga, dunyoga yetkaza bilishimiz kerak. Bu markazga kelgan odam tariximiz haqida to'la tasavvurga ega bo'lishi, katta ma'naviyat olib ketishi zarur", - dedi Sh.Mirziyoyev.

Foydalaniman adabiyotlar :

1. Narzulla Jo'raev. O'zbekiston tarixi Sharq. 2004-yil.
2. Karimov I.A Tarixiy hotirasiz kelajak yo'q. T., "O'zbekiston", 1998-yil.

JASORATLI QAHRAMONIMIZ- JALOLIDDIN MANGUBERDI

*Boboxanova Ma'mura
Chortoq tuman 5-maktab tarix fani o'qituvchisi*

Anotatsiya: Ushbu maqolada ona diyorimizning mangu qahramoni, o‘z vaqtida o‘z yurtini dashmandan himoya qilish maqsadida o‘zini qurban qilgan Xorazmshoxlar sulolasining so‘ngi vakili Jaloliddin Manguberdi qahramonligiga bag‘ishlangan bo‘lib, barcha tarix fani o‘qituvchilari uchun mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar: Jaloliddin Manguberdi, Alouddin Muhammad, Chingizzon, Turkon xotun, O‘zloqshoh, Niso, Qandahor, Nishapur, G‘azna.

Bugun biz Xorazmshohlar sulolasining so‘nggi hukmdori, mohir sarkarda dovyurak jangchi Jaloliddin Manguberdi haqida qancha to‘xtalsak ham kam . uning asl ismi jaloliddin Abulmu-zaffar Manguberdi ibn Muhammad. U Xorazmshohlar davlatining shohi, Muhammadning katta o‘g‘li bo‘lib 1198-yilda tavallud topgan. Otasi- Alouddin Muhammad, Onasi- Oychechak turkman kanizaklaridan bo‘lgan. Jaloliddin Manguberdi og‘ir bir paytda Movorounahr urush domiga tortilgan, mamlakatning katta qismi mo‘g‘ullar tomonidan istilo etilgan, amirlarning bir qismi xoinlik yo‘liga, qolgani o‘z joni, mulkini asrash yo‘liga tushgan, sulton mamlakatni o‘z holiga tashlab qo‘ygan, o‘zaro sarosima va tahlika hukm surgan bir vaqtida paydo bo‘ldi. U voyaga yetgach otasi 1215-yilda G‘ur, Bust, Takinobod, Zamindovar, Hindiston va G‘azna hududlariga bo‘lgan yerkarta hokim va taxt vorisi etib tayinlagan. U otasining harbiy yurishlarida ishtirok etib, o‘zining jasur jangchi, iqtidori va sarkardalik qobiliyatini namoyish etgan. Ammo bazi sabablarga ko‘ra u Turkon Xotun va qipchoq amirlarining qat’iy noroziligi sababli Qutbiddin O‘zloqshoh foydasiga vorislikdan mahrum etilgan. Ayni damda Chingizzonqo‘shinlari Movarounahrga bostirib kirib birin- ketin shaharlarni egallay boshlaydi. Og‘ir bemor bo‘lgan Muhammad Xorazmshoh o‘g‘illarini yoniga chorlab, so‘nggi damda Jaloliddin Manguberdini o‘z o‘rniga xorazmshoh etib tayinlagan. Mo‘g‘ul qo‘shinlari Samarqandga yaqinlashganlarida Alouddin Muhammad Xorazmni tashlab ketadi. U Kasbiy dengizi bo‘yida joylashgan Obeskun shahri yaqinidagi Ashuro orolidan panoh topadi. Shu yerda xor-u zorlikda plevrit (o‘pkaga suv yig‘ilishi) kasalidan vafot etadi. Sulton Jaloliddin Muhammad o‘z inilari O‘zloqshoh va Oqshohlar bilan otasini dafn etib 70 kishi bilan Urganchga keladi. Tez orada unga xo‘jand hokimi Temur Malik va boshqa erksevar kishilar kelib qo‘sildilar. Xalq Jaloliddin Manguberdini shod-u xurramlik va katta umid bilan kutib oladi. U vatan va xalq erki uchun kurashib mo‘g‘ullarga qarshi 11 yil kurash olib bordi. 14 marotaba mo‘g‘ullarga qarshi yirik jang olib borib, shundan 13 tasida g‘oliblikni qo‘lga kiritadi.

1221- yilda Jaloliddinning mo‘g‘ullar ustidan Niso, Nishapur, G‘azna atroflarida qozongan g‘abalalari Chingizzon oromini buzmoqda edi.

1221-yilning yozida Parvon dashtida ikki o‘rtada jang bo‘ladi. Bu jangda Jaloliddin tarixda birinchi marta mo‘g‘ullarga qarshi kurashda yangi taktik usulni qo‘llaydi. Jangchilarga otdan tushib jilovlarini bellariga bog‘lashni va kamon bilan jang qilishni buyuradi.

1221-yilning 25- noyabrida Sind daryosi bo‘yida ikki o‘rtada qattiq jang bo‘ladi. Jaloliddin Chingizzon qo‘shinining ilg‘or qismini yengadi. Mo‘g‘ullarning pistirmaga qo‘yilgan 10 ming nafar saralangan askari jangni yakunlaydi. Jaloliddin taslim bo‘lishni xoxlamay Sind daryosiga sakrab narigi tomonga suzib o‘tadi.

1225-yil mayda Jaloliddin Manguberdi Marog‘a shahrini jangsiz egallaydi.

Tabriz va G‘azna ham Xorazmshohga taslim bo‘ldi.

1225-yil avgustda Garni qal‘asi yaqinida gurjilarning 60 ming kishilik qo‘shini tor- mor keltirildi.

1226-yil Gurjiston to‘liq egallandi.

1227-yil sentabrda Isfahon yaqinida Jaloliddin mo‘g‘ullarning To‘ynol no‘yon boshliq qo‘shinini yengadi. To‘ynol no‘yon sarkardamizga qoyil qolib,,

Zamonasining haqiqiy bahodiri ekan, o‘z tengqurlarining sarvari ekan” deb tarif bergan.

Mo‘g‘ullarning katta qo‘shini 1231-yilda Ozarbayjonga bostirib kirib Jaloliddin Manguberdini taqib etishadi. Mo‘g‘ullar uning qarorgohiga uyuşhtirgan tungi hujum natijasida Jaloliddin Manguberdining oz sonli qo‘shinini tor- mor keltiradilar. Jaloliddin Manguberdining o‘zi esa

ta'qibdan qutulib Kurdistan tog'lariga chiqib ketadi. Bu yerda qaroqchi kurdlar qo'liga asir tushib, fojiali halok bo'ladi. Sulton Jaloliddinning hayotligi davrida mo'g'ullar O'rta Sharqni bosib ololmadilar. Bu voqealancha keyin 1256-yili ro'y berdi. Jaloliddin Manguberdi 11 yildavomida mo'g'ullarni nafaqat O'rta Sharqqa, balki Sharqiy Yevropaga ham qo'ymadi.

Jaloliddin Manguberdining hayot yo'lini tahlil qiladigan, o'sha tarixiy voqealarga bugungi kun ko'zi bilan qarab baho beradigan bo'lsak, ular bizni mana shunday tabiiy va ibratli saboq – xulosalar chiqarishga undaydi.

Xulosa o'rnilida birinchi prezidentimiz I. A. Karimovning ushbu so'zlarni keltirishni joiz deb bildim : «Bor – yo'g'i 32 yilgina umr ko'rgan bu bahodir zotning mo'tabar nomi o'z zamonasida dunyo bo'ylab qanchalar dovrug' taratgan bo'lsa, oradan ko'p-ko'p asrlar o'tgach ham mardlik va ozodlik uchun kurash, el- yurtga fidoiylik timsoli sifatida yashab kelmoqda. Uning qahramonligi kelajak avlodlarga birinchi galda siz bilan bizga tarixiy xotira oldida boshimizni mag'rur tutib yashamog'imiz uchun to'la huquq beradi»

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Karimov I. A. "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch". "Ma'naviyat", Toshkent. 2008.
2. I. A. Karimov . Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimda so'zlagan nutqidan. 1999-yil 5-noyabr.
3. Azamat Ziyo "O'zbek davlatchiligi tarixi". "Sharq". Toshkent. 2000y
4. Ziyoyev H. "Istiqlol-ma'naviyat negizi". Toshkent. "Ma'naviyat". 1999.

TARIX DARSLARIDA TURLI METODLARNI UYG'UNLASHTIRISH

*Ismoilov Yusuf Ismoilovich
Qashqadaryo viloyati Dehqonobod tumani 23- maktab*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarix darsini o'qitishda o'quvchilarning fikrlashga asoslangan malaka va ko'nikmalarini hosil qilshga asoslangan metodlarni uyg'unlashtirish haqidagi masalalar yoritilgan. Biz maktabda o'qitiladigan tarixning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, tarix darsini o'qitish davomida hosil qilina boradigan malakalar guruhlarni birgalikda olib borish yuzasida olib borgan tajribalar bilan o'rtoqlashaman.

Kalit so'zlar: metodlar, uyg'unlashtirish, bilim, tarixiy faktlar, savollar, o'yinlar metodi, mantiqiy fikrlash metodi

O'quvchilar tafakkuri va nutqining o'sa borishi, malaka va ko'nikmalarning hosil bo'la borishi, bilimlarni egallash va ularni tadbiq etish, ular bilan ish olib borish jarayonida yuz beradi. Tarix o'qituvchisi birinchi navbatda u yoki bu sinfda bundan ilgari hosil qilingan bilim va malakalarning qanday doiraga tayana olish mumkinligini, ayrim o'quvchilarda qanday malaka yaxshi hosil bo'limganligi yoki yo'qligini aniqlab olishi zarur. Ana shu asosda o'quvchilarni turli guruhlarga hamda ayrim o'quvchilarga nisbatan bundan keyin differensial yo'sinda yondashishga o'tiladi. O'qituvchi ish jarayonida o'quvchilarning bilim va malakalar hosil qilishda qanday darajada ekanliklarini doim tekshirib va hisobga olib boradi. O'qituvchilar qanday ishlash usullarini ko'rsatib berilgan materialga o'xshash tarixiy materiallar va mantiqiy materiallar bilan ish olib borishni o'qituvchi rahbarligida endi o'zları bajaradilar. O'qituvchilar bu usullarni qadam – ba qadam o'zları bajaradigan bo'ladilar.

Dastlab bu ishni yaxshi o'quvchiga topshirish yoki shu ishni izchil suratda pog'onama – pog'ona bajarishga butun sinfni jalg etib, uni evristik usulda o'tkazish mumkin. Keyinchalik o'qituvchi o'quvchilarni bunday usullarni shunga o'xshash materilga tadbiq etgan holda, ularni yagona sharoitlarda qo'llay olishga ham o'rgatadi. Usullarni yangi sharoitlarda qo'llash o'qituvchilar tomonidan avvalgi o'qituvchi rahbarligida jamoa bo'lib ishlash jarayonida, masalan evristik usuldagи suhbat davomida amalga oshiriladi. O'quvchilar usulni egallay borgan sari, ular mantiaiy vazifani tobora mustaqil va aniq bajara oladilar. Ular o'qituvchining harakatini endi shunchaki takrorlamaydilar, balki mantiqiy vazifaniig maqsadi va ularning oldiga o'quv vazifasiniimg shartlariga qarab, o'zlashtirilgan usullarga tayanganholda ish olib boradilar. Foydalananidigan usullar soni asta – sekin ko'paya boradi, shu bilan birga tobora ko'proq to'planib borgan bilimlardan foydalaniladi. Bu vazifalar V – VI sinflarda tarix darsini o'qitishda ham o'quvchilar uchun og'irlik qilmaydigan darajada qo'yiladi. O'quvchilarning bilimlari tobora chuqurlasha borishi va ko'paya borishi bilan ularning tafakkurini o'stira borishga qaratilgan vazifalar ham murakkablasha boradi. Tarix darsini o'qitishda o'quvchilarning fikrlashga asoslangan malaka va ko'nikmalarni hosil qila borish vazifalari bu tarixiy bilimlarni mustaqil sur'atda topib bir tizimga solib ularni amalda tadbiq eta bilishga o'rgatish, pirovardida esa o'quvchilarni o'tmishdagi hamda hozirgi zamondagi ijtimoiy hodisalarga nisbatan ilmiy – materialistik nuqtai nazardan qarash demakdir.

O'qituvchi ish jarayonida o'quvchilarning bilim va malakalar hosil qilishda qanday darajada ekanliklarini doim tekshirib va hisobga olib boradi. U bolalarga bu yo'lda nimalarga erishganliklarini va bundan keyin nimalar ustida ishlashikerakligini bildirib boradi. Ish jarayonining har qaysi bosqichida ular oldiga maqsadlar qo'yib boradilar. Tarixning har bir darsi, uning bo'limi va har bir mavzusi o'quvchilarning bilim olib, ko'nikma va malakalariga ega bo'lishi bu kamol topishida muhim bir bosqich bo'lib xizmat qiladi. Quyi va yuqori sinflarda tarix o'qitishda tarixiy voqeylekni bilishning umumiyligini qonuniyatlariga amal qiladi, bu qonuniyatlar ta'lim mazmuni metodlari, usullari va o'quv qo'llanmalari metodik tuzilishining rivojlanish qonuniyatidir. Maktabda tarix o'qitishni o'quvchi pog'onama – pog'ona ko'tarila boradigan pillapoyaga o'xshatish mumkin, lekin o'quvchini yetaklab boruvchikishi butun pillapoyani, bosib o'tilgan pog'onalarini ham, bundan keyin chiqiladigan pog'onalarini ham ko'ra olish zarur, Har bir dars mavzusi o'quvchilar saviyasi o'sishi, ularning bilim va malakalarini rivojlanib borishi yo'lidagi pog'onadir. O'quvchilarga O'zbekiston xalqlari tarixiy taraqqiyotiga ana shu uzviy bog'lanish, davomiylikni ochib berish katta ahamiyatga ega. Shuningdek, O'zbekiston xalqlari tarixi bo'yicha hikoyalar o'quvchilarni vatanimiz xalqlarining o'tmish tarixi va hozirgi hayotiga doir eng muhim voqealar bilan tanishtiradi.

Shuning uchun ham dars o‘quvchilarga g‘oyaviy, siyosiy tarbiya berish, ulardamehnatga muhabbat, yuksak va axloqiy sifatlarni tarbiyalashda dastlabki muhim bosqich bo‘lib xizmat qiladi. VI–VII sinflarda tarix o‘qitish natijasida ham ko‘pgina bilimlarga erishiladi. Qadimgi dunyo va o‘rta asrlar tarixi zamonomizdan qanchalik yiroq bo‘lmasisin, bu darslarni o‘qitish tarixiy dalillarga, xalqlar ommasining faoliyatiga, ijtimoiy sinflarning namoyondalariga, ijtimoiy g‘oyaga va shu kabilarga nisbatan o‘quvchilarga shaxsan emotsiyonallingi, o‘quvchilarni dalillarga nisbatan shaxsan munosabatlarini bildirishga o‘rgatish, ularni tarixdagi sevimli qahramonlar taqdiriga hamdard qilish – o‘qitishning eng muhim tarbiyaviy vazifalarini: ya’ni mehnatga muhabbat va hurmat bilan qarash, mardlik, vatanparvarlik, sinfiy jamiyatadolatsizligini anglash va boshqa ma’naviy fazilatlarni tarbiyalash vazifalarini bajara borishning zarur shartlaridan biridir. Tarix o‘qitish davomida o‘quvchilar qadimgi dunyo, o‘rta asrdar, yangi tarix asarlarining, sa’nat asarlarining tushunib yetish yo‘lida ancha malakalar hosil qila boradilar, bir necha yuz va ming yillar ilgari yaratilgan ajoyib sa’nat yodgorliklaridagi go‘zallik nimada ekanligini ko‘rib, o‘rganib boradilar. Xullas, barkamol shaxs tarbiyasida tarix fanining va unda qo‘llaniladigan prdagogik metodlarning tutgan o‘rni beqiyos va g‘oyat muhimdir.

Adabiyotlar:

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat.-T.: TDPU. 2003.
2. O‘zbekiston tarixi fani dasturi. Universitetlar va pedagogika olivy o‘quv yurtlarining tarix fakultetlari uchun. T. 1996
3. O‘zbekiston tarixini o‘qitish va o‘rganishning yagona konsepsiysi.-T.: 1996

MEASURES AIMED TO RETURN THE CULTURAL WEALTH BELONGING TO OUR COUNTRY FROM FOREIGN COUNTRIES

*Jumaev Jonibek Shodievich
Imam Bukhari international scientific research center
researcher of the department of religious-educational events
+998979178500, E-mail: jumayevjonibek85@gmail.com*

Annotation: In Uzbekistan, over the years of independence, and especially since 2016, a lot of works has been done to study cultural values and promote them abroad. As a result, significant progress has been made in this regard. In this article is given the history of the implemented measures in Uzbekistan on the return of the cultural heritage in the foreign countries belonging to our country.

Keywords: manuscripts, UNESCO, cultural treasures, database, Russian state library, historical work "Umarnoma".

During the years of independence, the work on preserving cultural heritages and their sufficiently transfer to future generations has carried out in the country. At this time not only cultural treasures were studied in our country, as well as, efforts have been made to return our cultural treasures to our country, which have been taken away to abroad in different ways. As a result, significant progress has been made in this regard. Since 2016, these events have reached a new level. For this reason, covering and analyzing the history of this process is one of the most pressing issues of our day.

It is known that from history from ancient times Turkistan, which was rich in material and spiritual wealth, had attracted attention of large invader counties. This, in turn, caused to the organization of the invasions at different times and the looting of the material and spiritual wealth of our people. In particular, if during the invasion to the Turkestan of Chingizids Turkestan was destroyed and looted the wealth of the country, in 1740, as a result of the invasion of King Nadirshah of Iran, the property of our people was again robbed¹.

Russian empire which tried to acquire riches of Turkestan tryed to having to the accumulated wealths in the treasures of Central Asian khanates, including, ancient cities such as Samarkand, Bukhara, Khiva and Khujand based on secret plans. Soldiers and officers of the Russian empire always sent the gold, silver, examples of applied art, manuscript books, historical documents, seals, stamps, flags, coins, unique things, suzanas, saddlebag, backpacks, rug, jewelry, copper products, rare metals, saddle and harness, ruby, pearls and precious stones and all other valuables from the Central Asian cities such as Bukhara, Khiva, Samarkand, Kokand, Khujand and Tashkent to museums and libraries of St. Petersburg, Moscow through special caravans².

According to informations, currently, more than 100,000 manuscripts were saved in book collections in Uzbekistan. The main part of them are included in the UNESCO Cultural Heritage List. In addition, manuscripts of medieval Oriental scientists and thinkers makes up the "gold fund" of libraries of many countries such as UK and Germany, Spain and Russia, the United States and France, Egypt and India, Iran and Turkey³.

In June 20, 2017, for the purpose of to bring these cultural treasures and to research them the decision of the President of the Republic of Uzbekistan named "About creation of the Center for the Study Cultural heritages belonging to Uzbekistan abroad under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan"⁴ was announced. The main tasks of this planned center were defined on the basis of this decision. In particular, the Center has been tasked such as involving

¹ <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/tarix/yurt-boynidagi-qilich-yoki-istilo/yurtimiz-boyliklarining-talon-torojimadaniyatimizning-dunyoga-sochilgan-durdonalar/>

² Мажид Ҳасаний. "Юрт бўйнидаги килич ёки истило", Тошкент. «Адолат». 1997

³ Каттаев К. Маҳдуми Аъзам Даҳбедий ва унинг машҳур авлодларидан мерос қолган қадимий нодир китоблар каталоги. Тошкент, "Тафаккур бўстони" нашриёти, 2016 йил, 4-бет.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори "Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Ўзбекистонга оид хориждаги маданий бойликларни тадқиқ этиш марказини ташкил этиш тўғрисида" <http://uza.uz/oz/documents/zbekiston-respublikasi-vazirlar-ma-kamasi-uzuridagi-zbekisto-20-06-2017>

national and foreign experts, identification of the treasures that are stored abroad and related to the history and culture of our country, creation a register with their complete database, updating it regularly, also, to bring original or photocopied copies, photographs and videos of these historical exhibits to our country, researching with relevant research centers, coordination of the work on introduction of the achieved results into scientific circulation¹.

As a result of activities of this center, a lot has been done in this direction. For the purpose search for resources on our written heritage, identifying them and conduct initial research the scientific trip was organized by the staff of the center to the Russian State Library in Moscow and the Russian National Library in Sank-Petersburg where is stored several thousands of manuscripts and books without publications. As a result of this visit, if more than 60 manuscripts were identified which are belonging to Uzbekistan in the manuscript fund of the Russian State Library, about 110 manuscripts belonging to our country was found in the manuscript section of the Russian National Library in Sank-Petersburg. These are "Zij" by Mirzo Ulugbek in the manuscript fund of the Russian State Library, rare manuscript copies of "Tazkirat ush-shuaro" works written by Davlatshah Samarkandi in 1593, in the manuscript section of the Russian National Library, the "Ilk devon", copied in 1465, which Alisher Navoi was in life, "Majmua" which was consisted of the works of Alisher Navoi and where was copied out in Kyzyllogoch in Azerbaijan in 1592 - 1596. In general, more than 160 informations about manuscripts belonging to Uzbekistan which were stored in the Russian state and national library has been entered into the Center Register and scientific classification was begun them. Additionally, up to 2019, about 5,000 informations on our cultural heritage are included in this Register².

Additionally, till nowadays at the Institute of Oriental Manuscripts of the Russian Academy of Sciences a number of unique manuscripts are saving such as Mushrif Isfaragiy's "Shohnomai Umarhoni" and "Umarnoma" work by Fazli Namangoni which are the only copy in the world and an important source for the study of Kokand khanate's history and devoted to the history of the period of the Umarkhan, khan of Kokand. During the visit, the Center and the administration of the Institute reached an agreement to bring these two manuscript copies to Uzbekistan and implementation of facsimile publications. Also, as a result of scientific trips, creating catalogs began such as "Manuscripts belonging to Uzbekistan in the Russian State Library" and "Manuscripts belonging to the Kokand Khanate in the Russian National Library" and acquaint the scientific community with our manuscripts abroad.

In conclusion, we can say that during the years of independence a great deal of work has been done to restore and preserve our national and spiritual heritage. Since 2016, the work in this direction has reached a new level. In this, especially, to study and promotion of our cultural heritage belonging to Uzbekistan played an important. As a result, significant progress has been made in this area. In particular, the decision was made about establishment of a special center which specialized in this field. Based on this decision, a separate center was established and started its work. In this regard several scientific trips were organized and significant agreements were reached with foreign scientific centers. This, in turn, gave the opportunity to collect data more about cultural treasures belonging to Uzbekistan.

¹ Курбонова Д. Ўзбекистонга оид хориждаги маданий бойликлар фахру ифтихоримиз ва ғуруримиз рамзиdir. Халқ сўзи, 2017 йил 12 июл

² <https://aniq.uz/yangiliklar/rossiya-kutubxonalaridan-uzbekiston-tarixiga-oid-eng-nodir-qulyozmalar-topildi>

ВАТАН - СИЗ КАБИ ФИДОЙИ ВАТАНПАРVARЛАРГА ТАЯНАДИ

*Қамариддинзода Маликабону Қамариддиновна
Самарқанд давлат тиббиёт институти, 4 босқич талабаси
rustamovataxtidova@bk.ru , +998904500500*

Аннотация: Ислом Абдуганиевич Каримов ўз халқини чексиз меҳр-муҳаббат билан севар эди ва ўзининг сўнгги қунларига қадар бутун ҳаётини Ўзбекистонга хизмат қилишга бағишилади. Мазкур мақола Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислам Абдуганиевич Каримовга бағишиланган.

Таянч иборалар: Ватан, Президент, мустақиллик, давлат, ўзбек модель.

“Ватан - Сиз каби фидойи ватанпарварларга таянади. Ҳар биримиз ўзимизнинг яратувчилик, бунёдкорлик фаолиятимиз, ҳалол меҳнатимиз билан ўзимиздан кейинги авлодларга озод ва обод ватанни қолдиришишимиз келгуси авлодлар, насл-насабларимиз олдиаги бурчимиздир”...

Ўзбекистон республикаси Биринчи Президенти Ислом Каримов

“Ватан” атамаси аслида арабча сўз бўлиб, она юрт маъносини билдиради. Ватан тушунчаликинни кенг маънода ва тор маънода ҳам қўлланилади. Бир халқ вакиллари жамулжам яшаб турган, уларнинг аждодлари азал-азалдан истиқомат қилган худуд назарда тутилса, бу кенг маънодаги тушунчадир. Киши туғилиб ўсан уй, маҳалла, қишлоқ, бу тор маънодаги тушунчадир. Муқаддас ҳадиси шарифларда, «Ватанни севмоқ имондандир», дейилган. Яъни имони бут, виждони пок ҳар бир инсон ватанни севади, уни ғанимлар қўзидан асрайди, унинг яшнаши ва яшами, ҳурлиги учун курашади. Ватанпарварликни энг олий туғу сифатида ўтмиш мутафаккирлари алоҳида қайд этганлар ва ўзлари ҳам унга содиқ қолганлар.

Инсонпарварлик бу ўзбек халқи миллий руҳиятининг ажralmas фазилатидир. У пурмашу ва сермазмун тушунчадир. Инсонпарварлик ўзбек халқининг ажralmas хислати тарзида кўзга ташланади. Қуръони Карим инсонпарварлик ғоялари асосида қурилган. Мухаммад алайҳҳиссалом ҳадислари шу ғояларга бой ҳикматлар мажмуаси саналади. Инсонпарварлик кишиларнинг бир-бираига ҳурматида, қадр-қимматида, меҳр-шавқатида, диёнатда, ўзаро кўмаклашувда, ҳамдардликда, бошқалар қайғусига шерик бўлиб, кувончидан ва баҳтидан севинишда, халқ баҳти ва ютукларидан фахрланишда кўринади.

Ўзбекистонни Биринчи Президенти Ислом Каримов ва Ўзбекистон давлатининг энг улуғвор ва инсонпарварлик ғояларидан бири – ички ва ташки тинчлик сиёсатидир. Инсон туғилган экан, у яшами керак. Яшаш учун тинчлик зарур. Демак, давлатимизнинг тинчлик сиёсати инсонпарварлик сиёсати мазмуни билан йўғилган.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ҳам инсонпарварлик ғоялари тўла ифодасини топган. Чунончи: «39-модда. Ҳар ким қариганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда, шунингдек, бокувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот таъминот олиш ҳуқуқига эга. Пенсиялар, нафақалар, ижтимоий ёрдам бошка турларининг миқдори расман белгилаб қўйилган тирикчилик учун зарур энг кам миқдордан оз бўлиши мумкин эмас».

Биз танлаб олган йўл, бозор иқтисодиёти жамиятда маълум маънода табақаланишга олиб келиши табиий. Шу билан бирга, биз барпо этаётган жамиятда давлат халқнинг кескин табақаланиб, ошиб-тошиб кетган бойлару камбағал-қашшоқларга бўлинib кетишига йўл қўймаслик чора-тадбирларини кўриб, бу борада ўзига хос кучли ижтимоий сиёсат юргизмоқда.

Ўз миллатига садоқатли бўлиш миллатпарварлик билан ҳам-оҳант тушунчадир. Миллатпарварлик бу ҳар бир инсон учун юксак бурч саналади. Ўз миллатини севмаган инсон ўзини ҳам, Ватанни ҳам сева олмайди. Миллатпарварлик ўз миллатини бошқа миллатлардан устун қўйиш ёки камситиш каби жирканч ҳаракатлардан тубдан фарқ қилувчи туйғудир. Миллатправарлик ўз миллатининг бирлигини мустаҳкамлаш, ўз тили, урф-одатлари, анъ-аналарини ривожлантириш, қадириятлар ва меросларни кўз қорачигидай асраш, ўз миллатининг келажаги учун хизмат қилувчи ақл-заковат, салоҳиятини ривожлантириш ва миллий тарбияни амалга ошириш йўлида фидойи бўлишдир.

Нега Ватан тушунчаси бош маъноси – мамлакат, миллий давлат билан бир келади? Чунки, бунда Она-замин ва миллат тушунчалари бирлашади, уйғунлашади. Миллат туйғуси бўлмаган инсонда ўз оиласи, туғилиб ўсган шаҳар-қишлоғига интилиш бўлиш мумкин, аммо том маънодаги Ватан меҳри бўлмайди, фидоийлик даражасидаги Ватан туйғуси унга ёт бўлади. Миллат туйғуси Ватан туйғуси билан бирлашган жойда ҳақиқий Шахс вужудга келади, маънавий камолот, юксак маъсулият хисси шаклланади.

Адолатни ҳамма нарсадан устун деб биладиган, тарих ва келажак олдидағи масъулиятини ҳис этадиган, ҳақиқий ватанпарвар одамгина шундай мардликка қодир бўлади.

Нафакат ўз шеърлари, балки бутун ҳаёти билан ўзбек аёлининг маънавий қиёфасини на-мойён этган атоқли шоирамиз Зулфияхоним ҳам шундай фидоий инсонлардан. Унинг жаҳон минбарларидан янграган шеърлари Шарқ аёлининг ақлу закоси, фазлу камолининг ёрқин ифодаси сифатида миллионлаб шеърият муҳлисларига одамийлик, муҳаббат ва садоқатдан сабоқ берган, десак, муболага бўлмайди. У ҳақли равишда демократик талаблар ва халқаро мезонларга тўла жавоб берадиган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг муаллифи бўлиб, уни ҳаётга амалий жиҳатдан татбиқ этишининг ҳақиқий кафолатига айланди.

1991 йилда Ўзбекистон пахта яккаҳоқимлигининг ҳалокатли таъсири оқибатида иқтисодиёти бирёқлама, мўрт ва ночор ривожланган, аҳолининг ҳаёт даражаси ғоят ачинарли аҳволга тушиб қолган қолоқ аграр мамлакат эди. Республика ҳаётий муҳим товарларнинг кўпгина турларини, биринчи навбатда ғалла ва энергия ресурслари бўйича маҳсулотларни ўзида ишлаб чиқармас ва бу борадаги ўз эҳтиёжларини таъминлай олмас эди.

Ислом Абдуғаниевич Каримов иқтисодий мустақилликка эришмасдан туриб, сиёсий мустақилликни таъминлаш мумкин эмас, деган фикрнинг қатъий тарафдори эди. Айнан шунинг учун ҳам Юргашимиз томонидан машҳур беш тамойил асосида бутун дунёда тараққиётнинг “ўзбек модели” деб эътироф этилган Ўзбекистон иқтисодиётини тубдан ислоҳ этиш ва таркибий ўзгаришларни амалга ошириш дастури ишлаб чиқилди. Бу модельнинг туб негизини “Ислоҳот – ислоҳот учун эмас, аввало инсон учун” деган стратегик йўналишни амалга ошириш ташкил этади.

И.А.Каримовнинг ташаббуси билан Ўзбекистонда кенг кўламли таркибий ислоҳотлар амалга оширилди, нефть кимёси, кимё, автомобиль саноати, қишлоқ хўжалиги ва темир йўл машинасозлиги, фармацевтика, электротехника, тўқимачилик саноати, замонавий курилиш материаллари саноати каби юқори технологияларга асосланган мутлақо янги саноат тармоқларига асос солинди.

Ислом Абдуғаниевич Каримов қишлоқ хўжалигидаги чукур ўзгаришларни амалга ошириш, ернинг ҳақиқий эгаси бўлган янги мулқорлар синфи – фермерлик ҳаракатини шакллантиришнинг ташкилотчиси эди. Унинг ташаббуси билан жаҳон амалиётида ўхшashi бўлмаган, қишлоқлар қиёфасини тубдан ўзгартиришга қаратилган, қишлоқ аҳлиниң ҳаёт даражаси ва сифатини шаҳардагидан кам бўлмаслигини таъминлайдиган намунавий уйжойлар қуриш дастури амалга оширилмоқда.

Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг ташаббуси асосида, эски қолип ва мезонлардан бутунлай воз кечган ҳолда, кенг миқёсдаги Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, таълим-тарбия тизимини энг замонавий халқаро стандартлар бўйича тубдан ўзгартиришга қаратилган ислоҳотлар дастури ишлаб чиқилди ва ҳаётга жорий этилди.

Ислом Абдуғаниевич Каримов мамлакатимизнинг бугунги ва эртанги кунининг ҳал қиливчи кучига айланиб бораётган ёшларимизнинг онгу тафаккури ва дунёқарашини бутунлай ўзгартирган, навқирон авлодни тарбиялаб вояга етказишнинг янги принципиал тизимини ташкил қилиш ва уни ҳаётга жорий этиш ишларига бевосита раҳбарлик қилди.

Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг пойтахтимиз Тошкент шаҳри, мамлакатимизнинг барча шаҳар ва қишлоқлари қиёфасини замонавий меъморлик талаблари асосида тубдан ўзгартириш борасидаги кенг кўламли бунёдкорлик ишларини эл-юртимиз яхши билади ва юксак қадрлайди.

Ислом Абдуғаниевич Каримов суворен ва мустақил Ўзбекистонни барпо этиш, халқпарвар демократик хукукий давлат яратиш, фуқаролар тинчлиги ва миллий тотувликни таъминлаш ишига кўшган улкан ҳиссаси ҳамда бу борада матонат ва жасорат кўрсатгани учун Ўзбекистон Қаҳрамони унвони, «Мустақиллик» ва Амир Темур орденлари билан тақдирланган.

Ислом Абдуғаниевич Каримов Ўзбекистон Фанлар академиясининг ҳақиқий аъзоси эди. Айни вақтда у иқтисодиёт, илм-фан, таълим-тарбияни ривожлантиришга қўшган улкан ҳиссаси учун кўплаб хорижий мамлакатлар университет ва академияларининг фахрий фан доктори ҳамда академиги этиб сайланган. Шунингдек, у бир қанча хорижий давлатлар ва нуфузли халқаро ташкилотларнинг фахрий унвон, орден ва медаллари билан ҳам муко-фотланган эди.

Ислом Абдуғаниевич Каримов ўз халқини чексиз меҳр-муҳаббат билан севар эди ва ўзининг сўнгти кунларига қадар бутун ҳаётини Ўзбекистонга хизмат қилишга бағишилади.

Биринчи Президентимизнинг хотирасини абадийлаштириш учун халқимиз, кенг жамоатчиликнинг ва аввалам бор муҳтарам Президентимиз Шавкат Миромонович томонидан амалга оширилган ишлари барчага яхши маълум.

Президент Шавкат Мирзиёевнинг Тошкент шаҳрида Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Каримов ҳайкалининг очилишига бағишиланган тантанали маросимдаги сўзида таъкидлаганидек, орадан йиллар, асрлар ўтади, муҳтарам Биринчи Президентимизнинг номи ва у киши бошлигига амалга оширилган буюк ишлар юртимизнинг шонли тарихида ўчмас сахифа бўлиб мангу қолади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конститутцияси. –Т.: «Ўзбекистон», 2008.
2. Имомназаров М., Эшмуҳамедова М. Миллий маънавиятимиз асослари. – Т., 2001. 287-бет.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. – Т., 2008, 166-бет.

ШАХСНИ ТАРБИЯ ҚИЛИШДА АНИҚ, ТАБИЙ ВА ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

*Абдуллаев Равшан Раҳмонали ўғли
Ўзбекистон Республикаси Фаргона вилояти
Учқўпrik тумани 15-умумий ўрта
таълим мактаби тарих фани ўқитувчи
E-mail: milliygoyash@gmail.com*

Аннотация: Ушбу мақола дунё миқёсидаги таълим тизимида талабаларга аниқ, табиий ва ижтимоий ва гуманитар фанларни ўқитиш назарияларини, бошланғич таълимдан бошлаб таълимнинг аҳамиятини ва интеграциясини оширади. Бу XX-XXI асрлардаги дунёдаги ижтимоий-сиёсий жараёнларнинг таъсири билан боғлиқлигига алоҳида эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: аниқ фанлар, табиий фанлар, гуманитар фанлар, бошланғич таълим, гуманитар фанлар, жаҳон урушлари, қуролланиш пойгаси, пандемия.

Инсоният XXI аср учинчи ўн йиллигига қадам кўймоқда. Бугунги глобаллашув ва фаол интеграциялашув шароитида ёш авлодни шахс сифатида камолотга етишида жуда кўп билим ва қўникмаларга эга бўлиши долзарб масала бўлиб қолмоқда. Европа илк гуманизм намоёндаларидан ҳисобланган Калючко Салютати инсонни тарбиялашда ижтимоий-гуманитар фанлар; тарих, филология, этика, эстетика, далсафа ва педагогика данлари муҳим ўрин тутиши ҳакида ўз карашларини баён қилган эди. Салютати бу борада ҳақ бўлган аммо орадан олти аср ўтди ва инсоният бу вақт ичидаги жаҳоншумул ўзгаришлар қила олди ҳамда уларни изчил давом эттироқдаёттироқда. Шунинг учун бугунги кун талабларига мос келувчи шахсларни тарбия қилишда ижтимоий-гуманитар фанлардан ташқари ануқ ва табиий фанларнинг аҳамияти бирдек ортиб бормоқда.

Дунёнинг деярли варча мамлакатларида ўз жамиятларига мос келувчи шахс ва кадрларни тайёрлашда ихтиомий фанларни яъни тарих, хуқуқшунослик, география, этика ва эстетик фанлар савлат ва жамият ғоялари асосида ўқитилиши олиб борилади. Аниқ ва табиий фанлар эса одатда унча мафкуравий таъсиrlарга дуч келавермайди.

Келгуси тараққиёт давомида янги авлод болалари тарбияланишида бу уч тармоқдаги фанлардан биргаликда фаол фойдаланиш зарур аҳамиятфа эга. Деярли барча давлатлар ушбу фанларни ўқитиб келмоқда-ку, бундай теорани илгари суришга ҳожат йўқ дейиши мумкиндирик бирор, дунё давлатлари таълим тизимларида бу уч рармоқ фанлари мужассамлашган бутун инсон камолотига хизмат қилувчи компелкс тузилмалар мавжуд эмас. Масалан ҳуқуқшунос сифатида шаклланаётган киши иқтисодий ёки инсониятнинг табиий бойликлари ҳакида кўп тасаввурга эга эмас ёки ўта ишбилармон иқтисодчи ҳамда кимёгарлар аксарияти умуминсоний манфаатлардан шахсий манфаатларини устун кўйишишмоқда. Бу эса туб маънода уларни онгини ва фикрлашини тарбиялаётган жамиятлар ва улардаги таълим тамойиллари билан боғлиқдир. Замонавий шахсни вояга етказишда аниқ фанлар аҳамияти. Бу фанлар ичига бола психикаси ва онгига сезиларли таъсиrlарга эта-диганлари математика, физика, астрономия, информатика ва ахборот технологиялари каби фанлардир. Кўп давлатлар ўқув дастурларида математика 1 физика 5-6 астрономия 10-11 информатика ва ахборот технологиялари 5 синфдан ўқув дастурларига киритилади. Замонавий таълим келгусида физика, астрономия, информатика ва ахборот технологийслари фанини бошланғич синфлардан ўқитилишини талаб қиласи. Бу фанлар бўйича ўшлигидан билим ва тасаввутга эга бўлиш келажакда ким бўлишни орзу қилаётган болаларга қўл келади. Бугунги кун авлоди замонавий технологиялар ҳакида билимлар тўплашса, коинот, сайёralар, юлдузлар ҳакида эрта англашса уларнинг зеҳни ўткирлашиб, динёқарашлари кенгаяди.

Бундай фикр асиси шундаки ҳозирги кун болалари замонавий гажетларни жуда тез ўзлаштириб, унда асосан турли хил ўйинлар, мултфилмлар ва кинолар кўришафилар. Биз уларгабу гажетлардаги асл моҳиятли боланинг келажагига фойдали бўладиган дастурларни ва информаяцияларни ўшлигидан бериб боришимиз зарур. Бу эса уларнинг келажагига катта туртки бўлиб хизмат қиласи.

Табиий фанлар орасида кимё, биология, география фанлари ҳам болаларга 7-8 ёшдан ўқитилиши зарур бўлмоқда. Бугунги кундаги пандемия шароити одамларга эндиликда саломатлик, гигеник қоидалар ўта муҳим ва долзарблиги, унга риоя қилиш орқали инсон ўзи ва ўзгалар ҳаётини сақлаб қолиши мумкинлиги сингдирили зарурлигини кўраатмоқда.

ХХ асрда табиий фанлар шундок ҳам энг тараққий этган соҳалардан бўлди дейиш мумкин. Аслида ҳам муоммо ана шу рараккиётнинг жуда кучли бўлғанлигидадир. Бу ҳақида кўйида сўз юритамиз.

Инсон тарбиясида гуманитар фанларнинг ўрни ҳақида ортиқча сўзга ҳожат йўқ менимча, тарих, фалсафа, этика, эстетика, ҳукуқ ва маданиятга оид фанларни жуда эрта ўргатиш ва назария билан чекланиб қолмасдан амалий қўнималарни шакллантириш зарур. Замонавий янги ўқтиш дастурини ярататганда қўйидагиларга алоҳида аҳамият бериш зарур.

Биринчидан фанларни давлат манбаатларига эмас, балки жамият ва шахс яъни ёш авлод келажагига мослаб шакллантириши..

Иккинчидан, фанларни бир-бирига интеграция қилиб ягона тармоқ қилиб ўқитиш.

Учинчидан, ушбу фанлат бўйича берилаётган билим ва тушунчалар энг асосийси умуминсоний ғояларга таяниб, инсонийлик, диний бағрикенглик, тинчликсеварлик, меҳнатсеварлик, тежамкорлик, ўзаро хурмат тамойилларига асослансин.

Тўртинчидан, давлатлар таълимни бепул беришса, ўша жамиятдан беоул, беминнат кучли таълим олган шахслар, ўз давлатларига содик ва ҳар нарсани пулга ўлчамайдиган бўлиб улғаядилар.

Бешинчидан, болалар онгига сотқинлик, порахўрлик, ирқчилик, худбинлик, лоқайдлик, лаганбардорлик, ўғрилик, талончилик ва коррупсия ёмон иллат эканлиги сингдирилиши лизим.

XXI аср ўқувчиси ушбу фанлар тарбияди билан қуролканиши зарурми? Албатта зарур агар давлатлар, жамиятлар ва одамлар ўз келажакларини яхшироқ ва тинч бўлишини исташса, нима демоқчиман адлида, биз ортга бироз қайтайлик, инсонлар кашфиёт ва қулагайликлар кетидан қува бошлади. Натижка барча соҳаларда жуда кўп ривожланишга эришди. Айниқса бу жараён XX асрда енг чўққисига чиқди. Давлат тепадидаги сиёсий кучлар молиявий гигантлар билан бирлашиб дунёда ўз хукмронлигини ўрнатмоқчи бўлишди, бу эса икки жаҳон уруши, ўнлаб минтақавий ва миллатларо урушларга олиб келди ва 100миллионлаб одамларнинф ёстиғи қуриди, ижтимоий ривожланиш бирмунча тўхрсб қолди. Урушлар оқибатида оммавий қирғин қуролларини айнан олимлар сиёсатдон ва ҳарбий раҳнамоларига ишлаб чиқдилар, ёки қашф қилишиди, йирик молиявий корпорациялар уларни кўлладилар. Натижка эса, бугун шу қуролларнинг атиги 1 % одам яшаётган ерни йўқ қилиши мумкин. Ёки бугунги ковид 19 пандемияди ҳам молиявий фойда туфайли яратилган деб нахарда тутилмоқда. Бу каби ҳолатлар муттасил давом этса инсон келажаги хавф оситида қиласи, ўхи ҳозирги кунда етилиб келаётган глобал муоммоларга етарли баҳо берилмаяпти.

Шундай қилиб инсон келажак учун ўз авлодларига аниқ, табиий ва гуманитар фанларни улар ҳали ўдмир бўлнасдан жуда эрта ўргатиб, ушбу данлат ҳақида ижобий умуминсонийтага фойда келтирадиган қилиб камолотга етказиши муҳим агамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасидаги маъruzasi. -Т.: 2017 йил 22 декабрь.
2. <http://prezident.uz/uz/lists/view/1371>
3. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. -Т.: Маънавият, 2008. 61 б.
4. Тарбия (ота-оналар ва мураббийлар учун энциклопедия). – Т.: —Ўзбекистон миллий энциклопедияси|| Давлат илмий нашриёти, 2010. – 406-бет.
5. Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Faafur Fулом номидаги нашриётматбаа ижодий уйи, 2009. – 526-527-бетлар
6. Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустакам пойdevоридир. —Халқ сўзи|| газетаси. 2017 йил 4 август.

МАКТАБ О'QUVCHILARIDA TARIXIY BILIMALARNI SHAKLLANTIRISH

*Ahmedova Guzal Abduvalievna
sonli maktab tarix fani oqituvchisi
Sirdaryo viloyati Yangier shaxar*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarix fani darslarida, o'quvchilarning dars davimida fanga nisbatan qiziqishini uyg'otish va tarixiy bilimlarni shakllantirish maqsadida, qo'llanilishi mumkin bo'lgan medotlar va ularga qo'shimchalar haqida fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: Tarix fani, madaniy meros, ta'lif samaradorligi, maktab o'quvchlari.

O'rta ta'lif tizimida tarix o'qitishning maqsad va vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish birinchi navbatda o'qituvchining har bir darsning ta'lif – tarbiyaviy vazifalarini oldindan to'g'ri va aniq belgilab ola bilishiga bog'liqdir. Bu ham, o'z navbatida o'qituvchining darsning ta'lif – tarbiyaviy vazifalarini to'g'ri belgilash metodi va usullari haqidagi nazariy bilim va malakalarning darajasiga bo'liqdir.

Lekin shuni esdan chiqarmaslik kerakki, o'quvchilarda tarixga doir bilim va malakalarni vujudga keltirish jarayonining hamma tarkibiy qismlarini bir darsning o'zida amalga oshirib bo'lmaydi. Bu ishda o'quvchilarning mustaqil mutolaasi, darsdan tashqari mashg'ulotlar ham katta rol o'yndaydi.

O'quvchilarni yangi bilimlarni faol idrok qilishga tayyorlashning yana boshqa bir samarali vositasi yangi materialni o'rgatishdan avval ular oldiga o'quv – bilish vazifalarini qo'yishdir. Metodik adabiyotlarda bu vazifalar ba'zan mantiqiy topshiriqlar deb ataladi, chunki ular tarixiy material ustida mantiqiy ish olib borish yo'li bilan bajariladi. O'quvchilarga beriladigan o'quv – bilish vazifalari jumlasiga: o'rganiladigan hodisaning sabablarini va ahamiyatini aniqlash, tarixiy hodisalarning umumiyligi xususiyatlari va farqlarini ko'rsatish, hodisaning rivojlanishidagi asosiy bosqichlarni belgilash, voqeaga yoki tarixiy shaxsga baho berish, o'quvchilarning shu voqeaya yoki shaxs haqida o'z fikrlarini bayon qilishlari va boshqalar kiradi. Bir qancha hollarda o'quv – bilish vazifasi o'rganiladigan materialning rejasini tuzish, materialdagi asosiy fikrlarni bayon qilish, chiqarilgan xulosalarni asoslab berish va hokazolardan iborat bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lif tizimining isloh qilinishi natijasida ilg'or o'qituvchilar o'z faoliyatlarida turli usullarni qo'llab, o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va ularning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini kuchaytirish maqsadida dars jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish usulini tez – tez qo'llab turadilar. Muammoli vaziyat yaratish usullaridan biri – dars mavzusini muammoli qilib o'yishdir. Yangi material o'rganilishi oldidan o'qituvchi o'rganiladigan voqeaya va hodisalarning sabablari va oqibatlarini mustaqil suratda aniqlash, ularning mohiyatini ochib berish, ular o'rtasidagi haqiqiy va faraz qilingan ziddiyatni izohlab berish kerak, degan muammoni o'rtaga qo'yadi, o'quvchilar navbatdagi ish davomida bu muammoni hal qilib boradilar. O'quvchilar oldiga muammolar qo'yish o'qituvchidan dalillarni o'quvchilarda mustaqil ravishda izlanish va fikr yuritishga qiziqish tug'diradigan qilib tanlash va guruhlarga bo'lishni talab etadi.

Yuqoridaqilardan xulosa chiqargan holda, hozirda yoshlarda mustaqillik ma'naviyatini tarbiyalash barcha tarixiy – madaniy boyliklarning asosiy tomonlarini o'rganish, milliy madaniyatimiz rivoji, davrlari, taraqqiyot qonuniyatları, ma'naviy boyliklarni yaratgan yirik siymolar, donishmand adiblarning merosini o'zlashtirish, ularga hurmat – izzatda bo'lishni, bu masalalar bo'yicha keng ta'lif, o'quv – o'qituv ishlarini olib borish talab etadi. Bu mustaqillik sharoitida yosh avlodni milliy – madaniy boyliklarini yaxshi bilgan, milliy g'urur, vatanparvarlik hissi bilan yo'g'rilgan, dunyo madaniy rivojlanish darajasidan xabardor bo'lib yetishuvida yetakchi omil bo'lib xizmat qiladi, degan xulosaga kelindi.

Foydalilanlgan adabiyotlar:

- 1..Sh. Mo'ydinova. Q. Kenjayeva. Dars va texnologiya. "Xalq ta'lifi" jurnali. 2012 y. 5 – son.
2. Xaydarov B, Nuriddinov B, Rasulov A. va boshqalar. Ta'lif samaradorligini oshirish yo'llari. Treninglar uchun qo'llanma. T., UMKXTRI, 2002.

**"ISLOM SIVILIZATSIYASIDA BUXORO MA'NAVIY-MA'RIFIY MEROSINING
UMUMBASHARIY AHAMIYATI VA UNING HOZIRGI DAVRDA CHET ELLIK VA
O'ZBEKISTONLIK OLIMLAR TOMONIDAN O'RGANILISHI"**

*Boyboboyeva Shahnoza Zokirjonovna
Namangan viloyati Pop tumani
66-Umumiy o'rta ta'lif muktabi milliy
istiqlol g'oyasi, huquq va ma'naviyat asoslari fani o'qituvchisi
Karimova Gulnoza Zokirjon qizi
Ingliz tili fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: IX-XIII asr ma'naviy hayotida Islom dini muhim o'rinni egallaydi. Bu davrda musulmon Sharqida keng tarqalib, jahon dini darajasigacha ko'tarilgan Islom dini xalq hayotida muhim o'rinni egallaydi. Movarounnahr aholisi Islom dinini qabul qilib, ahkomlarini bajarishga, arab tili va yozuvini o'rganishga kirishdi. Markaziy shaharlarda qator masjid va madrasalar qad ko'tardi.

Kalit so'zlar: Makka, Madina, Quddus, Buxoro, Bag'dod, Damashq, Mozori Sharifga

Movarounnahrning ravnaqida Islom dini ruhoniylarining hissasi katta bo'ldi. Shu boisdan ularing obro'yini oshib, poytaxt Buxoro, Sharqda Islom dining eng nufuzli markazlaridan biriga aylandi. Shaharlarda ko'plab ibodatxonalar, shu jumladan, jome masjid, xonaqoh va namozgohlar bunyod qilindi. Shu davrda Buxoro shahrida O'rta Osiyoda ilk ilmgoh-madrasa bunyod etildi. Buxoroning bu qadimiy madrasasi X asrda bunyod etilgan. U Farjak madrasasi deb yuritilgan.

XII asrda esa Buxoroning Darvozai Mansur mahallasida, xatto qonunshunoslar uchun maxsus "Fiqhlar madrasasi" qurilgan. Bunday oliv dorulfunun asosan Islom dini ta'lilotining asosiy manbalari: Qur'oni Karim, Hadisi sharif va arab tilini mukammal o'rganishga katta e'tibor bergen. Shariat ahkomlarini har tomohlama chuqur o'rganishda "Tafsir"- Qur'oni Karimning sharhlari juda boy va qimmatli manbaa hisoblangan. Fiqh fani (islom huquqshunosligi) axloq va shariat ahkomlari borasida mukammal ma'lumot beradi.

Islom dini ta'lilotining ravnaqi va targ'ibotining kengayishida, ayniqsa, Buxoro shahri markazga aylanadi. Buxoro madrasalaridan juda ko'p yetuk fiqhshunos olimlar, qozilar, imomlar yetishib chiqqan. Shu boisdan Buxoro IX asrdan boshlab "Qubbat ul-isлом"- "Islom dininig gumbazi" nomi bilan shuhrat topadi.

Buxoro "Qubbat ul-isлом" nomi bilan birga yana "Buxoroyi sharif" nomi bilan ham mashhurdir. Buning o'ziga yarasha sabablari bor. Buxoroyi sharif (Sharofatl Buxoro) – qadimgi Buxoroning keng tarqalgan nomlaridan biri. O'rta asrlarda jahondagi 7 shahar: Makka, Madina, Quddus, Buxoro, Bag'dod, Damashq, Mozori Sharifga diniy markaz sifatida shuhrat qozonganliklari uchun "Sharif" unvoni berilgan edi. Buxoro qadimdan turli nomlar bilan atalib kelgan. Ayniqsa, Arab xalifaligi va Somoniylar davrida shahar yuksalgan. Buxoroning nomlaridan "Foxira"("Faxrli shahar") atamasi Narshaxiyning ta'rifi bo'yicha, islom dininig barqarorligi yo'lida qon to'kkon shahidlar sharafiga nisbat qilib berilgan. Shahar islamni targ'ib qilish va qaror toptirish yo'lida ham muhim ahamiyat kasb etgan. Buxorodan islamiyat va hadis ilmlarining yirik targ'ibotchilari va tasnifchilari yetishib chiqqan.(Imom Buxoriy va b.). Islom huquqshunosligining Buxoro muktabi tashkil topdi. Buxoroning islom dini, musulmon axloqi, madaniyati va huquqshunosligining Sharqdagi kuchli markazlaridan biriga aylanishi tufayli unga IX asr boshlaridayoq "Qubbat ul-isлом"- "Islom dining gumbazi" degan sifat ham beriladi Narshaxiyning guvohlik berishicha, mashhur fiqhshunos (huquqshunos) olim Xoja imom Abu Xafsi Kabir Buxoriy tufayli Buxoro "Qubbat ul-isлом" deb atalgan.

O'rta asrlarda Buxoro faqat islamiyatdagina emas, balki ilmu ma'rifikat va madaniyat tarqatishda ham Movarounnahrda yirik markaz sifatida shuhrat topdi. Buxoroda turli asrlarda bino qilingan 200 ga yaqin madrasalarda o'z davrida minglab tolibi ilmlar diniy va dunyoviy bilimlarni olib, butun O'rta Osiyo bo'ylab ziyo tarqatganlar. Shayx Sayfiddin Boharziy faoliyati tufayli Buxoroning shuhrati islam olamida yana ham ko'proq tarqaldi. Shu sababli XIII asrdan boshlab unga yana bir sifat- "sharif" so'zi qo'yilib , u Buxoroyi sharif, ya'ni Sharofatl Buxoro nomi bilan yuritiladigan bo'ldi.

Islom sivilizatsiyasida Buxoro ma'naviy-ma'rifiy merosininig umumbashariy ahamiyatida

eng muhum ahamiyat kasb etgan sohalari hadis, kalom ilmi, fiqh, tasavvuf va tariqatni keltirib o'tishimiz mumkin. Dunyoviy fan olimlari bilan bir qatorda IX asrda islom ta'limotining takomili yo'lida movarounnahrlik muhaddis ulamolarning ham xizmati katta bo'ldi. Bu borada, ayniqsa, Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy (810-870) va uning zamondoshi hamda shogirdi Abu Iso Muhammad at-Termizi (824-894) ning hissasi nihoyatda buyukdir. Imom al-Buxoriydan boy va qimmatli ilmiy meros-20 dan ortiq asar qolgan. Ularning ichida "Al-Jome' as-sahih" (Ishonarli to'plam) va "Al-Adab al-mufrad" (Adab durdonalari) eng mashhurlaridir.

"Al-Jome' as-sahih" islom olamida Qur'onidan so'ng keyingi ikkinchi muqaddas kitob, deb yakdillik bilan e'tirof etilgan.

Bu to'plam 7275 ta eng "sahih"- ishonarli hadislardan iborat. Hadislар nafaqat shariat manbai, ayni paytda tarbiya manbai hamdir. Shuningdek, hadislар to'plamida insonlarning bir-biriga mehribon-dilkash, hayoli bo'lishlari, bir-biriga ko'makdosh bo'lishlari, og'ir kunlarda yelkadosh bo'lishlari, bir-biriga nisbatan fisqu fasod qilmaslik ,fitnachi, munofiq bo'lmaslik haqidagi hadislар inson tarbiyasida alohida o'rın tutadi.

Islom sivilizatsiyasida muhim o'rın tutgan sohalaridan yana biri bu kalom ilmidir. Kalom ilmi ravnaqiga ulkan hissa qo'shgan buyuk alloma Abu Mansur al-Moturidiy islomiy odob qoidalari, ma'naviy-axloqiy kamolot ta'lim berishga mo'ljallangan qator asarlar yozgan. Ulardan "Kitob at-Tavhid" ("Allohning birligi") va "Ta'vilot ahl as-sunna" ("Sunnuiylik an'analari sharhi") nomli asarlarigina saqlanib qolgan. Ularda diniy ta'limot, islomiy urf-odatlar insonning kamol topishida dunyoqarashining shakllanish mohiyati talqin etilgan.

O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti Islom Karimov o'zining "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch" asarida al-Motrudiya shunday fikrlarni keltirib o'tadi. "Islom olamida "Musulmonlarning e'tiqodini tuzatuvchi" degan yuksak sharafga sazovor bo'lishi bu nodir shaxsning ulkan aql-zakovati va matonatidan dalolat beradi.

Islom olamida umumbashariy ahamiyat kasb etgan mashhur fiqh olimi Burhoniddin al-Marg'noniydir. Uning eng nodir asari to'rt jildli "Hidoya" asaridir. „Hidoya" islom huquqshunosligi bo'yicha mukammal asar bo'lib, bir necha asrlar davomida musulmon mamlakatlaridagi huquqshunoslар uchun ham nazariy ham amaliy qo'llanma vazifasini o'tab kelgan. Kitob bir qancha tillarga tarjima qilingan.

Hozirgi kunda ham muhim manbaa sifatida foydalananib kelinmoqda. Shu sababli alloma nafaqat ulamolar, balki oddiy xalq orasida ham "hidoyat yo'lining sarboni" deya katta hurmat-e'tibor topgan. Burhoniddin val-milla (Islom dininig dalili, isboti) degan sharaflı nomga sazovor bo'lgan.

Islom sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo'shgan sohalarga yana tasavvuf va tariqatni misol qilib keltirishimiz mumkin. Tasavvuf o'rta asrlarda musulmon Sharqida keng tarqaldi. Bu ta'limot dastlab VIII asr o'rtalarida Iroqda yuzaga kelgan bo'lsa, uning taraqqiyotining cho'qqisi O'rta Osiyoga to'g'ri keladi.

Xo'sh tasavvuf va tariqat nima? Tasavvuf (sufiylik)- musulmonlarni halollikka, poklikka, tengikka, inson qadr-qimmatini yerga urmaslikka chorlovchi, har kimni o'zining halol mehnati bilan yashashga, boshqalarning kuchidan foydalamaslikka da'vat etuvchi ta'limot. Tariqat – tasavvuf qoidalariga amal qilib yashash, ya'ni komil inson darajasiga erishishni ko'rsatuvchi yo'ldir. Tasavvuf ta'limoti asosida inson faoliyati va uning kamoloti yotadi.

Movarounnahrda keng yoyilgan tasavvuf –Yassaviya tariqati bo'lib, unga Ahmad Yassaviy asos solagan. Tariqatning asoslari uning mashhur asari "Hikmat"da bayon etilgan. Yassaviya tariqatining asosida kamolotga uzlat va tarkidunyochilik orqali yetishish g'oyasi olg'a surilsada, inson zoti sharif darajasida ulug'lanadi. Insonning har qanday mol-dunyodan va davlatdan ustun turishi ta'kidlanadi.

Tasavvuf ta'limotining buyuk siymolaridan yana biri Najmiddin Kubro. U "Kubroviya" tariqatiga asos solgan. Kubroviya tariqatida xalqqa va Vatanga bo'lgan muhabbat nihoyatda kuchli, har qanday og'ir damlarda ham omma bilan birga bo'lish, Vatanni mudofaa qilish va uning mustaqilligi uchun kurashga da'vat etiladi.

Tasavvuf XIV asrda Naqshbandiya tariqatida yanada rivoj topadi. Unga Bahouddin Naqshband asos soladi. Xoja Bahouddin "Hayotnama" va "Dalil al-oshiqin" nomli asarlar yozib, o'z tariqatini yaratadi. Naqshbandiya tariqati Movarounnahr, Xuroson va Xorazmda keng tarqaladi. Uning "Dil bay or-u dast ba kor" ("Kongil Allohda bo'lsin-u, qo'l mehnat bilan band bo'lsin") degan hikmati Naqshbandiya tariqatining hayotiy mohiyatini ifodalaydi.

Yuqoridagi fikrlardan shuni anglab yetishimiz kerak-ki, islom sivilizatsiyasida Buxoro

ma'naviy-ma'rifiy merosining ahamiyati juda katta. Chunki, islom olamida shuhrat topgan buyuk allomalimizning bu darajaga yetishishlarida asosan Buxoro madrasalarining o'rni juda katta bo'lган. Buxoro madrasalarida ilm olib, islomiy ta'lim-tarbiya asosida ajdodlarimiz kamol topib, o'zlaridan o'chmas tarixiy meros qoldirganlar. Hozirgi kunda ham buni o'rganishga qiziqsh bildirganlar ko'pchilikni tashkil qiladi. Buxoro zaminini ko'rish uchun xatto chet davlatlardan ham ko'plab olimlar, arxeologlar va turistlar kelib bu muzzam shaxarni ko'rib tomosha qilib ketishmoqdalar. Xattoki, Islom shaxri bo'lган Arabistonga borganingizda O'zbekistondan ekanligingizni aytsangiz, ular birinchi navbatda al--Buhoriyni so'raydilar va shunday ulug' zotning yurtidan ekanligingizni bilib olishadi. Buni qarangki, ta'limotlarning deyarli ko'piga bizning yurtdan yetishib chiqqan allomalar asos solganini guvohi bo'lasiz.

Foydanilgan adabiyotlar.

1. I.A.Karimov "Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch".2008-yil.
2. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2001 -yil.
3. "Ozbekiston tarixi" 7-sinf, 2017-yil.
4. "Dunyo dinlar tarixi", o'quv qo'llanma,"Toshkent islom universiteti" nashriyoti. Toshkent-2001 -yil.
5. "Dunyo dinlar tarixi"10-sinflar uchun darslik. Toshkent 2017 yil.

“BUXORO AMIRLIGI DAVRIDA SURXON VOHASI BEKLILKLARINING SIYOSIY BOSHQARUVI VA MA’MURIY-HUDUDIY TIZIMI”

*Buronova Zulfiya Karimovna
Surxondaryo viloyati, Uzun tumani,
23-maktab o‘qituvchisi
Telefon:+998(99)5077163*

Annotatsiya: Maqlada XVIII asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Buxoro amirligi sharqiy bekliklarining siyosiy hayoti hamda ma’muriy-boshqaruv tizimidagi o‘zgarishlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Buyuk ipak yo‘li, mang‘itlar sulolasi, SHarqiy Buxoro, beklik, amlok, qo‘shbegi, biy, dodxoh, sudur, devonbegi, to‘qsabo.

XIX asrning oxiri – XX asrning boshlarida Buxoro amirligi an’anaviy milliy iqtisodiyotiga ham Rossiya kapitalining asta-sekinlik bilan ta’sir etganligini kuzatish mumkin.

Surxon vohasi qadimdan Buyuk ipak yo‘li chorrahasida joylashgan muhim strategik hudud bo‘lganligi sababli tarixning barcha davrlarida hukmdorlar diqqat-e’tiborida bo‘lgani va eng qaynoq siyosiy jarayonlar shu erda kechgani tadqiq qilingan. Ma’lumki, Surxon vohasi mang‘itlar hukmronligi arafasida yaxlit hudud emas edi. Mang‘it hukmdorlari asoschisi sanalmish Muhammad Rahimbiy mamlakat hududiy yaxlitligini saqlash, davlat chegaralarini mustahkamlash borasida muhim tadbirlarni amalgalashdi. U Buxoro-Balx va Buxoro-Hisor yo‘lida joylashgan Surxon vohasining muhim strategik hudud ekanligini to‘g‘ri anglagan. Tarixchi Muhammad Vafo Karminagiyning ma’lumotlariga ko‘ra, Muhammad Rahimbiy Surxon vohasi hududlariga uch marta yurish qilgan va yangi ma’muriy birliklarni tashkil etgan.

SHarqiy Buxoro bekliklari siyosiy hayotidagi inqirozli damlar amir Muzaffar davrida o‘zining yuqori nuqtasiga chiqdi. Uning taxtga o‘tirish marosimida bu hudud hukmdorlarining ishtirok etmagani va o‘zboshimchaligi amir Muzaffarning harbiy yurishiga bahona bo‘ldi. Amir Muzaffar SHarqiy Buxoro beklarining o‘zboshimchaligiga chek qo‘yish uchun katta qo‘sish bilan Hisorga qarab yuradi, Denov qal’asi amir qo‘sishlari tomonidan egallanadi. Denov begi Abdulkarim dodho va uning 20 ga yaqin hammaslaklari Darbandda qatl qilinadi.

Biroq Hisor o‘lkasi aholisining Buxoro amirligiga qarshi noroziligi to‘xtamadi, 1868 yilgi Zirabuloq shartnomasidan buxoroliklarning Rossiya imperiyasi bosqiniga qarshi ozodlik kurashiga Abdulmalik Katta To‘ra rahbarlik qildi. Uning bu harakatini sharqiy bekliklari aholisi ham qo‘llab, yana ko‘tarildi. Qo‘zg‘olon markazi yana Denov bekligi hududi bo‘lib, uning rahbari Abdulmalikning maslakdoshi, Denov begi Ulug‘bek edi. Amir Muzaffarxon qo‘zg‘olon ko‘targan Hisor va Ko‘lob bekliklari, ayniqsa Denov bekligi aholisini qattiq jazolagan. Buxoro amirligiga qarshi xalq harakatlari 1878 – 1879 yillari Denov va SHerobod bekliklarida ham davom etdi. Buxoro amirligida vaziyat unchalik tinch bo‘lmagan, SHerobod begi Qoratog‘dagi qo‘zg‘oltonni bostirish uchun jo‘nab ketgan. Buxoro amiri SHarqiy Buxoro yerlaridagi hokimiyatini mustahkamlash uchun doimiy qo‘sish saqlab turishga majbur bo‘lgan. XIX asrning 70-yillarida SHerobodda 300, Boysunda 300, Denovda 500, Sariosiyoda 500 kishilik navkar harakatda bo‘ldi, umuman, SHarqiy Buxoro erlarida amir 6 ming kishilik qo‘sinni saqlab turdi.

Rossiya imperiyasi qo‘sishlarining O‘rtta Osiyoga harbiy harakatlari boshlanishi bilan Buxoro, Xiva va Qo‘qon xonliklariga afg‘on hukumati vakillari (ingliz hukumati tazyiqi ostida)ning missiyalari kelishi kuchaydi. Hatto afg‘on hukumati Buxoro amiridan Qarshi, Karki, Chorjo‘y, Termiz va boshqa chegara shaharlarni Afg‘onistonga berishni talab etdi.

Ma’lumki, siyosiy o‘zgarishlar tufayli Surxon vohasi manbalarda turlicha nomlanib kelingan: SHarqiy Buxoro, Markaziy Buxoro va Amudaryo Buxorosi kabi. Bu, o‘z navbatida, voha hududida beklik va amloklar sonining o‘zgarib turishiga sabab bo‘lgan. XVIII -XIX asr o‘rtalariga qadar SHerobod, Denov, Boysun, Yurchi bekliklari mavjud bo‘lgan. XIX asrning 90-yillarida Surxon vohasi xududlari Markaziy Buxoro tarkibida bo‘lgan hamda SHerobod, Denov, Boysun, Sarijo‘y, Poshxo‘rd bekliklariga ajratilgan holda idora qilingan. XX asr boshlariga kelib yana muhim tarkibiy o‘zgarishlar yuz bergan hamda voha SHerobod, Denov, Boysun va Sarijo‘y viloyatlariga bo‘lingan holda boshqarilgan. SHuni alohida qayd etish lozimki, voha bekliklarining Buxoro-Xisor yo‘lida joylashganligi ularni Buxoro-Hisor o‘rtasidagi doimiy harbiy to‘qnashuvlarga

tortib turgan. Bu esa hudud boshqaruvida ham o'zgarishlarni keltirib chiqargan. Masalan, 1868 yilda Abdulmalik Katta Tura isyonini bostirishdagi sadoqati uchun Boysun begi Muxammad Yusufga, beklikdan uzoqda joylashgan bo'lsa ham, Zarabog', Buzravot, Poshxo'rd va Kakaydi amloklari tortiq qilingan. Bundan tashqari,beklarga amir oldida xizmati evaziga turli sovg'a-salomlar bilan birga, ayrim amlokliklar va hatto bekliklar ham tortiq qilingan. SHu ma'noda Dahparakent amlokligining goh Boysun, goh G'uzor, goh SHerobod bekliklari tarkibiga o'tib turishi buning dalilidir.

Xullas, Surxon vohasi Buxoro amirligining siyosiy hayotida muhim o'rinn tutgan. Ayniqsa, Rossiya imperiyasi va Angliya mustamlakachilari manfaati to'qnashgan hudud bo'lganligi sababli uning strategik mavqeい yanada oshgan. Mang'itlar davriga kelib, yaxlit hududga aylangan vohaning ma'muriy boshqaruv tizimi Buxoro amirligi manfaatlari nuqtai nazaridan tashkil etilgan.

Foydalilanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rajabov Q., Inoyatov S., Buxoro tarixi. – Toshkent, 2015.
2. Ochildev F., Surxon vohasi bekliklaridagi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar. – Toshkent, 2008.
3. Tursunov S., Qobulov E., Murtazaev B., Pardaev T. Surxondaryo tarixi. –Toshkent: SHarq, 2004.
4. Qobulov E. Mang'itlar davrida Surxon vohasi bekliklarida ma'muriy- boshqaruv tizimiyu. TerDU xabarları. – Termiz, 2013. №. 1-4.

MILLIY DAVLATCHILIGIMIZNING NODIR NAMUNASI "TEMUR TUZUKLARI"

*Gulomova Dildorahon Qahramonovna
Farg'ona viloyati Beshariq tumani
45-umumi o'rta ta'lim maktabi
Ma'naviy ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinnbosari
Tel: 911419883*

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk bobokalonimiz, millatimiz faxr-u g'ururi, buyuk davlat arbobi va davlat boshlig'ining hamda hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan davlat boshliqlari uchun dasturulamal bo'lib xizmat qilayotgan Amir Temurning nodir merosi – “Temur tuzukari” xususida fikr hamda mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: Amir Temur, ‘Temur tuzuklari’, I. A. Karimov

Bugungi kunning o'tkir va dolzarb muammolari bizdan zamonaviy taraqqiyotning asosiy tamoyillarini har tomonlama chuqur tahlil etish bilan birga, insoniyatning yaqin-olis tarixidagi boy tajribasini ham teran idrok etishni, shu asosda amaliy xulosalar chiqarishni taqozo etmoqda, ya'ni tarix tajribasi odamzod uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Hech bir mubolag'asiz ayitish mumkinki, o'zbek xalqining ko'p asrlik tarixi ham ana shunday buyuk tajribalar manbaidir. Bu tarixning eng yorqin va shonli sahifalarini tashkil etadigan ulug' ajdodlarimiz haqida so'z borganda, buyuk davlat arbobi va sarkarda, sohibqiron Amir Temurning davlatchilik va diplomatiya, harbiy mahorat, buniyodkorlik salohiyati, ilmu fan, san'at va me'morchilikka oid qarashlari, hayotning ma'no-mazmuni, insonni ulug'laydigan ezgu ishlar haqida bildirgan fikrlari, dinu diyonat va adolatni joyiga qo'yish, saltanat ishlarini kengash va tadbir asosida amalga oshirish, har bir masalada uzoqni ko'zlab, el manfaatini o'ylab ish tutish bilan bog'liq ibratli fazilatlarini alohida ta'kidlash o'rinnlidir. Aynan mana shunday masalalar Sohibqiron tafakkurining mahsuli bo'lgan «Temur tuzuklari» asarida har tomonlama aniq, ishonarli va ta'sirchan tarzda yoritilgan, desak, haqiqatni aytgan bo'lamiz.

O'zbek xalqi davlatchiligidagi eng katta nodir boyliklarimizda biri bo'lgan “Temur tuzuklar”ini o'rganar ekanmiz Amir Temur shaxsining nechog'lik buyuk bo'lganligiga guvoh bo'lamiz. Chunonchi, Buyuk sarkarda hamda davlat boshlig'i bo'lgan shaxs mamlakat rivojlanishi masalasiga ham katta e'tibor bergani, bu borada barcha masalarni faqatgina jang-u jadal, quroq yordamida emas, aksincha, kengash orqali hal qilgani bu davlatchiligidim qadimdan demokratiya asosiga qurilganing bir namunasi desak xato bo'lmaydi. Xusan, “Saltanat ishlarining to'qqiz ulushini mashvarat, tadbir va kengash, qolgan bir ulushini esa qilich bilan bajo keltirish zarur”, deya bildirgan fikrlarida esa haqiqiy dono davlat rahbarlariga xos bo'lgan ilm-u donnish sohibi ekanligidan dalolat beradi. Bundan tashqari “O'zga mamlakatlarni zabit etish, ularni idora qilish, g'anim lashkarlarini sindirish, dushmani tuzoqqa tushirish, muxoliflarni (ko'nglini ovlab) do'stga aylantirish, do'st-dushman orasida muomala, murosayu madora qilish xususida ushbu kengash va tadbirlarni qo'lladim”. Bu amalga oshirilgan ishlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, oqilona amalgam oshirilgan siyosat deya olamiz.

Amir Temur shaxsi uning davlat rahbari sifatida yuritgan siyosati xususida so'z borganda e'tiborga molik bir jihat ham mavjud. Bu ham bo'lsa insoniylik, rahm shavqat, dushmanlariga nisbatanadolat. Ushbu xususda esa, “Amir Husayn menga asir tushgandan keyin, uning navkarlari va amirlari «Endi bizni o'ldiradi», deb gumon qilgan edilar. Avvaliga niyatim shundoq edi, keyinroq, «Axir bular askarlar-ku?» deb barchalarini afv etdim va yana askarlikka tayinladim”. Darhaqiqat, bunday oliyjanob hislatlar barca davlat rahbarlarida ham mavjud bo'lavermasligiga tarix guvohdir.

Buyuk davlat rahbari, yirik sulola asoschisi, xalqining haqiqiy qahramoni haqida gapirar ekanmiz Birinchi Prezidentimiz I. A. Karimovning fikrlarini keltirish o'rinnli bo'lar edi “Ulug' ajdodimiz, garchi buyuk buniyodkor va jahongir bo'lsada, kuch-qudrat zo'rlik va zo'ravonlikda emas, aksincha,adolatda, hamjihatlik va hamkorlikda ekanini nihoyatda chuqur anglagan. Uning davlatni oqilona boshqarish, o'ta mushkul va imkonsiz vaziyatda ham to'g'ri yo'l, tadbir topa olish qobiliyati, noyob aql-zakovati har qanday odamni hayratga soladi. Amir Temurdek buyuk va betakror siyemoni har tomonlama tushunish, u barpo etgan qudratli saltanatning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-mafkuraviy asoslarini, Sohibqironning davlat boshqaruvi borasidagi

ulkan salohiyati, mahorati, bilim va tajribalarini o‘rganishda, umuman aytganda, hayot sirlarini anglab yetishda «Temur tuzuklari» bebaho qo‘llanma bo‘lib xizmat qiladi. Yoki prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev “Hamma o‘z tarixini ulug‘laydi. Lekin bizning mamlakatimizdagidek boy tarix, bobolarimizdek buyuk allomalar hech qayerda yo‘q. Bu merosni chuqur o‘rganishimiz, xalqimizga, dunyoga yetkaza bilishimiz kerak. Bu markazga kelgan odam tariximiz haqida to‘la tasavvurga ega bo‘lishi, katta ma’naviyat olib ketishi zarur” degan gaplari ayniqsa, bugungi murakkab va tahlikali davrda bu kitobni qayta-qayta mutolaa qilish, uning mag‘zini chaqish birinchi galda rahbar, yetakchi bo‘lishdek mas’uliyatlari vazifani o‘z zimmasiga olgan odamlar uchun, qolaversa, har qaysi ziyyoli inson uchun bag‘oyat foydali ekani haqida ortiqcha gapirib o‘tirishga hojat yo‘q, deb o‘ylayman”.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Alixonto‘ra SOG‘UNIY va Habibulla KAROMATOV tarjimasi Bo‘riboy AHMEDOV va Ashraf AHMEDOV tomonidan tayyorlangan “Temur tuzuklari”.

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR HAYOTINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

*Dadayeva Oygul Farhodovna
Fargona shahar 13-maktabda tarix fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Zahiriddin Muhammad Bobur o'rta asr Sharq madaniyati, adabiyoti va she'riyatida o'ziga xos o'rin egallagan adib, shoir, olim bo'lish bilan birga yirik davlat arbobi va sarkarda hamdir. Bobur keng dunyoqarashi va mukammal aql-zakovati bilan Hindistonda Boburiylar sulolasiga asos solib, bu mamlakat tarixida davlat arbobi sifatida nomi qolgan bo'lsa, serjilo o'zbek tilida yozilgan "Boburnoma" asari bilan jahoning mashhur tarixnavis olimlari qatoridan ham joy oldi. Maqolada Boburning hayoti va ijodining ma'naviy va tarbiyaviy ahamiyati haqida to'xtalamiz.

Kalit so'zlar: tarbiya, ma'naviy, hukmdor, tarix, ijodiy faoliyat.

Yosh avlodni ma'naviy jihatdan tarbiyalashda boshqa vositalar qatorida tarixning ham o'z o'rni bor. Tarixni o'rganish qadriyatlarni o'rganish, o'zlikni anglash demakdir. Bugungi kunda yoshlarni milliy ruhda, ularni ma'naviy barkamol inson, milliy urf-odatlarimiz va an'analarimizga hurmat bilan qaraydigan qilib tarbiyalash, ularda vatanga bo'lgan muhabbat tuyg'usini shakllantirishda buyuk ajdodlarimizdan biri Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti va ijodi yaxshi o'rnak bo'la oladi. Zahiriddin Muhammad Bobur 1483 yilning 14 fevralida Farg'ona viloyatining poytaxti Andijonda tug'ildi. Uning otasi Umarshayx mirzo Farg'ona viloyatining hokimi edi. 1494 yilda Umarshayx Mirzo Andijonning g'arb tomonidagi Aksi qo'rg'onida jar yoqasidagi kabutarxonalari bilan jarga qulab ketadi va halok bo'ladi.

Otasi vafot etganda Bobur endigina o'n bir yoshdan o'tgan edi. U Farg'ona viloyatining vorisi sifatida otasining o'rniga taxtga o'tiradi. Farg'onda hokimiyatni qo'lga olgan Bobur o'z hukmronligi doirasini kengaytirishga, Movarounnahrda yirik bir davlat vujudga keltirishga urinadi. Uning diqqatini eng avval bobosi Amur Temurning poytaxti Samarqand o'ziga jalb qiladi.

Bobur o'ziga tayinlangan bek atka va oqila onasi Qutlug' Nigorxonim rahbarligida qo'shinni qayta tuzadi, shahar va qo'rg'onlarni mustahkamlaydi, Andijonga hujum qilgan o'z tog'asi Sulton Ahmadning hujumini mohirlik bilan qaytarib, ularni chekinishga majbur qiladi. Qo'shini to'zg'igan Sulton Ahmad sulk tuzib, Samarqandga qaytishga majbur bo'ladi. Bu jang yosh Boburning biringchi va katta g'alabasi edi. Mana shu jangdan keyingina Boburdagi yagona va katta davlat tuzish, uni osoyishta tutish va farovon qilish niyati paydo bo'ladi. Bobur Samarqandni 1498 yilda, 15 yoshida egallab oladi. Uning ixtiyoriga o'tgan bu ulkan shahar dunyoning eng boy va mashhur shaharlaridan edi. Temur davlatining markazi bo'lgan bu shaharning masjid va madrasalarini, saroy va maqbaralarini hayrat bilan kuzatgan Bobur Samarqandning tarixda tutgan o'rni va o'sha davrdagi salohiyatini g'urur bilan ta'riflaydi.

O'z hayoti davomida Bobur Afg'oniston va Hindistonda ham o'z davlatini barpo etib hukmronlik qilgan. Umrining oxirigacha Hindistonda yashagan Bobur, faqatgina jangu jadallar bilan emas balki sheriyat, tarixnavislik bilan ham shug'ullangan. Bobur lirikasi o'z hayotiyligi, taraqqiyatparvar fikrlar ifodalashi, badiiy soddaligi, jo'shqinligi va til boyligi bilan o'zbek dunyoviy adabiyotining taraqqiyotiga hissa bo'lib qo'shildi. Boburning eng yirik va eng ajoyib asari, uni butun dunyoga tanitgan, Yevropa sharqshunoslari, jumladan Xerman Vamberi tomonidan Yuriy Sezarning sharhlari kitobi qatoriga qo'yilgan asari «Boburnoma»dir. Boburning ijodiga nazar tashlar ekanmiz, unda vatanga bo'lgan sadoqat va muhabbatning qanchalik ulug'ligini, yuksak ma'naviyatning guvohi bo'lamiz. "Boburnoma" asari yana ko'p yillar mobaynida Yevropa va Osiyo halqlarining - qimmatli obidasi sifatida o'rganilishi, u haqda va uning ustida yana qator ilmiy ishlar olib borilishi kerakligi ayni haqiqatdir. Chunki Yevropa madaniyati va ilmi uchun Sharq, ayniqsa, Markaziy Osiyo halqlari turmush tarzini o'rganish manbai bo'lib xizmat qilsa, Osiyo xalqlari uchun esa, o'z tarixi, o'z madaniyati va san'ati haqida to'la ma'lumotlar beruvchi manbadir.

Tarixda o'zining hukmdorlik va ijodiy faoliyati bilan nom qoldirgan buyuk ajdodimiz Zahiriddin Muhammad Boburning hayotiy yo'li, qiyin vaziyatlarda muammolarga yechim topgani, bir joyda to'xtab qolmay, doimiy harakatda bo'lgani bugungi kun yoshlarimizga ibrat bo'lib, ularning ma'naviy yetuk shaxs bo'lib yetishlarida o'z ta'siriga egadir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. "Ma'naviyat yulduzları", Toshkent, 1999.
2. O'zbekiston tarixi, Darslik, Toshkent, 2019.

TURKISTONDA JADIDCHILIK HARAKATINING VUJUDGA KELISHI

*Andijon viloyati Asaka tumani XTB tasarrufidagi
33-umumi o'rta ta'lif maktabining
1-toifali tarix fani o'qituvchisi
Dilobar Xoldarova
Tel: +998 93 7858877*

Annotatsiya: Usbu maqolada Turkistonga jadidchilik harakatining yoyilishi, uning Turkiston ma'naviy, madaniy, siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy hayotiga ta'siri, ma'rifatchilik harakatining bugungi kunimizdagi o'rni, marifatparvarlarimizni vatanimizni mustaqilligi uchun olib borgan sa'y harakatlari bayon qilinadi. Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Ubaydullaxo ja Asadullaxo jayev kabi jadidchilik harakati namoyondalarining ilm-ma'rifat yoyishshdagi munosib xizmatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Turkiston, jadid, mustamlaka, milliy ozodlik, vatan, jamiyat, ma'naviyat, ma'rifat, tizim, taraqqiyat, madaniyat, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidhonov, Ubaydullaxo ja Asadullaxo jayev

"Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasiidir".

XXI-asrda ham o'tmishdan saboq chiqarish jarayoni davom etmoqda. Ayniqsa tarixga siyosiy jarayonlar va tub burulishlar davri bo'lib kirgan XX-asr kelajak avlodlar uchun saboq bo'ladigan ne-ne voqealarni boshidan kechirmadi. Nihoyat xalqimizning muqaddas orzusi ushalib mustaqillikni qo'lga kiritdi. Yangi asr bo'sag'asida dunyo xaritasida yangi mustaqil davlat-O'zbekiston respublikasi paydo bo'ldi. Ota bobolarimiz qalbida uzoq yillar davomida ardoqlab kelingan orzular bugungi kunga kelib ro'yobga chiqqa boshladi. Navqiron mamlakatimiz qisqa vaqt ichida davlatchilik asoslarini qurishda iqtisod, huquq, fan va texnika sohalarida salmoqli yutuqlarni qo'lga kiritib, jahon hamjamiatidan munosib o'rnini egalladi.

O'tmishda Turkiston, Xorazm, So'gdiyona, Baqtriya, Marg'iyon kabi madaniyati yuksak va qudratli davlarlar mavjud bo'lgani, ozodlik yo'lida jonini fido qilgan Shiroq, To'maris, Spitamen, Muqanna kabi qahramonlarning jasorati bugungi kun yoshlarida Vatani uchun iftihor tuyg'usini shakillantirib, fidoiylik hisini tarbiyalashga hizmat qilmoqda. Sohibqiron Amir Temur tomonidan bunyod etilgan, Chindan to O'rta Yer dengizi sohillariga qadar uzangan qudratli davlatni yoki Mirzo Ulug'bek hukimronlik qilgan davrlarni, Bobur Mirzoning bunyodkorlik faoliyatlarini eslaylik. Bunday buyuk ajdodlarimiz hukumronlik qilgan zamonlarda hunarmandchilik, ilim fan va san'at gullab yashnagan, Forobi, Al -Xorazmiy, Beruniy, Imom Buxoriy, Abu Ali Ibin Sino, Farg'oniy, Burxoniddin Marg'inoniy, Mir Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy kabi tabarruk zotlarning nomlari hamisha o'zbek xalqi uchun iftihor bulog'i bo'lib xizmat qiladi.

Yuqorida biz o'tmishimizning ayrim nuqtalariga to'xtalib o'tdik, xolos ammo shuning o'zi ham xalqimiz tarixi naqadar boy va salmoqli ekanini korsatib turibdi. O'lkamizning o'tmishi, buyuk ajdodlar ruhi poklari va ular qoldirgan boy ilmiy, ma'naviy me'ros bizga katta ishonch, intilish, qat'iat va kuch quvvat baxsh

Har qanday sharoitda ham o'z halqining sha'nini baland ko'targuvchi yorqin shaxslar bor bo'lgan, desak also mubolag'a bo'lmaydi. Yaqin o'tmishimizga nazar tashlaydigon bo'lsak, millatning o'zligini anglashga hizmat qilib, xalq baxti yo'lida aziz jonlarini qurban qilgan Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho'lpon va boshqa ko'plab insonlar siymosi har lahma qalblarimizni yoritib tarixdan saboq olishga undaydi. Bu kabi yuzlab ma'rifatparvar, fidoiy insonlarning o'z shaxsiy manfaati, yurtimizni taraqqiy toptirish maqsadida amalga oshirilgan ezgu ishlari avlodlar xotirasidan also o'chmaydi.

Yurtimizning Rossiya imperiyasi tomonidan zab etilishi ushbu hududning tanazzulga yuz tutishiga, jahonning rivojlangan davlatlaridan ko'p sohalarda orqada qolib ketishiga, milliy qadiryatlarning toptalishiga olb keldi. Maorif sohasida ham imperiya manfaatlaridan kelib chiqib mahalliy aholini savodsizlikda, qolozlikda tutib turishga qaratilgan siyosat olib bordi.

Turkistonda mustamlakachilikka qarshi milliy ozodlik harakatlari bilan bir qatorda mahalliy aholining aksariyat qismi o'zlikni saqlab qolish, milliy madaniyatni asrash va rivojlantirishni bir kun bo'lsada unutmadi. O'rta osiyoga nisbatan Rossiya imperiyasining harbiy jihatdan ustunligi

mahalliy aholining ochiqdan ochiq kurash olib borishiga imkon bermadi. Shuning uchun ham Vatan millat ,xalq qayg‘usini tushungan kishilar ,ayniqsa ziyyolilar xalqni ozodlikka eltuvchi yo‘l bu – xalqni ma’rifatli qilish deb bildi.Ular xalqni ma’rifatli qilmasdan turib ,mustaqillikni qo‘lga kiritib bo‘lmaydi,deb hisoblaganlar.Ziyolilar xalq orasida ilg‘or g‘oyalarni tarqatishda maorif tizimini asosiy vosita deb bildilar .O‘lka milliy ziyyolilarining jamiyatni yangilashga va isloh qilishga harakati jadidchilik nomi bilan maydonga chiqdi.

Har bir jamiyatdagi o‘z davrining tarixiy sharoitidan namoyon bo‘ladi.Bu o‘zgarishlarda tarixiy shaxslar ayniqsa ziyyolarning o‘rnini katta bo‘lib ularning har biri o‘ziga xos ilg‘or g‘oyalarni ilgari suradi.Ziyolilar jamiyatdagi ijtimoiy –iqtisodiy muammolarni hal qilish yo‘llarini topishga harakat qiladi Xuddi shunday jarayon XIX-asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasi tarkibiga kirgan Qrim , Kavkazorti, Turkiston , protektoratga aylantirilgan Buxoro amirligi va Xiva xonligida ham ro‘y berdi.XIX-asrning ikkinchi yarmida mustamlaka zulmi ostidagi ziyyolilar o‘z xalqlarini a’rifatli qilish va ularning taraqqiyot darajasini ko‘tarishga qaratilgan harakatlarni boshlaydilar.

Qrim- tatar ma’rifatparvari bo‘lgan Ismoil G‘aspirali (1851-1914) butun turkiy xalqlar o‘rtasida yoyilgan jadidchilik harakatining asoschisi hisoblanadi U Ismoilo‘zi egallagan bilimlar asosida Sharq va G‘arb dunyosini taqqoslab turkiy xakqlarning taraqqiyotga erishish yo‘llarini izlaydi. Ismoil G‘aspirali 1884- yilda Qrimdagи Boqchasaroymda birinchi jadid maktabiga asos soldi . U o‘zi tuzgan ta’lim dasturi asosida darslik tayyorladi. Shu dastur bo‘yicha 40 kunda 12 o‘quvchining savodi chiqarildi . Bu usul “usuli savtiya “-xarf tovushi usuli ya‘ni “usuli jadid “nomi bilan keng tarqaldi. Uning 1888-yilda “ Rahbari muallimin” yoki “muallimlarga yo‘ldosh”kitobi chop etildi.

Jadid so‘zi arab tilidan olingan bo‘lib “yangi “ degan ma’noni anglatadi.Jadidlar Rossiya imperiyasi mustamlakasi bo‘lgan xalqlarni,eng avvalo ,maorif tizimini yaxshilash, ta’lim sohasini isloh qilish, yoshlarga diniy bilimlar bilan birga dunyoviy fanlarni ham o‘qitish zarur deb bildilar . Ular musulmon xalqlarining maktab va madrasalarda yoshlarga diniy ta’lim ,arab , fors va rus tillari,tibbiyot,kimyo kabi fanlar o‘qitilishi zarurligi g‘oyasini ilgari surdilar .

Turkiston o‘lkasida millat istiqbolini o‘ylovchi taraqqiyarvar kuchlar xalqning deyarli barcha tabaqalari hunarmand ,dehqon ,savdogar, mulkdor,ulamolar orasida mavjud edi.Jadidchilik g‘oyalarining keng yoyilishida “Tarjimon” gazetasi muhim o‘rin tutdi.Ismoil G‘aspiralining 1893-yilda Toshkent,Samarqand va Buxoroga tashrifi ma’rifatparvarlik g‘oyalarining keying rivojiga turki bo‘ldi.1893-yilda Buxoro amirligida birinchi yangi usul maktabi faoliyat ko‘rsata boshladi.Keyinchalik bunday maktablar boshqa hududlarda ham keng tarqaldi.

O‘rta Osiyo jadidlari ma’rifatparvarlik yo‘lida qrim ziyyolilari tajribalarini o‘rganish bilan birga boshqa mamlakatlardagi taraqqiyarvarlarning ilg‘or g‘oyalardan ham foydalandilar.O‘rta Osiyo taraqqiyotparvarlik harakati ishtirokchilarining yoshi boshqa mamlakatlar jadid vakillaridan ajralib turgan.1910-yilda ularning eng yoshi Abdulhamid Cho‘lpon -13 yoshda, eng kattasi Mahmudxo‘ja Behbudiy -36 yoshda bo‘lgan. Taraqqiyarvarlik harakatining rivojlanishi ikki bosqichda bo‘ldi. Birinchi bosqichda ma’rifatparvarlikdan boshlangan bu harakat 1917-yilga kelib o‘zining ikkinchi bosqichi – siyosiy ko‘rinishdagi harakatga aylandi.

O‘rta Osiyodagi milliy taraqqiyarvarlik harakati hududiy xususiyatlariga ko‘ra Turkiston, Buxoro va Xiva jadidlari bo‘linadi.Turkiston jadidchiligining asosiy tarkibini ziyyolilar tashkil qilib, ular Rossiya imperiyasi mustamlakachilik siyosatiga qarshi kurashning oldingi saflarida turdilar. Ular podsho hukumatining xomashyo manbayiga aylantirilgan Turkistonning kelajagini mustaqil, rivojlangan davlat sifatida ko‘rishni orzu qilganlar.XX asrning boshlarida shakillangan taraqqiyarvarlik kuchlari davlatning boshqaruv tizimi zamon talablariga javob bermasligi, xalqning turmush darjasini past ekanligini va uni o‘zgartirish lozimligini chuqur angladilar.

Turkistonda ma’rifatparvarlik harakatining yoyilishi bu davrdagi mustamlakachi hukumatva uning amaldorlari hamda mahalliy mutaassib va johil ruhoniylarning qarshiligiga uchradi. Shunga qaramay ,jadidlar matbuot,noshirlik va teatr sohalarida faoliyatini davom ettirdilar.1898-yilda Qo‘qon shahrida Salohiddin domla ikkinchi jaded maktabini ochdi.1899-yili Andijonda Shamsiddin domla va Toshkentda Mannon qori jadid maktabini ochib ko‘plab o‘quvchilarning yangi usulda ta’lim olishlariga erishdilar.

O‘rta Osiyoda taraqqiyarvarlar rivojlangan jamiyat yaratishdek o‘z g‘oyalarini amalgalashda mtaassiblik, loqaydlik ,qoloqlikka qarshi kurash olib borishga alohida ahaymat bergenlar .ular bu vazifalarni amalgalashda quyidagi yonalishlarni ustuvor deb hisoblaganlar:o‘lkada yangai usul maktablari tarmog‘ini kengaytirish qobiliyatli yoshlarni chet elga o‘qishga yuborish,turli

ma'rifiy jamiyatlar va teatr truppalar tuzish, gazeta va jurnallar chop etish, xalqning ijtimoiy – siyosiy va madaniy ongini yuksaltirish yo'li bilan Turkistonda milliy demokratik davlat tuzish edi.

Ilg'or milliy ziyyoyilar faoliyatining muhim yo'naliishi yangi usul mакtablari tarmog'ini kengaytirish edi.

Ular ham Sharq,ham G'arb madaniyati yutuqlarga intildilar,o'qidilar va o'zgalarni ham shunga da'vat etdilar.Ma'rifatparvarlar xorijga chiqib,turli mamlakatlardagi ma'daniyat va ta'lim taraqqiyoti darajasini ko'ra oldilar, ularni solishtirdilar va bu zehnli yoshlarda jahon taraqqiyoti yutuqlarini Turkistonga keltirish istagi paydo bo'ldi . Natijada jadidlarning diqqat markaziga birinchi bosqichda ta'limni isloh etish vazifasi qo'yildi.

Yangi usul mакtablariда ta'lim jarayonida yevropa standartlari mezon qilib olingen edi.

XX asr boshlariga kelib Toshkent,Samarqand,Buxoro,Farg'ona vodiysi shaharlarida o'nlab jadid usulidagi mакtablар ochildi.Jadidlar mакtablarda yoshlarni bilimli va ma'rifatli qilib tarbiyalab, ular orqali Turkistonda mustaqil davlat barpo etish uchun milliy davlatchilik g'oyalarini ilgari surganlar.

Turkistonda jadidchilik harakatining yirik namoyondalari Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Ubaydullaxo'ja Asadullaxo'jayev, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lponlar edi.Ular vatanparvar,ma'rifatparvar,Turkiston o'lkasida jadidchilik harakatining asoschilari va rahnamolari hisoblanadi.

Turkiston jadidchilik harakatiningb namoyondalari ma'rifatparvar kishilar edi.Ma'rifatparvarlar keng ma'noda bilim tarqatuvchi kishilar hisoblanadi. Turkiston ma'rifatparvarlari jaholat,bilims izlik,madaniyatsizlik,mutaassiblik,diniy aqidaparastlikni inson azob-uqubatlarining asl sabablari deya talqin etdilar.

Xulosa qilib aytganda bugungi kunda jahonning juda ko'plab davlatlari diniy aqidaparastlikka qarshi kurashib kelmoqdalar.Jumladan Vatanimiz O'zbekistonda ham diniy aqidaparastlik qoralanib,kurash olib borilmoqda,chunki bu har qanday rivojlanishga asosiy g'ovdir.

Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev mamlakatimizda yosh avlod ta'lim –tarbiyasiga katta e'tibor qaratib ,ularni zamonaviy bilim olishlari,yuksak ma'naviyatli bo'lib ulg'ayishlari uchun zarur sharoit yaratish borasida izchil ishlarni olib bormoqda.Preizidentimiz aytganidek,"Yosh avlod biz kimmiz,,qanday ulug' zotlarning avlodimiz?",degan da'vatsh ularning qalbida doimo aks –sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin,bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan "

"Ta'lim va tarbiyaning asosi, poydevori bu-maktab"deb ta'kidlaydi davlatimiz rahbari, zero yurtimizda bugungi kunda pandemiya oqibatida karantin choralarini ko'rilgan bir paytda ham yosh avlodni ta'lim –tarbiyasi chetda qolmadi,ularga onlays darslar orqali ta'lim berib borilmoqda

Foydalanilingan adabiyotlar

1. Jo'rayev N "O'zbekiston tarixi" T:Sharq 2010.
2. Haydarov M "Turkiston tarixi (1917-1924-yil)" T:2000.
3. Alixonto'ra Sog'uniy "Turkiston qayg'usi" T:2000.
4. Qosimov B "Milliy uyg'onish" T:2000. 3.21. Fitrat "Tanlangan asarlar" T:2002
- 5.Sh.M.Mirziyoyev Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi

“TEMURIYLAR DAVRI ILM-FANI VA ADABIYOTINI O‘RGANISHNING O‘QUVCHI YOSHLAR MA’NAVIYATI VA TARBIYASIGA TA’SIRI”

*Andijon viloyati Asaka tumanidagi
57-umumta’lim maktabi tarix fani o‘qituvchisi
Ismanova Zarifaxon Fozilovna
(+998945616621)*

Annotatsiya: Amir Temur va Temuriylar davrida ilm-fan, adabiyot, san’at – umuman, madaniy hayot gullab yashnagan. Shuning uchun ham Temuriylar davlati nafaqat vatan tarixi, balki jahon tarixi, jahon xalqlari tamaddunida ham o‘ziga xos o‘ringa, mavqega, hurmatga ega. Ushbu mavzuni o‘rganuvchi o‘quvchida, albatta, o‘zida o‘zgacha g‘urur, ajdodlaridan faxrlanish tuyg‘usini tuyishi va shu o‘rinda ilm egallashga, yaxshi inson bo‘lishga, biror kasb-hunarning mukammal egasiga aylanishga bo‘lgan maqsadi paydo bo‘lishi turgan gap. Bunga erishishda o‘qituvchidan yuksak bilim, uni o‘quvchi yoshlarga yetkaza bilish metodi, ma’naviy dunyoqarash talab qilinadi.

Kalit so‘zlar: Tarix ilmida Sharofiddin Ali Yazdiy, Hofizi Abro‘, Abdurazzoq Samarqandiy, Mirxond, Xondamir, Zayniddin Vosify va boshqalar qimmatli asarlar yaratdi.

Amir Temur ilm-fan rivoji uchun g‘amxo‘rlik qilishi tufayli Samarqand dunyoning ma’rifiy markaziga aylandi. Mashhur olimlar Samarqandga keldi. Masalan, Qozizoda Rumi, tabib Xusomiddin Kermoniy, falaqiyotshunos Mavlono Ahmad, Ulug‘bek davrida turli mamlakatlardan kelgan 100 dan ortiq olimlar ilmiy va ijodiy faoliyat ko‘rsatgan. Temur va temuriylar zamonida tabiiy va gumanitar fanlar sohasida buyuk olimlar yetishib chiqdi hamda jahon faniga munosib hissa qo‘shti. Falokiyotshunoslik fanida Ulug‘bek, Qozizoda Rumi, G‘iyosiddin Jamshid va Ali Qushchilar yangi kashfiyotlar qildi. Tarix ilmida Sharofiddin Ali Yazdiy, Hofizi Abro‘, Abdurazzoq Samarqandiy, Mirxond, Xondamir, Zayniddin Vosify va boshqalar qimmatli asarlar yaratdi. Badiiy ijod va tilshunoslikda Jomiy, Navoiy, Davlatshoh Samarqandiy, Atoullo Husayniy, Koshifiy singari ijodkorlar yuksak san’at asarları bilan mashhur bo‘ldi.

Mirzo Ulug‘bek davrida Samarqandda birinchi Akademiyaga asos solindi, Yer kurrasini o‘lchash va falaqqiyotshunoslik jadvallarini tuzish ishlari amalga oshirildi. Samarqand rasadxonasing qurilishi ulkan madaniy voqeа bo‘lib, jihizi va ilmiy yutuqlari jihatidan unga teng keladigan rasadxona yo‘q edi. Rasadxonada Ulug‘bek matematika, geometriya, falaqqiyotshunoslikda chuqur bilimlar sohibi edi. Ali Qushchi, Muhammad Xavofiyalar uning sevimli shogirdlari bo‘lgan.

Mirzo Ulug‘bek «Zij» asarida VIII-XI asrlarda boshlangan falaqqiyot ilmiga oid an'anani davom ettirib, yuqori darajaga ko‘taradi. Matematikaga doir «Bir daraja sinusni aniqlash haqida risola», Falaqqiyotshunoslikka oid «Risolai Ulug‘bek» va musiqa haqida «Musiqa ilmi haqida risola» kabi asarlar yozdi. Ulug‘bek Samarqand, Buxoro va G‘ijduvonda madrasalar qurdirib, ta’lim ishlariga rahbarlik qildi.

Temur va temuriylar davrida xalq og‘zaki ijodi namunalari yaratildi. Adabiyot badiiy uslub jihatidan takomillashdi, adabiyotshunoslik va tilshunoslikka oid ilmiy asarlar yaratildi. O‘zbek tarjima adabiyoti vujudga keldi.

Bu davrda yetuk ijodkorlar Qutb, Sayfi Saroyi, Haydar Xorazmiy, Durbek, Amiri, Atoiy, Sakkoki, Lutfiy, Bobur, Muhammad Solih va boshqalar yashab ijod qildi. Ayniqsa o‘zbek yozma adabiyotining dunyoviy ko‘lamini Alisher Navoiyning ijodi kamolot bosqichiga ko‘tardi.

Movarounnaxr va Xurosonda o‘zbek tili, adabiyoti va madaniyatining mavqeい orta bordi. Xurosondagi turkiyzabon xalqlar va ularning ziyorolari Samarqand, Buxoro, Turkiston va boshqa shaharlardagi olimlar shoirlar va san’atkorlar bilan o‘zaro juda yaqin munosabatda bo‘la boshladilar. Qaysi ijodkor o‘ziga qaysi mamlakat yoki shaharni qulay deb bilsa, yosha yerda yashab ijod qildi. Masalan, xorazmlik shoirlar Haydar va hofiz Xorazmiylar Sherzga, Ismoil Ota avlodlaridan bo‘lgan shoir Shayx Atoiy Turbatdan (Toshkent yaqinidan) Balxga, Mavlono Lutfiy ham asli Toshkentdan bo‘lib Hirot yaqiniga borib yashab qolganlar.

Temur va uning avlodlari adabiyot va san’atga, ilm-fanga yaqin kishilar edi. Temuriylardan 22 ta ijodkor-shoir bo‘lib, ular o‘zlarini she’r yozish bilan birga ijodkorlarga xomiylilik ham qilgan. Xalil Sultan, Husayn Boyqaro kabilalar o‘z she’rlaridan devon tuzganlar.

Xuroson va Movarounnaxrda forsiy va turkiyda ham ikkala tilda ijod qiluvchi shoirlar ko‘p

bo'lib, adabiy hayot yuksaladi. Sharq klassik adabiyoti tarjimalariga ham e'tibor kuchayadi. «Chaxor manoli» kabi adabiyot nazariyasiga oid asarlar yaratilgan. Badiiy ijodning g'azal, ruboiy, tuyuq kabi turlari rivoj topgan. Adabiy jarayonda shohlar ham, oddiy kosib va hunarmandlar ham, olim va fozillar ham qatnashgan.

Navoiy «Majolisun-nafois» tazkirasida ko'proq xurosonlik shoirlar haqida ma'lumotlar bersa, Davlotshoh Samarqandiy «Tazkirat ush-shuar» asarida o'tmishda o'tgan ijodkorlarga to'xtaladi. Yaqinda ma'lum bo'lgan Shayx Ahmad ibn Xudoydod Taroziyining «Fukukul-balogs'a» (1437 y.) asari temuriylar davri Mavarounnaxrdagi adabiy hayotni o'rghanish imkoniyatlarini ochdi.

Bir so'z bilan aytganda butun Temuriylar davlatida madaniy hayot dunyo taraqqiyotidagi eng ilg'or davrlardan biri sifatida jahon tarixi zarvaraqlaridan o'rinn olgan. Bizning bugungi kundagi vazifamiz esa mana shu tariximizni o'quvchi yoshlarga yetkazib, ularning ham ajdodlarimizga munosib avlod bo'lib yetishishlarini ta'minlash.

TARIXIMIZ VA MILLIY QADRIYATLARIMIZNI DUNYOGA TANITISH
BORASIDAGI INNOVATSION G'oyalar

*Namangan viloyati Uychi tumani XTB ga qarashli
45-sonli məktəbning ma'nəviy mə'rify ishlər
bo'yicha direktor o'rinnbosari
Malikov Jahongir Abdurashid o'g'li
94 186 85 85*

Annotatsiya: Har bir mamlakatning kelajagini uning boy o'tmishi, tarixi belgilaydi. Zero, birinchi Prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimov ta'lkidlaganlaridek, tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. Bugun xalqimizning boy, betakror o'tmishi nafaqat o'zligimizni anglashga, balki mustahkam kelajak barpo qilishga xizmat qilmoqda. Mamlakatimizning boy tarixini, yosh avlod hamda dunyoga tanitish borasida turli tadbir, festivallar olib borishga, tarixiy shaharlarda turizmni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: Jaloliddin Manguberdi, Sohibqiron Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, g'oya va mafkura kurashi, odamlar va boshqalar.

Dunyo miqiyosida turli g'oya va mafkura kurashi, odamlar, ayniqsa, yoshlarning qalbi va ongini egallah uchun turli raqobatlar keskin tus olgan bugungi kunda eng ommaviy san'at bo'lgan kinoning beqiyos imkoniyatlardan foydalanishimiz kerak, deb ta'kidlaydi davlatimiz rahbari. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti boshchiligidagi 2017-yil 29-dekabr kuni milliy kino san'ati va kinostudiyalarimizni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlər tahlili va bu borada mavjud muammolarni hal etish masalalariga bag'ishlangan yig'ilish bo'lib o'tdi. Yana shunday bir muhim tadbir haqida aytib o'tish joyizki, O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi Turkiyaning taniqli kino namoyondasi, rejissyor Mehmet Bo'ztag' boshchiligidagi delegatsiya ishtirokida matbuot anjumani o'tkazildi. Bu anjumanda Mehmet Bo'ztag' shunday deb ta'kidladi: "Men jahon tarixi, xususan, sizning buyuk bobolaringiz Jaloliddin Manguberdi, Sohibqiron Amir Temur, Mirzo Ulug'bek kabi siymolarning shonli o'tmishini chuqr o'rganib chiqqanman. Ularning adolatliligi meni doimo o'ziga jalb qilgan va albatta, ularning birortasi haqida tarixiy film olishni rejalashtirgan edim. Bizga dunyoning ko'plab mamlakatlaridan o'zlarining tarixi haqida kino suratga olish taklifi tushdi, lekin men ularni rad etdim. Chunki men buyuk sarkarda Jaloliddin Manguberdi haqida kino olishni maqsad qilganman va agar bu borada hamkorlik kelishuviga erishsak, ajoyib film suratga olish niyyatidaman".

Shuni faxr bilan e'tirof etishimiz mumkinki mamlakatimizga tashrif buyurgan har bir insonda shaharlarimizni, milliy qadriyatlarimizni go'zalligi yorqin taassurot qoldiradi. Shunday taassurotga ega insonlar fikrlarini kelitirib o'tishimiz mumkin. Fransiya fuqarosi Roland Jober: "Toshkentga bundan o'n yetti yil avval kelgan edim. Shaharni sayr qilar ekanman, uning tanib bo'lmash darajada o'zgarib ketganini, chiroy ochganini ko'rib, lol qoldim. Poytaxtingizni serfayz ko'chalarini sayr qilib to'ymaydi kishi. Bu maftunkor zaminda amalga oshirilayotgan mislsiz bunyodkorlik va obodonlashtirish ishlarining ulkan natijalari har qanday sayyohni maftun etadi. Ayniqsa, tarixiy obidalar va me'moriy yodgorliklar menda katta qiziqish uyg'otdi. O'zbek xalqining mehmondo'stligi, bag'rikengligi va mehr-oqibatliligi alohida ajralib turadi. O'zbek milliy taomlari menga juda manzur bo'ldi". Hindiston fuqarosi Indrajit Desai esa: "O'zbek xalqining buyuk farzandi Zahiriddin Muhammad Boburning o'g'li – Humoyun Mirzo maqbarasi Dehlidagi eng go'zal inshootlardan biridir. Ajdodlaringizning hind zaminida qoldirgan ulkan merosi o'zbek va hind xalqlarining tarixiy yaqinligidan dalolatdir. "Toj Mahal", "Humoyun" kabi tarixiy obidalar xalqlarimiz uchun birdek qadrli va aziz"-deb ta'kidladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, bugun O'zbekistonni dunyo tanimoqda. Tariximizni dunyoga tanitish uchun, avvalo, o'zimiz uni chuqr o'rganishimiz lozim. Buning uchun yurtimizda barcha imkoniyatlar mavjud va olib borilayotgan keng ko'lamlı islohotlarning barchasi shu maqsadga yo'naltir

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M.. Buyuk kelajagimizni mard va oljanob xalqimiz bilan birga quramiz. T."O'zbekiston" 2017.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. "Xalq so'zi" 2017.
3. Karimov I.A.. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T. "O'zbekiston" 1998.

AMIR TEMUR VA HOZIRGI ZAMON

*Manzuraxon Mashrabovna Raxmatova
Andijon viloyati Qo'rg'ontep tumani
Qorasuv shahar 19-IDUMning
“Xalq ta'lumi a'lochisi”, olyi toifali
tarix fani o'qituvchisi.*

Annotatsiya: Maqolada Amir Temurning hokimiyat tepasiga kelishi, markazlashgan davlat barpo etishi, uning olib borgan siyosati, davlat boshqaruvi, ilm-fan va madaniyatning rivojlanishiga, "Sharq renessansi" ning vujudga kelishiga qo'sh-gan hissasi, "Temur tuzuklari" va undagi davlat boshqaruvi, ta'lum tarbiya, ma'naviy-marifiy, iqtisodiy-siyosiy yuksalishlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: milliy g'urur tuyg'usini kuchaytirish, halollik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik singari hislatlarni, har bir fuqaroda mustaqillik mafkurasini shakllantirish

Amir Temur shaxsining bugungi kunda yoshlarga ta'lum-tarbiya berish, ularda vatanparvarlik, millatparvarlik, insonparvarlik ruhidagi tarbiyalash, milliy g'urur tuyg'usini kuchaytirish, halollik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik singari hislatlarni, har bir fuqaroda mustaqillik mafkurasini shakllantirish marifiy-tarbiyaviy ishlarning asosiy maqsadlari ekanligi haqida so'z boradi.

Hozirgi shiddatli sivilizatsiya jarayonlari davom etayotgan bir davrda millatning o'zligini saqlab qolishi ko'p jihatdan yoshlar ma'naviy dunyoqarashining qanday ekanligiga bog'liqdir. Shu ma'noda Amir Temur shaxsini o'rganish, ushbu sohadagi ishlarning samarali bo'lishiga olib keladi.

Bugungi kunda yoshlarga ta'lum-tarbiya berish jarayoni tubdan isloq qilinmoqda. Bunda asosiy dolzabr muammolardan biri buyuk donishmandlarning o'gitlariga amal qilishdir. Shu bois fuqarolik jamiyatini barkamol avlodni huquqiy madaniyatiga monand Amir Temur tuzuklari va unda yoritilgan milliy davlatchilik qurishga oid tartib qoidalar bo'yicha to'laqonli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lsalar, ular ongini yanada boyitgan bo'lardik.

Jahon tarixi zamirida ko'hna Sharq tarixi alohida o'rinnegallaydi. Ma'lumki, har bir davr o'zining tarixiy shaxslarini yaratgan va mazkur shaxslar tarix silsilasini vujudga keltirgan. Binobarin, Markaziy Osiyo xalqlari tarixini o'rganishda Temur va temuriylar davrini mufassal o'rganmay turib, bu mintaqaning tarixiga baho berish mumkin emas. Zero, Markaziy Osiyo xalqlari tarixida Temur va temuriylar davri mamlakatning siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanish jarayonida ulkan ijobjiy burilishlar davri bo'ldi.

Amir Temur faoliyati milliy mustaqillikni tiklab, markazlashgan davlat tuzishga qaratildi. Uning sarkardalik qobiliyati va qiyin vaziyatda to'g'ri yo'lni topa bilishi o'z samarasini berdi. Qariyb bir yuz ellik yil hukm surgan mo'g'ullar hukmronligiga barham berdi. U katta g'ayrat bilan mamlakat iqtisodiy va harbiy qudratini yuksaltirishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirdi. Bu esa temuriylar saltanatini dunyodagi eng qudratli davlatlardan biriga aylantirdi. Amir Temur o'z g'oyasini amalga oshirish uchun 35 yil jang qildi. "Temur tuzuklari" va "Zafarnoma"da Amir Temurning zafarli yurishlari haqida hikoya qilinadi. Sohibqiron o'zining barcha yurishlarini mamlakatlararo tinchlik o'rnatish, adolatli jamiyat yaratish, turmush izchilligini yo'lga qo'yish uchun amalga oshirgan. U - o'sha davrdayoq xalqlarni jipslashtirish, adolat o'rnatish lozimligini tushunib yetdi, yangi hayot, milliy davlatchilik qonunlarini ishlab chiqdi va hayotga joriy qildi. Sohibqiron -qonunlarga rioya qilish kuchli bo'lsa, adolat bor joyda barqarorlik va tinchlik bo'lishini amalda ko'rsatib berdi, xalqlarning tinchligini ta'minladi. Bu esa o'sha davrda juda qattiq iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy, siyosiy yuksalishlarga sabab bo'lgan.

Amir Temur davlatni idora qilishda kuchli, ko'p sonli qo'shin kuchiga tayangan va uning yordamida o'zi boshqargan davlatning hududlarini kengaytirishga muvaffaq bo'lgan. Amir Temur boshqa hukmdorlardan farq qilib, yurishlari natijasida qo'lga kiritilgan boyliklarni shahar va qishloqlarning obodonchiligi va ularda istiqomat qiluvchi aholining osoyishtaligi uchun sarfladi. Bunga Samarqand, Buxoro, Shahrisabz, Turkiston, Toshkentdagi me'moriy obidalar va boshqa ko'plab hashamatli binolar guvohlik beradi. Amir Temur Turon zaminida juda katta va ulkan imperiyani tashkil qilgan, o'z davlatini yengilmas, qudratli kuch sifatida dunyoga tanitgan. Amir Temur davlat rahbari, sarkarda, mutafakkir inson sifatida o'zining aniq maqsadi va strategiyasiga

ega bo‘lgan. Asosiy maqsadi siyosiy-axloqiy tartiblarga asoslangan jamiyat qurish va buning uchun astoydil harakat qilish bo‘lgan, oqibatda, bu maqsad barcha temuriy shahzodalar uchun siyosiy-huquqiy qarashlar poydevori bo‘ldi. Amir Temur qurmoqchi bo‘lgan bunday jamiyatni asosini mulk, xazina, lashkar tashkil qiladi. Uning nazarida, iqtisodi nochor, yetarli boylikka ega bo‘lmasan kuchli bo‘lolmaydi va bir hukmron kishiga bo‘ysunolmaydi, natijada, mamlakatda parokandalik, beboslik avj oladi. Shu bois u qurban saltanat o‘zida siyosiy tizimning eng yaxshi shakllarini mujassamlashtirdi. Amir Temuring siyosiy ta’limotining muhim jihat – jamiyatni boshqarishda qonun ustuvorligini ta’minalash masalasiidir. Sohibqironning uqtirishicha, qonun ustuvorligi - milliy davlatni boshqarishda tartib-intizom, qoida, yo‘l-yo‘riqlarning buzulmasligi, xalqqa xizmat qilishga e’tibor berish, adolat bilan ish yuritish zarurligidir. U “Kuch adolatdadir” degan shioriga amal qilgan.

Amir Temuring ulug‘ligi, kuchli siyosatchi ekanligi shundaki, u faqat qo‘sish kuchiga emas, balki, birinchi navbatda xalqqa tayangan holda davlatni boshqargan. Uning uchun tadbirdorlik, kengash bilan ish ko‘rish, ehtiyojkorlik bu qonun edi. “Temur tuzuklari” – Temur kodeksi Amir Temur davlati va uni idora qilish me’yorlari, qoidalari to‘plamidir. O‘rta asrlarda hukmron siyosiy qarashlar, qoida-lar, qonunlar hozir ham o‘z ahamiyatiga egadir. Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov o‘zining “Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch” asarida shunday de-gan edi: -“Shahsan men “Temur tuzuklari”ni har gal o‘qir ekanman, hudduki o‘zimga qandaydir ruhiy kuch-quvvat topgandek bo‘laman. O‘z ish faoliyatimda bu kitobga takror-takror murojaat qilib, undagi hech qachon eskirmaydigan, inson ma’naviyati uchun bugun ham ozuqa bo‘ladigan hikmatli fikrlarning qanchalik hayotiy ekanligiga ko‘p bor ishonch hosil qilganman”.

U turkiy halqlar, mo‘g‘ullar, arablar va forslar tarixini yaxshi bilgan, olimu ulamolar bilan suhbat qurban. Raiyat ahlidan doimo habardor bo‘lgan, har bir ulus, xalq va toifa bilan lozim darajada munosabatda bo‘lgan. Insonlardagi eng ulug‘ tuyg‘ulardan biri – bu vatanparvarlikdir. Bu tuyg‘uni yoshlarimizda uyg‘otish uchun, biz, albatta, tarix tajribasidan foydalannmog‘imiz kerak. Vatanini jonidan aziz ko‘rgan Amir Temuring bizga qoldirgan boy tajribasi hamda ma’naviy meroslarini, o‘gitlarini yuragimizga jo qilib, yoshlarimizni ham shu ruhda tarbiyalamog‘imiz darkor.

Yoshlarga mana shunday buyuk siymolarni, ularning ibratli ishlari, hayot yo‘llari, qoldirgan meroslarini hamda o‘gitlari haqida takror va takror dalillar asosida tushuntirishimiz, yoshlar qalbida o‘z Vatanidan, xalqidan, millatidan g‘ururlanish tuyg‘ularini uyg‘otishimiz lozimdir. Biz tarixni, tarixiy siymolarni unutmasdan butunligicha yoshlarga yetkazmog‘imiz darkor.

Millat osmonidagi yorqin yulduz, buyuk ajdodimiz, Sohibqiron Amir Temur nomi bilan faqatgina g‘ururlanishimiz kamlik qiladi. Bobokalonimizning tarixi va dono o‘gitlarini puxta o‘rganish har birimiz uchun farz va qarzdir.

Foydalangan adabiyotlar :

1. I. A. Karimov “Yuksak ma’naviyat –yengilmas kuch”. Toshkent-2009
2. H. Boboyev. K. Normatov “Kuch – Qudrat - Adolatdadir”. Toshkent-2001
3. B. Axmedov “Buyuk Temur”. Toshkent-1996

МА’МУН АКАДЕМИЯСИННИҢ ТАШКИЛ ҚИЛИНИШИ

*Andijon viloyati Asaka tumanidagi
22 -умумталим мактабининг Tarix fani o'qituvchisi
Maxmudova Shaxnoza Shuhratovna*

Annotatsiya: Markaziy Osiyo xalqlari uzoq tarixga egadir. Bu davrda u qadimgi Sug'd, Xorazm, Farg'ona. Usrushana, Chag'oniyon kabi o'lkalardan iborat bo'lib, G'arb bilan Sharq mamlakatlarini bog'lovchi "Ipak yo'lli" markazida joylashgan va madaniy jihatdan ancha rivojlangan mintaqani tashkil etar edi.

Kalit so‘zlar: Muhammad al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg'oniy, Javhariy, Sobit ibn Qurra, Abu Abdulla Muhammad ibn Yusuf Xorazmiy, al-Xo‘jandiyy, as-Sijiziy va boshqalar.

Markaziy Osiyoda ilm-fan, madaniyat rivojida X asr oxiri XI asr boshida faoliyat ko'rsatgan Xorazmdagi shoh Ma'mun ibn Ma'mun Abul Abbas boshchiligidagi ilmiy jamoa – akademiya muhim rol o'ynadi. Ma'mun I ning dahshatli, qonli harbiy voqealar, uzoq-uzoq mamlakatlarga qilingan yurishlar va murakkab siyosiy fitnalar bilan to'lib-toshgan podsholik davri tugagach, bir oz vaqt uning to'ng'ich o'g'li hukmronlik qiladi, shundan keyin Xorazm tarixida yorqin davr – Ma'mun I ning o'g'illaridan bo'lmish Ma'mun ibn Ma'munning davri boshlanadi. Bu haqda keyinroq batafsil ma'lumot beramiz.

"Bayt ul-hikma"da ilm-fan va ilmiy yo'naliшlar.

"Bayt ul-hikma"da asosan riyoziyot, tibbiyat, ilmi-nujum, jo'g'rofiya, astrologiya, handasa va shunga o'xshash boshqa fanlar o'rgatilgan. Olimlardan Muhammad al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg'oniy, Javhariy, Sobit ibn Qurra, Abu Abdulla Muhammad ibn Yusuf Xorazmiy, al-Xo'jandiyy, as-Sijiziy va boshqa olimlar ishlagan.

Bag'dodda tashkil qilingan akademiya to'g'risida yuqorida aytib o'tgan edik. Nemis fan tarixchisi X.Zuter o'zining matematika va astronomiya tarixiga bag'ishlangan asarida IX-X asrlarda Bag'doddagi "Bayt ul-Hikma"da faoliyat olib borgan 500 dan ortiq olimlarning ro'yxatini keltiradi. Chex olimi Yu.Rushkaning tadqiqoticha, bu olimlarning aksariyati Xorazm, Farg'ona, Shosh va xurosonlik bo'lgan. Bu "aksariyat"ning ham deyarli uchdan ikki kismini xorazmliklar tashkil qilgan. Shubhasiz, al-Ma'mun "Bayt ul-Hikma"sining shuhrati tez orada xalifalikning barcha yerlariga yetadi. IX asr oxiri X asr boshlarida xalifalikdan mustaqillikka erishgan hududlarning hukmdorlari yo'an'ana sifatida, yoki al-Ma'munga taqlid qilib, o'z saroylarida ma'rifat ahlini to'plashga urinadilar. Lekin bu urinishlarning ko'pi muvaffaqiyatsiz bo'lib chiqadi. Faqat ba'zi hollarda feodal saroylarida shoirlar va muarrixlar to'planib, ular asosan maddohlik bilan mashg'ul bo'lganlar.

Bu borada Xorazmnning hukmronlari – Xorazmshohlar alohida o'rin tutadi. Xorazmda, uning qadimiyligi poytaxti Katda (hozirgi Beruniy) 305 yildan to 995 yilgacha afrigiylar hukm suradi. Lekin 712 yildan boshlab Xorazmning ikkinchi qadimgi shahri Gurganch (Ko'hna Urganch) arablar tomonidan qo'yilgan amirning qarorgohi vazifasini bajaradi. Bu amirlar alohida Iroqiyalar sulolasini tashkil qildi. Ikkala sulola ham Xorazmshohlarning qadimgi odati bo'yicha o'z saroylarida maslahatgo'y sifatida islomgacha zardushtiylik koxinlarini, islom davrida esa obro'li olimlarni saqlab turardilar.

995 yili Gurganch amiri Ma'mun I ibn Muhammad ibn Iroq Afrigiylar sulolasiga barham beradi va poytaxtni Gurganchga ko'chirib, o'zini Xorazmshoh deb e'lon qildi. Aftidan, bu sulola almashinishi Xorazmdagi siyosiy barqarorlikka putur yetkazgan ko'rindi, chunki ba'zi olimlar, jumladan Iroqiyalarga xayrixoh bo'lgan Beruniy ham Xorazmni tark etishga majbur bo'ladilar. 998 yili Ma'mun I vafot etib, Ali ibn Ma'mun taxtga o'tirganidan keyin Xorazmdagi siyosiy ahvol barqarorlashadi. To'la ishonish mumkinki, uning otasiyoq Gurganchga Xorazmning barcha ilmiy salohiyatini mujassamlashtirishga uringan. Lekin uning vafoti bunga imkon bermadi. Bu ishni uning o'g'li Ali ibn Ma'mun sharaf bilan bajardi.

Ali ibn Ma'mun ana shunday og'ir siyosiy muhitda dono va zukko maslahatchilarga muxtoj edi. Uning baxtiga tog'asi Abu Nasr ibn Iroq o'z davrining o'ta bilimdon olim edi. U tirikligidayoq "o'z davrining Ptolemeyi" degan laqabni olgandi. Undan tashqari Abu Nasr, Beruniyni o'z xonodonida tarbiyalab, yetishtirgan. Ana shu ikki siymo tufayli Iroqiyalar saroyida ilm ahli uchun ideal sharoit yaratiladi. Bu ikki shaxs yaqin va o'rta sharqdagi ko'plab olimlar bilan shaxsiy

yozishmada edilar. Buning ustiga X asr oxiriga kelib Somoniylar sulolasiga barham beriladi. Ibn Iroq va Beruniyning takliflari bilan 1004 yildan boshlab Nishopur, Balx va Buxorodan va hatto arab Iroqidan ham olimlar Gurganchga kela boshladilar. Shu tariqa Gurganchda "Dorul hikma va maorif" nomini olgan ilmiy muassasa to'la shakllanadi. Bu ilmiy muassasada xuddi Bag'doddagi "Bayt ul-Hikma"dagi kabi ilmnинг barcha sohalarida tadqiqt va izlanishlar olib boriladi. Beruniy keltirgan ma'lumotlarga ko'ra, bu muassasada suryon va yunon tillaridan ba'zi tarjimalar ham bajarilgan.

Ali ibn Ma'mun vafotidan keyin (1009) uning ukasi Ma'mun ibn Ma'mun xorazmshohlar taxtini egallaydi. U Beruniyni saroya yaqinlashtiradi va o'ziga eng yaqin maslahatchi qilib oladi. Ma'mun akademiyasi faoliyatini uchun kattaroq imkoniyatlар ochiladi.

XVIII asrda frantsuz entsiklopedistlari xalifa al-Ma'mun haqidagi maqolalarida uning faoliyatini va Bag'doddagi "Bayt ul-Hikma"ning faoliyatini har tomonlama sinchkovlik bilan tahlil qilib, uning faoliyatini Afinadagi Platon Akademiyasiga juda o'xshashligini e'tirof etganlar va "Bayt ul-Hikma"ni "Al-Ma'mun akademiyasi" deb ataganlar.

XX asrda Abu Rayhon Beruniy ijodini o'rganish munosabati bilan Abul Abbos Ma'mun II atrofidagi ilmiy muassasa ham har tomonlama o'rganildi va bu muassasa ko'p tarafdan Bag'doddagi "Bayt ul-Hikma"ga o'xshashligi va u ham o'z davrining akademiyasi ekanligi isbotlandi va unga "Ma'mun akademiyasi" nomi berildi. Ko'pchilik olimlarning fikriga ko'ra, uning faoliyat ko'rsata boshlagan davri, ya'ni olimlar to'la yig'ilib, ilmiy izlanishlar olib borilgan davri 1004 yilga to'g'ri keladi.

Ko'hna Urganchdagi "Majlisi ulamo" shunchaki tashkil qilingan ilm dargohi bo'libgina qolmasdan, balki barcha ilmlar bilan shug'ullanuvchi akademiyalardan biri hisoblanadi. Ma'mun Akademiyasi 1004 yillarda tashkil qilingan. Bunga asos sifatida Abu Rayhon Beruniyni, Abu Ali ibn Sinoni bu dargohga kelgan yillardan hisoblab chiqarsa bo'ladi.

Ma'mun Akademiyasida ilmlarning turli sohalari bo'yicha shug'ullanishgan, jumladan, rivoziyat, handasa, ilmu-nujum, metereologiya, tibbiyat, geodeziya, geologiya, dehqonchili va h.k.lar.

Markaziy Osiyoda ilm-fan, madaniyat rivojida X asr oxiri XI asr boshida faoliyat ko'rsatgan Xorazmdagi Akademiya muhim rol o'ynadi. Barcha darbadar yurgan olimlarni bir joyga to'plab, ularni ilm bilan shug'ullanishga chorladi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" Toshkent 2016-yil 14-bet.
2. www.ziyonet.uz
3. Abdulla Ulug'ov "sharq yulduzi" jurnali, 2015–6

MAKTABDA ZAMONAVIY TA'LIM MUHITINI YARATISH

Rahimova Nazokat Habibullayevna
Namangan viloyati Chortoq tumani XTB ga qarashli
41-maktabning tarix fani o'qituvchisi
+998936747626
Chortoq41maktab@umail.uz

Annotatsiya: ushbu maqolaning mazmun mohiyati quyidagicha, ta'lif sifatini oshirishda pedagog tomonidan yangicha g'oya metodlarning dars jarayonida qo'llanishi, o'quvchilarni dars jarayoniga qiziqtirishda samarali usullar va mashg'ulotlarni qo'llashda zarur tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, "SIVU" usuli, mahorat.

"Agar mendan sizni nima qiyinaydi?" deb so'rasangiz, farzandlarimizning ta'lif va tarbiyasi deb javob beraman.

Sh.M.Mirziyoyev

Yurtimizda ta'lif sohasini isloh qilishda amalga oshirilayotgan harakatlarning samarasini, yoshlarimizning jahon miqiyosidagi yutuqlarida ko'rishimiz mumkin. Chet el tajribasi va ta'lif tizimlari asosida o'zimiz uchun yangicha ta'lif metodikasini yaratishimiz va shu asosida bilimlarimizni yanada mustahkamlash lozim. Bugun yangilik kiritilmagan soha yoki tizimlar soni kamchilikni tashkil qiladi. Ayniqsa, yoshlar faoliyat olib boradigan tizimlardagi ish yuritish jarayonlari chet el tajribasi asosida, andoza olgan holda isloh qilinmoqda. Ta'lif tizimidagi pedagoglar mahoratini yanada oshirish, yangicha yondashuvlar asosida sifatli ta'lif jarayonini ta'minlash bugunning ustuvor vazifalaridandir. Mustaqillik yillaridan yurtimizda ta'lif sohasi yanada rivojlandi. Yoshlarga bilim olishlari uchun kundan-kunga yangi imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Ta'lif metodikalarini yangilash, yangicha tizim joriy qilish uchun yurt ravnaqiga hissa qo'shish ma'suliyatini his qilgan har bir inson bugun izlanishda, harakatda. Ayniqsa, so'nggi yillarda pedagoglarga bo'lgan e'tibor ikki hissa kuchaydi. Qator farmoyish va qonunlarning qabul qilinishi, ijod maktablarining tashkil qilinishi, yangicha yondashuvlar orqali pedagoglarni samarali mehnatini taqdirlash tizimlarining joriy qilinishi so'zimizning yaqqol misolidir. Tobora shiddat bilan rivojlanib va taraqqiy topib borayotgan bir paytda eng so'nggi zamонавиу texnologiyalarning, xususan, kompyuter, internet kabi atamalarning kundalik turmushimizda paydo bo'lishi quvonarli hol, albatta. Oldinlari biror bir atama haqida tushunchaga ega bo'lish uchun kutubxonaga kirib soatlab izlanish talab qilinsa, bugungi davrda shunchaki daqiqalar kifoya qilmoqda. Uydan chiqmay turib internet orqali istagan narsa bo'yicha ma'lumotga ega bo'lish oson bo'lib qoldi. Bugungi kun o'quvchisini oddiy hodisotlarga ishontirish va qiziqtirish mushkul. Bu esa o'qituvchidan dars jarayonini samarali va mazmunli tashkil qilishda juda katta mas'uliyat va mehnat talab qiladi. Har bir mavzuni yangicha yondashuvlar asosida tashkil qilish, qiziqarli va muammoli vaziyatlarni yaratish, nazariyani amaliyat bilan bog'lab borish, hayotiy misollar asosida o'quvchini darsda faolligini oshirish yaxshi natija berishi shubhasiz. Buning uchun esa pedagogdan izlanuvchanlik, yaratuvchan bo'lish, ijodkorlikni talab qiladi. Mavzuni tinglovchilarga yetkazishda faqatgina bilim berishning o'zi yetarli emas. O'sha mavzudan kelib chiqqan holda o'quvchilar onggiga insoniy fazilatlarni shingdirib borish, ezgulikka chorlash, yovuzlikka nafrat ruhida tarbiyalash, ona vattanni sevishga, uni asrashga ham o'rgatib borish zarur. Har bir mohir pedagog ta'lif bilan tarbiyani barobar olib borsa yaxshi natijaga erishadi. Maktabda tarix qiziqarli fanlar sirasiga kiradi. Bu fan - butun insoniyat tarixini kelajak avlodlarga ko'zgu sifatida ko'rsatish uchun asosiy vosita. Ibtidoiy davrdan to bugungi kungacha bosib o'tilgan kechmish barchasini mana shu fan orqali bilib olishimiz mumkin. Maktabda tarix qiziqarli fanlar sirasiga kiradi. Bu fan - butun insoniyat tarixini kelajak avlodlarga ko'zgu sifatida ko'rsatish uchun asosiy vosita. Ibtidoiy davrdan to bugungi kungacha bosib o'tilgan kechmish barchasini mana shu fan orqali bilib olishimiz mumkin. O'quvchilarga tarix fanini o'rgatishda juda ko'p zamонавиу pedagogik texnologiyalargan foydalanishimiz mumkin. "SIVU" - bu usul guruh holida ha yakka holda ham qo'llash mumkin bo'lgan usul. "SIVU" usulida bos harflar asos qilib olingan bo'lib, S-sana(mavzuga oid), I-izohlar (sanaga mos), V-voqeа(mavzuga oid), U-umumlashtirish.

Qo'llash bo'yicha tavsiyalar:

1. Bu usul yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida ham, o'tilgan mavzuni so'rab mustahkamlab olishda ham samarali natija beradi;
2. "SIVU" usulini ko'proq yuqori sinf o'quvchilarida qo'llash maqsadga muvofiq;
3. Usulni guruh holida qo'llash ta'limiy bilan bирgalikda tarbiyaviy ahamiyat ham kasb qiladi. O'zaro fikr almashishga, do'stona muhit yaratishga, bir birining fikrini qo'llab quvvatlashga o'rgatadi.
4. Bu usuldan individual holatda foydalanish mustaqil fikrlash va o'zaro topqirlini yuzaga keltiradi.
5. "SIVU"usulida guruh yoki o'quvchilarni baholashda taqdimot ijobiy natija beradi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. N.N.Azizzxo'jaeva N.N Pedagogik texnalogiya va pedagogik mahorat. – T: TDPU. 2003
2. Gafforova Y, Gafforova M O'zbekiston xalqalari tarixini o'qitish usullari. –T. 1996
3. Gazeta.uz

MUQADDAS QADAMJOLAR INSON RUHIYATINING OZIG'IDIR

Rajapova Shaxlo.
Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumani
18-maktab tarix fani o'qituvchisi.
Tel; 998972214224

Annotatsiya: ushbu maqolada yoshlarni yurtimizdagi tarixiy obidalarni o'rganish va undan ma'naviy zavq ola bilish, ma'naviyatini yuksaltirishda muhim manba sifatida foydalanish imkonini beradi.

Kalit so'z: maqbara, Olloqulixon, Riyoz ud-davla, yoshlar, Doshqinjonbobo

O'zbekiston Respublikasi milliy mustaqillikka erishgandan keyin diniy qadriyatlarni qayta tiklash va ularning tarixiy ildizlarini o'rganish asosida yoshlarni Vatanga muhabbat, qadriyatlarga sadoqat, ajdodlarimiz ma'naviy merosini avaylash va ularni kelajak avlodga etkazish shu kunning dolzarb vazifalaridan biriga aylandi. Birinchi prezidentimiz I. Karimov ta'kidlaganidek, "... biz boshimizdan kechirgan sobiq mustabid tuzum davrida milliy ma'naviyatni rivojlantirishga mutlaqo yo'l qo'yilmagan. Shuning uchun ham istiqlolning dastlabki kunlaridan oq bu sohadagi ahvolni tubdan o'zgartirish yurtimizda eng dolzarb va hal qiluvchi vazifalardan biriga aylandi".

Shu o'rinda aytib o'tish kerakki yurtimizning barcha hududlaridagi muqaddas obidalar, ziyyaratgohlar ko'rkan holga keltirildi. Chunonchi Urganch shahridagi Doshqinjonbobo ziyyaratgohini aytib o'tish mumkin.

Maqbaraning tarixiga to'xtaladigan bo'lsak, maqbara o'rnida qabriston bo'lib, VII-VIII asrlarda Xorazmga kelib qolgan arab lashkarboshisi Said ibn Abu Baqqos bobo nomi bilan bog'liq (Xozarasp va Xo'jaylida ham shu nomdag'i qabriston mavjud). Amudaryoning har yili ikki marta toshishi natijasida ayni shu qabristonga yetib kelgan suv pasayib qaytishini kuzatgan aholi uni karomatli avliyo doshqinjonbobo deb ataganlar. 1646-48 yili Abulg'oz Bohodirxon qabriston atrofini paxsa devor bilan o'rab, maqbara qurdirgan. 1648-yildan to 1826-yilgacha maqbara xarobaga kelgan. Xiva xoni Olloqulixon Xuroson, janubiy Turkiston o'lkalariga qilgan muvoffaqiyatli qilgan yurishlaridan tushgan mablag hisobiga Doshqinjon boboni obod ettirgan va hozirgi tarixiy maqbara binyod etilgan. Bundan tashqari Xiva xoni Olloqulixon Xiva, Urganch, Sulton Uvaysda 4 ta maqbara qurish haqida buyruq bergan. Bu haqda Oghiyyining "Riyoz ud-davla" asarida ma'lumotlar keltirilgan. Inqilobdan oldin bu yerda qorixona-madrasa faoliyat yuritgan bo'lib, unda zamonasining yrtik insonlari tarbiyalangan. Sho'rolar maqbarani 1927-yilda berkitganlar. 1939-yilgacha afsuski qamoqxona vazifasini bajargan. Ikkinci jaxon urishi yillarda ya'ni 1941-47 yillarda qayta ochilgan.

1948-yilda davlat ro'yxatiga olinganva yodgorlik hozirgi "Oltin meros" jamiyatiga berilgan. 1991-yilda O'zbekiston musulmonlari diniy idorasi ixtiyoriga berilgan.

2005-yilda Ma'mun akademiyasining 1000 yilligi munosabati bilan qayta ta'minlandi. Hozirda Islom diniga e'toqod qiluvchi barcha musulmonlarning muqaddas qadamjosiga aylangan.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati :

1. Karimov I. A Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. Toshkent "O'zbekiston" 1998y
2. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. "Ruhiy tarbiya" T; Sharq nashriyoti 2003 y
3. www/google.com

TARIXNING BOQIY TIMSOLLARI

*Rajabova Maqsuda Soburovna
Xorazm viloyati Bog'ot tumani 3- maktab
o'qituvchisi. Телефон:+998(99)5004092
muqaddamrajabova1993@gmail.com*

*Rajabova Sanobar Soburovna
Xorazm viloyati Bog'ot tumani 3-IDUMI
o'qituvchisi. Телефон:+998(99)9678771
sanobarrajabova3@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu tezisda muallif tarix darslarida tarixiy obidalar haqidagi ma'lumotlarni jadval tarzida yetkazish orqali o'quvchida tanqidiy fikrlash, xulosa chiqarishning oson va samarali usullariga to'xtalib o'tgan.

Kalit so'zlar: tarixiy obidalar, me'moriy yechim, ma'naviy qadriyatlar, internet materiallari, dolzarblik, pedagogik texnologiyalar, o'zlikni anglash, o'tmish.

Mustaqil O'zbekistonimizning kelajagi ko'p jihatdan barkamol, salohiyatli avlodni tarbiyalashga bog'liq. "Bolalalarimizni birovlarining qo'liga berib qo'ymasdan, ularni o'zimiz tarbiyalashimiz lozim", - deya Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlari beziz emas.

Tarix ta'limida o'quvchilar voqeа-hodisalarini o'rganish, ularni kelib chiqish va sodir bo'lish sabablarini aniqlash, natijasiga baho berishda yuqorida vazifalarni amaga oshiradilar. Shuning uchun ham ushbu ta'lim jarayonida yana bir tayanch kompetentsiya sifatida analiz, sintez, xulosa chiqarish va baholash kabi omillar tayanch sifatida olindi.

O'quvchilarga tarix fanini o'rgatish jarayonida xalqimizning, jonajon o'lkamizning tarixi haqida ma'lumot berish va bu orqali ular tarbiyasida o'zlikni anglash, milliy iftixorni tiklash, ularning ongi va shuurida globallashuvning salbiy tomonlariga qarshi turishni o'zida mujassam etgan immunitetni mustahamlash asosiy vazifa bo'lib hisoblanadi.

O'quvchilarni tarixni o'qitish orqali xalqni nomi bilan emas, balki u yaratgan madaniyat, ma'naviyat orqali tanilishini anglashga yo'naltirish nazarda tutiladi Bugungi kunda ta'lim muassasalarida asosiy e'tibor o'qitishning zamonaviy usullarga qaratilmoqda. Ta'lim-tarbiya berishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash yaxshi samara berganligi bois, tarix darslarida ham o'qitishning shu turiga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Zamonaviy bilimlar sari keng yo'l ochish ma'lumotni takomillashtirishda yangi axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan, xususan, internetdan unumli foydalanish –bugungi kunning talabiga aylandi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda o'tiladigan zamonaviy dars doimgidek bir xil tartibda emas, o'quvchilar uchun qulay bo'lgan sharoitlar, turli xil usullar yordamida tushuntiriladi. Bunda o'quvchilarning birgalikdagi ishtirokiga erishiladi.

Yosh avlodda o'zi tug'ilib o'sgan shahar, qishloq, mavze, mahalla bilan faxrlanish tuyg'usini tarkib toptirishda tarixiy-me'moriy obidalarni o'rganish va dunyodagi noyob me'moriy odidalar bilan taqqoslash tarbiyaviy ahamiyatga ega. Samarqand, Toshkent, Buxoro, Xiva, Shahrisabz kabi qadimiy shaharlardagi ulug'vor me'moriy obidalar qiyofasi o'tmish bilan chambarchaslikni saqlab qolgan, ming yillar bilan bo'yashgan muqaddas shaharlarning har biri o'ziga xos me'moriy obidalar muzeyidir. Tarbiya jarayonida olib boriladigan ta'limiy va tarbiyaviy ishlar davomida yoshlarda avvalo, ma'naviy qadriyatlarni, o'zlikni anglash va ular qalbida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda me'moriy obidalardan tarbiya vositasida foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Tarixiy obidalar haqida ma'lumot o'quvchilar yodida tarixiy voqealarga nisbatan qiyinroq saqlanadi, shu sababli tarixiy obidalar haqidagi ma'lumotlarni jadval tarzida o'quvchiga yetkazish mavzuning oson o'zlashtirishiga yordam beradi. Jadval quyidagi qismlardan tashkil topadi:

Tarixiy obida nomi	
Qurilgan yili	
Joylashgan o'rni	
Kim tomonidan qurdirilgan	

Uslubi ,me'moriy yechimi	
Bugungi kundagi saqlanish ahvoli	
Ko'rinishi(rasmlar internet ma'lumotlari asosida)	

Obida haqida qo'shimcha ma'lumotlar(vaqtli nashr va internet ma'lumotlari asosida)

Jadval deyarli qolip shaklida bo'lib barcha darslardagi tarixiy obidalar haqidagi ma'lumotlarni mujassamlashtiradi. Jadvalni to'ldirish uchun internet materiallaridan foydalanish zarur. Turli davrlarda yaratilgan me'moriy obidalarni jadval asosida tasvirlashdan tashqari ularni taqqoslash bilan mamlakatimiz tarixini jahon tarixining mazkur davrlari sabab va oqibatlarini o'rganish, natijalarni tahlil qilish asosida tanqidiy fikrlesh, xulosa chiqarish, analiz –sintez qilish-ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Darsni bu tarzda tashkil etishning afzalliklari:

- o'quvchilarda mavzu haqidagi axborotni to'ldiradi, ijodkorlikni oshiradi ;
- bahs-munozara uchun ijobiy muhitni yaratadi;
- jadvalli axborotlarni tez esda saqlashga yordam beradi ;
- mavzuni tezroq anglashga, mavzu yuzasidan o'quvchini izlanishga majbur etadi;
- jadval ko'rinishidagi ma'lumotlar xotirada yaxshiroq saqlanadi;
- mavzu qo'shimcha ma'lumotlar bilan to'ldiriladi, bu jarayonda zamonaviy AKTdan foydalanish imkoniyati paydo bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. «Xalq ta'limi» ilmiy-metodik jurnali.- 2011-yil, 6-son.
2. WWW.ZiyoNET.uz

2020-YIL – BUXORO ISLOM MADANIYATI POYTAXTI VA BUNDA IMOM AL – BUXORIYNING O'RNI

*Buxoro shahar, 35-umumta'lim maktab, tarix fani o'qituvchisi
Ro'ziyeva Surayyo Bahriiddinovna*

Annotatsiya: Bizga ma'lumki Islom dunyosida 1979-yilda Ta'lim,fan va madaniyat masalalari bo'yicha Islom tashkiloti (ingl.qisq.ISESCO) ta'sis etilgan . Ayni vaqtida 57 ta davlat tashkilot a'zosi va 3 ta mamlakat kuzatuvchi davlat hisoblanadi. Tashkilotning qarorgohi Marokashda joylashgan bo'lib , O'zbekiston Respublikasi ham Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 12 oktiyabr 821- sonli qarori bilan ushbu tashkilotga a'zo bo'ldi va shu yildan boshlab ISESCOga a'zolik badalini to'lay boshladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston) Tripoli (Liviya), Fes (Marokash), Dakal (Senegal), Almata (Qozog'iston), Dushaba (Tojikiston), Bishkek (Qirg'iziston)

2005-yildan boshlab ISESCO tashkiloti har yili tashkilotga a'zo Osiyo,Afrika va arab mamlakatlari shaharlarini " Islom madaniyati poytaxti " deb e'lon qiladi. ISESCOning musulmon dunyosidagi muayyan shaharlarni islom madaniyatining poytaxtlari deb e'lon qilishi musulmon mamlakatlari o'rtasida madaniy a'loqlarni rivojlantirish,islom madaniyatiga oid ilmiy ma'rifiy ,tarixiy-me'moriy merosni o'rganish ,tiklash va targ'ib qilish,dinlararo va sivilizatsiyalararo muloqotni kuchaytirish,turli mamlakatlarning bu boradagi sa'y harakatini qo'llab quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadlarini ko'zlaydi.

ISESCO tomonidan 2005-yilda birinchi bo'lib , Makkayi Mukarrama islom madaniyati poytaxti deb e'lon qilingan bo'lsa ,2020-yilgacha 50 dan ortiq davlatlar ushbu maqomni oldi. Bular ichida Isfaxon (Eron),Halab (Suriya),Timbuktu (Mali),Toshkent (O'zbekiston)Tripoli (Liviya),Fes (Marokash),Dakal (Senegal),Almata (Qozog'iston),Dushaba (Tojikiston),Bishkek (Qirg'iziston) kabi shaharlar bor.

2020-yilda ushbu ulug' maqom jonajon shahrimiz Buxoroyi Sharifga nasib qildi. Islom madaniyati poytaxtlarini e'lon qilish dasturi ISESCO rahbari - Salim bin Muhammad al- Malik 2020-yilda Buxoro va Misr poytaxti Qohira shaharlarini Islom madaniyati poytaxti deb e'lon qildi.

Buxoroyi Sharif qadimdan ilm – fan ,madaniyat Islom dini makazlaridan biri bo'lib ,o'nlab pirlar va islom dini namoyondalari vatani bo'lган . Garchi islom dini Arabiston yarim orolida paydo bo'lган bo'lsada ,uning rivoji Markaziy Osiyoda ,xususan Buxoroda o'rtasida faoliyat ko'rsatgan va islom dini rivojiga salmoqli hissa qo'shgan 100 lab olimlar, tasavvuf allomalari nomlari bilan bog'liqdir. Jumladan Buxoroda tug'ulib ,islom dunyosida ta'nilgan Imom al-Buxoriy,Abdulxoliq G'ijduvoniy,Said mir Kulol,Bahouddin Naqshbandiy kabi mutafakkirlarni tilga olishimizning o'zi kifoyadir . Ularning nomlar butun islom dunyosida chuqur hurmat bilan tilga olinadi. Inkor qilmaymiz ,sobiq sho'ro davrida ularning nomlari ichki mustamlakachilik siyosatida xalimiz ongidan o'chirishga harakat qilingan,ammo xalqimiz va islom olami ularni hech qachon unutmagan va imkon tug'ulishi bilan xotiralari abadiylashtirildi.

Yuqorida tilga olingen allomalarimiz ichida hadis ilmida amir al-mo'miniy nomiga sazovor bo'lган Imom al-Buxoriy alohida e'toborga molik islomshunos olimdir . To'liq ismlari Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil ibn Ibroim ibn al- Mug'uriya ibn Bardazbeh al – Juafiy bo'lib,810 yil 20-iulda Buxoroda tug'ulganlar. Otalari Ismoil o'z davrining ilmli shayxlaridan bo'lib,hadislarni yig'ish bilan shug'ullanib ,islom diniga qattiq itoat etganlar va ikkinchi farzandlari tug'ulganida ,Allohdan uni islom bilan sharaflashini va ilmdan bahramand etishini so'rab," Guvoh bo'linglarki uning ismini Muhammad qo'ydirm...,Guvoh bo'linglarki ,bu ismni qo'yishdan murodim,inshaaloh ,o'g'lim Muhammadni faxri koinotga sodiq inson qilib tarbiyalashdir. Ey Allohim farzandi anjumanimni Rasuling Muhammad alayhissalom sunnatlarini mukammal bilguvchilardan qil ..." deb niyat qilganlar va vafotlaridan oldin ayollariga shunday vasiyat qilganlar "Vasiyatim esingizda bo'lsin ,o'g'lim Muhammadga yaxshi ilm berasiz,Rasululloh hadislarini to'plash va tadqiq qilish ishlariga rag'batlantirasiz.Chala qolayotgan ishlarim unga meros... ". Onalari otalari vasiyatlarini ado etib , Muhammadni yaxshi ustozlarga qo'ydilar,16-yoshlarida ya'ni 815-yilda Makkaga ,qilayotgan ishlarini davom ettirishlari uchun olib bordilar va uyerda qoldirib ,Buxoroga qaytdilar.

Muhammad Ismoil al –Buxoriy 6 –yil Hijozda yashab, keyin, Damashq, Qohira, Basra, Kufa, Bog'dod shaharlarida yashab, u joydag'i olimlaru, Hadis ilmi namoyondalaridan ilm oldi, hadislarni

o'rgandi,to'pladi ,munozaralarda qatnashdi va ilmi toliblarga dars ham berdi. Buxoriy umrining ko'p qismi xorijiy ellarda musofirchilikda o'tdi. Buxoriy ko'plab ustozlardan ta'lim oladilar va ko'plab shogirdlar chiqaradilar . Va nihoyat Buxoriy butun islom olamiga tanilib,shuhrati yeti iqlimi olganidan keyin ona yurtlari Buxoroga qaytadilar.Imom Buxoriyning Buxoraga qaytishlari haqida Mansur Sheroziy shunday degan "Abu Abdulloh Buxoriyning Buxoraga kelayotganini eshitib,suyunib ketgan vatandoshlari shahardan o'n chaqirimlar tashqarida kappa va chodirlar tikib ,hammalari u kishining istiqboliga chiqishdi va boshlaridan oltin – kumush sochib kutib olishdi.Shahar ichkarisida deyarli odam qolmagan edi".

Imom al- Buxoriy shaharga kelgan kunidanoq shogird va ulamolarga hadis ilmidan saboq berishni boshlab yubordilar,ko'pchilik u kishini hurmat qilar ,ammo hasadgo'ylar ham yoq emas edi. Shu hasadgo'ylar sabab Buxoriyning Buxoro amiri Xolid ibn Ahmad az-Zuhaliy bilan aloqalari buzulib qoladi va Samarqandga ketishga majbur bo'ladi. Alloma 870-yil 1-sentyabrda Samarqandning Xartang qishlog'ida 60 yoshida vafot etadi va shu yerda dafn qilinadi.

Buxoroni islom markazlaridan biriga aylantirgan buyuk zot bizga boy va qimmatli meros qoldirgan bo'lib,u yozgan asarlarning soni 20 da ortiqdir. Ulardan "Al – jome'as-sahih ", "Al-adab al-mufrad", "At-ta'rix as-sag'ir ", "At-ta'rix al-asvot", "At –tarixal kabir ", "Kitob al ilal", "Barr ul validayn" va boshqalarni aytish mumkin. Bularning ichida eng muhim asar,shubhasiz "Al-jome' as- sahih"dir. Bu asar "Sahiyh al-Buxoriy" nomi bilan ham mashhurdir. Asarning ahamiyatli tomoni shundaki ,Buxoriygacha o'tgan muhaddislar eshitgan hadislarini barchasini yozgan bo'lsalar,Buxoriy roviylardan eshitgan hadislarini tabaqalarga bo'lib,ishonchlilarini ajratgan. Buxoriyning bu asariga kiritilgan ishonchli hadislarning soni takrorlanadiganlari bilan birga 7275 ta bo'lib,takrorlanmaydigan holda esa 4000 hadisdan iborat,va holangki alloma 600 mingdan ortiq hadisni yod bilgan. Bu asarning yaratilganiga taxminan 1200 yil bo'ldi,shuncha vaqtdirki islom olamida Qur'ondan keyin ikkinchi o'rinda turuvchi muhim manba sifatida yuqori baholanib kelinmoqda.

Xulosa o'rnida buyuk mutafakkir Hofiz Ahmad ibn Hajar Aslaqoniyning Imom al-Buxoriy haqida aytgan quyidagi fikrlarini keltirmoqchiman "Agar keyingilarida Imom Buxoriyni maqtash eshiklari ochiladigan bo'lsa ,uning madhiga qog'ozlar yetmay, nafaslar toqat qila olmay qolur. Zero ,u bamisol sohili bo'lмаган дингиз ерур".

Demak qadim tarixga nazar tashlar ekanmiz Buxoro bundan qaryib 1200 yil avvalroq Islom madaniyati markazlaridan biriga aylangan va bu yerdan yetishib chiqgan islomshunos olimlar esa yetti iqlimga tanilganlar .

Foydalilanigan adabiyotlar :

1. Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy "Al jome 'us-sahih " Toshkent 2013,1-juz
2. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf "Hadis va hayot " 1 juz,Muqaddima ,Toshkent 2004
3. Hofiz Ahmad ibn Hajar Aslaqoniy "Sahihil Buxoriy"

TARIX DARSLARIDA XORAZMSHOHLAR DAVRIDA O'ZBEK DAVLATCHILIGI MAVZUSINI O'QITISH USULLARI

*Qoraqalpog'iston Respublikasi Qo'ng'irot tumani
14-son umumiy o'rta ta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi
Sabirov Tulibay Ashirbayevich*

Annotatsiya: Anushteginlar sulolasi, Xorazmshoh Otsiz, Sulton Jaloliddin Manguberdi, ta'larning zamonaviy texnologiyalari, tarixiy tasavvur

Kalit so'zlar: metodlar ("Aqliy hujum", "Venn diagrammasi", "Bir-biridan so'rash", "Klaster", "Tushunchalar tahlili") qo'llaniladi

XI-XII asrning birinchi yarmida Xorazm Saljuqiylar davlati tarkibiga kirgan. Mazkur sulolaga saljuq amirining asoschisi Anushtegin asos slogan. Anushtegin Malikshoh saroyida yuksak martabaga erishgan. 1077-yida Malikshoh Anushteginni Xorazmga noib qilib tayinlaydi va Xorazmda Anushteginlar sulolasi hukmronligi boshlanadi. 1097-yida Anushtegin vafot etgach, Xorazm noibi etib o'g'li Qutbiddin Muhammad (1097-1127 yy) tayinlanadi. Garchi u "Xorazmshoh" unvonini tiklab, shu nom bilan ulug'lansa ham saljuqiylarning sadoqatli noibi bo'lib qoldi. Qayta tiklangan xorazmshoh mansabiga sazovor bo'lgan Anushtegin nabirasi Otsiz Xorazm mustaqilligi yo'lida astoydil harakat qilgan. Xorazmshoh Otsiz (1127-116 yy) saljuq sultonini Sanjarga qarshi muvaffaqiyatli kurash olib borgan. U mohir diplomat va qat'iy sarkarda bo'lib, mustaqil tashqi siyosat yuritadi.

XII asrning boshida O'rta Osiyon shrq tomonidan yangi istilochilar – qoraxoniylar bosib oladilar. Qoraxitoylarga qarshi Samarqand yaqinida bo'lib o'tgan jang Sanjarning to'la mag'lubiyati bilan yakunlanadi. Otsiz Sanjarning mag'lubiyatidan ustalik bilan foydalanib, 1141 yilda Marvni ishg'ol qiladi va 1142 yil esa Nishopurga yaqinlashadi. 1156 yili Otsiz vafot etadi va uning o'g'li Elarslon (1156-1172 yy) xorazmiylar davlatini mutahkamlashni davom ettiradi. Elarslon o'ziga voris etib, o'g'li Sultonshoh Mahmudni (1172-1193 yy) tayinlaydi, biroq to'ng'ich o'g'li Takash ukasi hokimiyatini tan olmay, unga kurash boshlaydi. Natijada toju-taxt uchun kurash boshlanadi va bu kurash 21 yil davom etadi. Kurashda Takash g'olib keladi. Uning o'g'li Tekesh (1172-1200 yy) 1187 yili Nishopurni, 1192 yili esa Marvni bosib oladi. 1194 yili g'arbiy saljuqiylar sultonini qaqshatqich mag'lubiyatga uchratib, Eronning butun sharqiy qismini egallaydi. 1195 yili esa Tekesh Iroqqa bostirib kiradi.

O'z mamlakati hududlarini ikki marta kengaytirgan va qudratli davlat barpo etgan xorazmshoh Tekeshni Xorazmning eng iste'dodli hukmdori deb e'tirof etish mumkin. Turkiy qo'mondonlarning davlat ishlariiga aralashuvi natijasida Tekesh o'g'li Muhammad zamonida Xorazm davlatining parchalanishiga sabab bo'lgan. Alovuddin Muhammad (1200-1229) davrida mamlakat hududi yanada kengayadi. 1210-yilda Movarounnahrni Qoraxitoylardan tortib oladi. Uning davrida mamlakat qanchalik gullab-yashnamasin ich-ichidan yemirila borgan. Sulton saroyida ichki nizolar avj olib, bu nizolardan foydalangan mo'g'ullar 1219-1221 yillarda mamlakat asosiy qismini bosib oladilar. Xorazmshoh Jaloliddin Manguberdi (1220-1231yy) 11 yil davomida Hindiston, Eron va Ozarboyjon hududlarida mo'g'ullarga qarshi mardonavor kurash olib boradi. 1231-yil Jaloliddin Manguberdi Ozarboyjonda halok bo'lgach, 154-yil hukmronlik qilgan Anushteginlar sulolasining hukmronlik davri tugaydi.

Mavzuni o'rganish davomida axborot va ta'larning zamonaviy texnologiyalari hamda interfaol metodlar ("Aqliy hujum", "Venn diagrammasi", "Bir-biridan so'rash", "Klaster", "Tushunchalar tahlili") qo'llaniladi. Bundan tashqari metodik qo'llanmalar, darslik, ma'ruza matnlari, tarqatma materiyallaridan foydalilaniladi. Mazkur mavzuni o'rganish jarayonida ta'larning zamonaviy metodlari, pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanishi mumkin. Mavzuni o'rganishda tarixiy dalillar haqida aniq obrazlarni va tasavvurlarni yaratishdan boshlanadi. Tarixiy tasavvur bilan tushunchalar bir-biri bilan uzbek bog'langan.

Mavzuni o'qitishda o'quvchilarning ko'z o'ngida o'tmishtiagi ijtimoiy hayotning yaxshi manzaralarini shakllantirishda jonli va yorqin obrazlardan foydalishning ahamiyati kattadir. Shunga erishish kerakki, bayon qilingan har bir tarixiy dalil, geografik nom va shaxs faoliyatini obrazli bo'lishi lozim. Obrazlilik o'quvchilarni tarixdan oladigan bilimlarni ilmiy puxta bo'lishini, tarixga qiziqish uyg'otish hamda tarixiy dalillarni tahlil qilish uchun zarur bo'lgan.

sharoit yartishning muhim vositasidir. O‘qituvchi hikoyasining mazmunan ko‘rgazmali va obrazli bo‘lishi darslik matnidagi tarixiy hujjatlardagi voqeа va tasviriy rasmlar,badiiy adabiyot asarlari o‘quvchilarda tarixiy tasavvurlarni shakllantirishning asosiy manbai bo‘lib xizmat qiladi.

O‘qituvchi ko‘rgazmali qurolni shunday ko‘rsatib, uning mazmunini tushuntiribhujjatlarni o‘qib qo‘ya qolmay,balki hikoyadagi eng muhim joylarni alohida ohang bilan ta’kidlash,ko‘rgazmali qurollarni,matnlarni o‘quvchilarining faolishtirokida tahvil qilib,o‘rganilgan hujjatlarga ular diqqatini jalb qilish lozim.Tarix bu nafaqat o‘tmish,balki bugungi kun hamdir.O‘tmishni yaxshi bilganimizdagina biz hozirni yaxshi tushunamiz,anglaymiz,kelajakni yaxshi tasavvur etamiz.

TARIX FANINI O'QITISHDA FAOL IZLASH USULI

Sattorova Laylo Adhamovna
Uchko'prik tumani 17-maktab Tarix-huquq fani o'qituvchisi
Telefon: +998 911450275
dilyorajonov9@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarix fanini o'qitishdagi muhim tavsiyalar berilgan. Tarix fanida o'ziga xos tarzda zamonaviy bilimlarni berish uchun faol izlash usuli va qiziqarli ko'rinishda darsni olib borish haqida fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: Tarix, maktab, faol izlash usuli, sivilizatsiya, ilm-fan, antologiya.

Bugungi kunda jamiyatni demokratlashtirish sharoitida turli mакtablar va ta'lif yo'naliшhlari shakllandi. Shu bilan birga, individual fanlarni o'qitish usullari o'z-o'zidan yetarlicha ishlab chiqilmagan. Tarix fani ham o'z o'rniga ega va uni o'rganish o'quvchilarga qiziq bo'lgan bilimlarni bera oladi.

Tarix - bu fan. Tarix asoslari - fan tarix fanining maktab fanidagi o'zagidir. Maktabdagи tarix asoslarini o'rganish uchun, avvalo, nima uchun o'quvchi o'tmishti (o'tmisht haqida bilishni emas) o'rganish kerakligi haqida aniq va to'liq tasavvurga ega bo'lishi kerak. Bu yerda kalit o'tmisht tushunchasi emas, balki hozirgi (va hatto kelajak) tushunchasi. O'tmishtning ilmiy izlanishlari hozirgi kunni yaxshiroq anglash va kelajakni bashorat qilishni hech bo'lmaganda imkonini beradi.

Tarixni o'qitishda faol izlash usuli dolzarbdir. Ushbu so'zlar ostida o'qituvchi va uning o'quvchilari tomonidan dastur va qo'shimcha tarixiy materiallarni qayta ishlash va tushunish bo'yicha doimiy ishlarni tushunish kerak. Ayniqsa, hozirgi siyosiy va iqtisodiy vaziyat sharoitida. O'qituvchi bolalarni tarix fanlari dunyosi bilan tanishtirishi kerak, chunki u zamonaviy ilm-fanni yoritishda namoyon bo'ladi va shu bilan birga zamonaviy sivilizatsiya asosini tashkil etuvchi tarix bugungi kunda ham tirik ekanligini ko'rsatishi kerak. Dastur, darslik, antologiya, badiiy adabiyot, ommaviy axborot vositalari, elektron qo'llanmalar, internet manbalari o'quvchilarga tarix bo'yicha ma'lum bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatini berishga va ularda inson va jamiyat uchun eng muhim bo'lgan savollarga javob topish istagini uyg'otishga qaratilishi kerak. Ushbu jarayon asosiy e'tiborni tarixni bilishga qaratilgan asosiy gumanitar qidiruvdir.

O'qitish jarayonida dunyo tarixini yagona dunyo kontekstida tizimli yoritishni yaratish tavsiya etiladi. Yosh avlodda zamonaviy tarixiy tafakkurni shakllantirishda o'ta muhim bo'lgan insoniyat tarixining qadimgi bosqichlaridan to hozirgi kungacha bo'lgan birligi, universalligi haqidagi tushunchalarni uyg'otish. Faktlar unutilishi mumkin va tarixni fikrlash, ijodiy va analitik idrok qilish turi shaxsnинг shakllantiruvchi xususiyati bo'lib qoladi.

Tarixni o'rganishning muhim manbalaridan yodgorliklar, muzeylar va turli-xil kitoblardan olinishi mumkin bo'lgan bilimlarni ko'ra olishimiz mumkin. Lekin, hozirgi vaqtida dunyo bo'yicha tarixiy film va seriallar ham ko'plab topiladi. Ular asl holatni aks etmasada, ularda bo'layotgan voqealar, tarixiy joylar va shaxslarni ifoda etishga jiddiy e'tibor berilgan. O'quvchilarga esa ko'rish orqali bilim olish ularni tasavvurga ega bo'lishida katta yordam beradi.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. Актуальные вопросы методики обучения истории в средней школе. М., 1984.
2. Вагин А.А. Методика преподавания истории в средней школе. М., 1968.
3. Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Как сегодня преподавать историю в школе. М., 1999.

TARIX FANI O'QITUVCHISINING INNOVATSION FAOLIYATI

*Tasheva Manzura Kaxorovna
Buxoro viloyati Buxoro shahar 13-umumtalim
mektebi tarix fani o'qituvchisi
Tel raqam: +998906364313*

Annotatsiya: Hozirgi kunda tarix fanlarini o'qitishning muhim muammolaridan biri bu -maqsadli ta'lif-tarbiyani yo'lga qo'yishdir. Ta'lif jarayonida ilg'or pedagogik uslub va texnologiyalar, axborot kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ta'lif resurslari va multimedia taqdimotlaridan foydalanish borasida ilgari surilgan vazifalar bugungi kunda ta'lifni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Shundan kelib chiqqan holda ushbu maqolada tarix fani o'qituvchisining innovatsion faoliyatni to'g'risida yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagog, metodik qo'llanma, darslik, mashg'ulot, interfaol usullar.

Tarix fanlarini o'qitishda tarixiy bilim, tushuncha va tasavvurlarni egallash, ularni izohlash, ko'nikma va malakani shakllantirish orqali o'quvchilar intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni maqsad qilib olinadi. Tarix fanini o'qitishda quyidagi innovatsion faoliyatga e'tibor berish tavsiya qilinadi: Mashg'ulot vositalari Pedagog uchun: O'quv-metodik qo'llanma, metodik tavsiya, dars ishlanmasi, o'quv dasturi, dars rejasi. Talaba uchun: Darslik, o'quv qo'llanma, jadvallar, tarqatma materiallar, yo'l-yo'riqli texnologik xaritalar, tipik xatolar xaritasi, topshiriq varaqasi, interfaol usullar. Mashg'ulot o'tkazish uchun: Plakatlar, modellar, maketlar, jihozlar, audiovizual, texnik va real vositalarbo'lishi mumkin. O'quv maqsadlari: Fanning o'quv maqsadlari tarmoq standartining har bir ixtisoslik bo'yicha maxsus talablar, ko'nikma va bilimlardan kelib chiqqan holda ishlab chiqilishi lozim, ya'ni tarmoq standarti bilan standartlashtirilgan o'quv dasturlari to'la mos kelishi kerak. O'qitishda o'quv maqsadlarini qo'yish uslubi o'ziga xos xususiyatga ega. Bu o'quvchilar harakatida ifodalananadigan va aniq ko'rindigan natijalar orqali belgilanadi. O'quvmaqsadlarini aniqlash, o'qitishni qayta takrorlash imkoniga ega bo'lish uchun har bir maqsadga erishish me'zonini bilish kerak, ya'ni ta'lif maqsadi shunday qo'llanishi kerakki, unga erishganlik haqida aniq xulosa chiqarish mumkin bo'lsin. Maqsadlarning qo'yilishi: Umumiyligi maqsadlar - DTS, o'quv dasturidan o'tiladigan mavzu yuzasidan talabalarda qanday bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish muhimligi aniqlashtirilib, shu asosida mashg'ulot maqsadlari belgilab olinadi. Pedagog maqsadi: 1-ta'lifi mashg'ulot jarayonida talabalarda dunyoqarashni kengaytirish, bilish faoliyati, bilimlarni amaliyotda qo'llash, ma'lum ko'nikma va malakalarni shakllantirish; 2-tarbiyaviy mashg'ulot jarayonida talabalarda mustaqillik, o'zaro munosabat, axloqiy yo'nalishlarni, mustaqil faollikkaga asos bo'luvchi motivlarni shakllantirish; 3-rivojlantiruvchi mashg'ulot jarayonida talabalarda diqqat, nutq, taqqoslash, refleksiya, aniq yechimlarni izlab topish ko'nikmalarini, mashg'ulotga nisbatan qiziqishni rivojlantirish bilan belgilanadi.

O'quv maqsadlari sohalari: Kognitiv -bilishga oid soha. O'rganilgan materialni eslab qolish va uni takroran aytib berish, o'zlashtirilgan bilimlarni mustaqil to'la anglash, ularni oldin o'rganilgan uslub, usullar bilan uyg'unlashtirilib tasavvur etishgacha bo'lgan muammolarni hal etilishini o'z ichiga oladi.

Affektiv-hissiyotga oid soha. Oddiy idrok qilish, qiziqish, qadriyat yo'nalish va munosabatlarini o'zlashtirishga tayyor bo'lish, talabalarni atrof-muhitga nisbatan hissiy-shaxsiy munosabatda bo'lishini shakllantiruvchi maqsadlar kiradi. Psixomotor-harakatga oid soha. U yoki bu harakat faoliyatida, harakat yo'nalishlarini tez o'zgartirish, asab-muskullarni muvoffiqlashtirib boshqarishni shakllantirishga oid maqsadlar kiradi.

Adabiyotlar:

- 1.Ochilov M. «Yangi pedagogik texnologiyalar» /Qo'llanma. -Qarshi: Nasaf, 2000.
- 2.Fuzailova G.S, Rahmatullayeva O.R Tarix fanidan o'quv qo'llanma. -T.:TDPU, 2012. - 200 b.
- 3.Xodiyev B.Yu., Golish L.V., Rixsimboyev O.K. Keys-studi - iqtisodiy oliy o'quv yurtidagi zamonaliviy ta'lif texnologiyasi: Ilmiy-uslubiy qo'llanma /“Zamonaliviy ta'lif texnologiyalari” turkumi. - T.: TDIU, 2009.

AMIR TEMUR DAVRIDA MADANIY HAYOT

Andijon viloyati Asaka tumani

10-umumta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi

Turgunov Asadillo Absamotovich

Andijon viloyati Asaka tumani

10-umumta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi

Turg'unova Sohibaxon Usaraliyevna

Annotatsiya: Sohibqiron Amir Temur hazratlari – millatmizning suyangan tog‘laridan biri bo‘lganligi, xalqimizning abadiy faxri va g‘ururi ekanligi asrlar davomida barchamizga singib ketgan iftixordir. Markaziy Osiyo xalqlari sivilizatsiyasi va madaniyati ravnaqining yuqori cho‘qqisi hisoblangan Temuriylar davri nafaqat shu mintaqqa doirasida, balki umumjahon miqyosida ham o‘ziga xos yuksak bosqich bo‘ldi. Uning qudratli aks-sadosi asrlar osha avlodlar qalbi va tafakkurini hamon nurlantirib kelmoqda.

Kalit so‘zlar: madaniyat, ilm-fan, san’at, hunarmandchilik, xattotlik, boshqaruv.

Amir Temur yuksak ma’rifatparvar hukmdor sifatida xalq ichidan chiqqan qanchadan-qancha noyob iste’dodlar, ilmu urfon va din ahllari, me’moru hunarmandlarni parvarishlab o’stirish barobarida mamlakat obodonligi, ravnaqi uchun ham doimiy harakatda, izlanishda bo‘lgan. Uning davrida mamlakatda qad rostlagan serhasham saroylar, bog‘-rog‘lar, masjid-u madrasalar, karvonsaroylar, ko‘priklar, suv havzalari va boshqa inshootlar Sohibqiron salohiyati va faoliyatining nechog‘lik ko‘p qirraliligiga asos bo‘lib hisoblanadi.

Temuriylar davrida bir qancha sohalar rivojlangan. Xususan, ilm-fan, xattotlik, tasviriy san’at va musiqa madaniyati bunig yaqqol ifodasidir. Bundan tashqari Amir Temur markazlashgan davlat tuzish jarayonida ishlab chiqarishga, xususan qishloq xo‘jaligiga alohida e’tibor bergan. O‘rta Osiyoda qishloq xo‘jaligi sun’iy sug‘orishga bog‘liqligini yaxshi tushungan Temur Angor kanalini qazdirib, Murg‘ob vodiysida sug‘orish ishlarini yo‘lga qo‘yan. Samarqand va Shahrisabz shaharlarini oqar suv bilan ta’minlovchi lalmikor yerlarda ariqlar qazilgan. Dehqonchilikda donli ekinlar, paxta, zig‘ir ekilgan. Bo‘yoq uchun ro‘yan o‘simgili, shuningdek pillachilikda tutlar ko‘p ekilgan.

Amir Temur boshqaruvi vaqtida madaniyatning yuksalishi badiiy hunarmandchilikning turli shakllarida namoyon bo‘ldi. Badiiy hunarmandchilik asosan me’morchilik bilan bog‘liq bo‘lmay, koshinkorlik kulolchiligi, yog‘och va tosh o‘ymakorligi bilan ham bog‘liq edi. Qabr toshlariga qisman o‘simgilimon, asosan geometrik nazmlarda xattotlik namunalari bilan so‘zlar bitilgan. Qabrtoshlar sag‘ana yoki suna shaklida bo‘lib, bo‘z rangli marmardan, ayrim hollarda o‘ta noyob toshlardan tantanali idishlar ishlangan. Yog‘och o‘ymakarligida Go‘ri Amirda, Shohi Zinda, Yassaviy maqbaralari eshiklari, shuningdek, XV asrga oid uy ustunlari naqshlar bilan ishlangan. Temur va Ulug‘bek davrlarida metall o‘ymakorligi taraqqiy etadi. Buyum va idishlar oltinsimon bronza, latun, qizil misdan ishlangan. Naqshlar o‘yib, bo‘rtma usulda, qimmatbaho toshlar qadalib tayyorlangan.

Amaliy san’atning kulolchilik turi uchun yashil, zangori tusdagi yorqin sir ustiga sodda o‘simgilnomaga naqshlarni qora bo‘yoqlar bilan tushurishga yoki uyurma gullar ishlanishi yangilik edi. Sopol buyumlardagi naqshlar mo‘yqalamda chizilgan. Oldingi asrlarda sopol buyumlariga chiziq naqshlar chizishgan, temuriylar davriga mansub sopol buyumlarda kulol-rassom turli uslubda och havorangdan to lojuvardga qadar ranglarni qo‘llagan. Temur va temuriylar davrining amaliy san’at turlaridan to‘qimachilik, gilamdo‘zlik, kashtachilik yuksak san’at darajasiga ko‘tarilgan.

Temur va Temuriylar davridagi madaniy yuksalishning asosiy sababi ularning o‘zaro uzviy bog‘langan va yaxlit bir butun holda ish yuritib, qisqa vaqt ichidagi madaniy-ma’naviy yuksalishga erisha olgan.

Bulardan birinchi navbatda, siyosiy-ijtimoiy omilni ko‘rsatish mumkin. Movarounnahr va Xurosonda tarqoq, o‘zaro nizo va urushlar natijasida turli viloyat, amirliklarga bo‘linib ketgan va kelgindi hukmronlar - mo‘g‘ullar tomonidan ayovsiz ezilgan xalqning mustamlakachilikdan qutulishi, mamlakatda yagona birlashgan davlatning barpo etilishi, yagona davlatchilik asosida boshqarish qoidalarining joriy etilishi, zo‘ravonliklar, o‘zboshimchaliklar kabi illatlarning

tugatilishi ijtimoiy yuksalishni ta'minladi.

Ikkinchi, iqtisoliy omil bo'lib, Movarounnahr va Xurosonda yagona idora tizimining joriy etilishi iqtisodiy osoyishtalik, ishlab chiqarishni jadal rivojlanishga olib keldi. Davlat tomonidan dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiqning rivojiga e'tibor berilishi va bu sohada qator tadbirlarning amalga oshirilishi mamlakatning ma'naviy-madaniy taraqqiyoti uchun nihoyatda muhim ahamiyat kasb etdi.

Uchinchi, ma'naviy omil - avvalgi madaniy meros, ma'naviy qadriyatlar, boyliklardan keng foydalanish, ular asosida rivojlanishini amalga oshirishdan iborat bo'ldi. Markaziy Osiyoda avvalgi asrlarda, xususan IX-XIII asrlarda yaratilgan madaniyn va ma'naviy boyliklardan, Xorazmiy, Farobi, Ibn Sino, Beruniy, Chag'miniylar merosidan; arab, fors va turkiy tillarda yaratilgan Firdavsiy, Nizomiy Ganjaviy, Rumii, Tusiy, Attor kabi allomalar merosidan: Musulmon Sharqi ma'naviy merosida keng ahamiyat kasb etgan qadimgi yunon ilmiy-ma'naviy, boyliklaridan keng foydalanildi.

Adabiyotlar:

1. Temur va temuriylar sultanati.T. 1996 y.
2. Amir Temuring O'rta Osiyo tarixida tutgan o'rni va roli, Mo'minov I. T.1993 y.

AMIR TEMUR DAVRIDA MADANIY HAYOT

*Andijon viloyati Asaka tumani
10-umumta'lim maktabi onatili va adabiyot fani o'qituvchisi
Xasanova Mamadonova, Yoqutxon Mavlanbekova
Andijon viloyati Asaka tumani
10-umumta'lim maktabi tarix boshlang'ich sinf o'quvchisi
Xasanova Diloromxon Mavlanbekova*

Annotatsiya: Birinchi Prezidentimiz I.Karimov tarixning ma'naviyatda tutgan o'rniiga yuksak baho bergen: "Ma'naviyatini tiklashi, tug'ilib o'sgan yurtida o'zini boshqalardan kam sezmay, boshini baland ko'tarib yurishi uchun insonga, albatta, tarixiy xotira kerak... Kim bo'lishidan qat'i nazar, jamiyatning har bir a'zosi o'z o'tmishini yaxshi bilsa, bunday odamni yo'lidan urish, har xil aqidalar ta'siriga olish mumkin emas. Tarix saboqlari insonni hushyorlikka o'rgatadi, irodasini mustahkamlaydi. Inson uchun tarixidan judo bo'lish — hayotdan judo bo'lish demakdir... Bu g'oyaning zamirida xalqimizning o'zligini anglashi yotadi. Haqqoniy tarixni bilmasdan turib esa o'zlikni anglash mumkin emas". Va albatta ota-bobolari kim bo'lganligini bilishi kerak.

Kalit so'zlar; buyuk siymo, qudratli, adolatli, ajdodlar, avlodlar, faxr tuyg'usi

Hammamizga ma'lumki, biz buyuk bobolarning avlodlarimiz.Ularning qoni tomirimizda oqmoqda . Shu bois bizda ularga o'xshagan shijoat , bilim, mehnatsevarlik, olivjanoblik kabi hislatlar mujassam. Va ular asrlar davomida bizni yorug' yo'llar sari boshlaydi.

Jahon tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, qalbida , yuragida ana shunday jasorat hissi nihoyatda kuchli bo'lgan insonlar har qanday murakkab vaziyatda ham adolat va haqiqat yo'lida o'zini ayamay, el-yurt uchun, Vatan uchun qanday ibratlari ishlarni amalga oshirganini ko'rish mumkin. Ana shunday odamlarning ma'naviy fazilatları tufayli ezgu histuyg'ular , muqaddas va ulug' tushunchalar dunyoda hanuz barqaror bo'lib kelmoqda .Shunday qudratli ajdodlarimizdan Amer Temurni har taraflama mukammal shaxs sifatida ko'rsatsak bo'ladi. Sohibquronning hislatlarini qancha tariflasak shuncha mavj urib chiqaveradi.Yaxshisi shulardan bir qanchasini ko'rib chiqsak.

1. Adolatli
2. Olyjanob
3. Qattiq qo'l
4. San'atga oshno
5. Kuchli
6. Bilimli
7. Zukko

Bularni qancha davom ettirsak , shuncha ko'payib ketaveradi. Bunday shaxs mamlakatni boshqorganidan keyin, o'z-o'zidan mamlakat hayoti barqaror ma'naviy hayoti esa ko'zga ko'rinarli darajada mukammal bo'ladi.Shu bois Sohibquron o'z zamonasining balki, xozirgi zamonning buyuk qudratli va jasoratli shaxshi sifatida tan olinadi.

Foydalaniman adabiyotlar

1. ИСЛОМ КАРИМОВ// ЮҚСАҚ МАҲНАВИЯТ– ЕНГИЛМАС КУЧ//
Тошкент«Маънавият» 2008
2. Temur tuzuklari
 - 3.Amir Temur vasiyatlari , maslahatlari, tanbehlari
 4. Бўрибой Аҳмедов. Амир Темур ўгитлари
 5. Шарафиддин Али Яздий. Амир Темур аждодлари
 6. Руи Гонсалес де Клавихо. Самарқандга — Амир Темур саройига саёҳат кундалиги

TARIX DARSALARIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

*Xolnazarova Feruza Qosimovna
Qochqorova Shaxlo Umaraliyevna
Fargona vil. Fargona shahri 32 orta ta'lim maktabi tarix fani oqiruvchilari*

Annotatsiya: Maktablarda o'quv-tarbiya jarayonini modernizatsiyalash, pedagog mutaxassislardan tayyorlash tizimi sifat darajasini oshirishda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, ularni sohaga oid zamонавиy kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish, ilmiy-texnik innovatsiyalardan mustaqil ravishda, ijodiy foydalanish hamda istiqbolli vazifalarni hal qila olish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim vazifalardan sanaladi. Maqolada tarix darslarida qo'llaniladigan zamонавиy pedagogik texnologiyalar haqida fikr yuritamiz.

Kalit so'zlar: innovatsion ta'lim, zamонавиy, interfaol, aqliy hujum, baliq skileti, BBB, bumerang strategiyasi, Venn diagrammasi.

Ta'lim bosqichlarining o'zaro mazmunan bog'liqligi, uzviyligi va uzlusizligini ta'minlash; oliy ta'limda o'quv jarayonini tashkil etishning ilg'or pedagogik texnologiyalarini joriy qilish, bu borada o'quv-uslubiy majmualar sifatini ta'minlash, pedagogik texnologiyalarni joriy etishda professor-o'qituvchilarni komp'yuter va Internetdan foydalanish bo'yicha savodxonligini doimiy oshirib borish; ta'limning axborot-resurs va zamонавиy o'quv adabiyotlari bilan ta'minotini yanada rivojlantirish; mazkur yo'nalishlarda ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish pedagog kadrlarining faoliyat yo'nalishlari tarkibini belgilaydi.

Innovatsion ta'limning asosiy maqsadi ta'lim oluvchilarda kelajakka mas'uliyat hissini va o'z-o'ziga ishonchni shakllantirishdir. J.Botkin boshchiligidagi olimlar guruhi „Rim klub“ ma'rurasida innovatsion ta'limni an'anaviy, ya'ni „normativ“ ta'limga muqobil sifatida bilimlarni egallashni asosiy turi sifatida tavsifladi. Normativli ta'lim „takrorlanuvchi vaziyatlarda faoliyat xulq-atvor qoidalarini o'zlashtirishga yo'naltirilgan“ bo'lsa, innovatsion ta'lim yangi vaziyatlarda birgalikda harakatlanish qobiliyatini rivojlantirishni ko'zda tutadi.

Zamонавиy ta'lim, shu jumladan, uning tobora ommalashib borayotgan shakli interfaol o'qitishda mohiyatiga ko'ra suhbatning "o'quvchi-axborot-kommunikatsion texnologiyalar" shaklida tashkil etilishi o'quvchi (talaba)lar tomonidan mustaqil ravishda yoki o'qituvchi rahbarligida axborot texnologiyalari yo'r damida bilim, ko'nikma, malakalaming o'zlashtirilishini anglatadi.

Interfaol ta'lim asosini interfaol metodlar tashkil etadi. Ta'lim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasida hamkorlikni haror toptirish, faollikni oshirish ta'lim oluvchilar tomonidan bilimlami samarali o'zlashtirish, ularda shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladigan metodlar interfaol metodlar sanaladi.

Hozirgi zamон zamонавиy ta'limda tarix darslarini samarali tashkil etishda pedagog quyidagi texnologiyalardan foydalanishi mumkin:

- Aqliy hujum strategiyasi; Mazkur texnologiya orqali har bir dars boshida o'tkan darsdagi tarixiy yillar va voqealar haqida savollar berib mavzuni mustahkamlash mumkin.
- "Baliq skileti" grafik organayzeri o'quvchilarga har bir mavzuga oid tarixiy shaxslar nomini yozish va esda saqlashda yordam beradi.
- "Bilaman, bilishni xoxlayman, bilib oldim" (BBB) grafik organayzeri orqali dars yakunida o'tilgan darsda o'qubchilar nimalarni esda saqlaganlari va qanday savollar kelib chiqqani haqida ma'lumot beriladi.
- Bumerang strategiyasi o'quvchilarni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishslash, yodda saqlash, so'zlab berish, fikrlarni erkin bayon etish, qisqa vaqt ichida ko'p bilimga ega bo'lish, o'qituvchi tomonidan barcha o'quvchilar ruhiyatiing birdek baholanishi uchun sharoit yaratishga xizmat qiladi.
- "Venn diagrammasi" grafik organayzeri. Misol uchun O'zbekiston tarixi darsligidagi Boburiylar suloolasi haqidagi mavzuga nisbatan o'quvchilarda tahliliy yondashuv, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiyligi mohiyatini o'zlashtirish (sintezlash) ko'nikmalarini hosil qilishga yo'naltiriladi. U kichik guruhlarni shakllantirish asosida aniq sxema bo'yicha amalga oshiriladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Djumaniyazova Z. Ta'lim jarayonida innovastion faoliyatni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari. "Ta'lim, fan va innovastiya", 2015/1-son. 54-57-b.
2. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2003.

ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ПАЛЕОЛИТА НА ТЕРРИТОРИИ КАРАКАЛПАКСТАНА

Мадримов Берик Джалгасбаевич
докторант 1 курса на кафедре археологии
Каракалпакский государственный университет, Нукус

Устюрт - это обширное аридно-денудационное плато, со всех сторон плато ограничено вертикальными, часто нависающими чинками. Характерным элементом равнинного в целом рельефа Устюрта являются бессточные впадины. С этими впадинами и связаны практически все, открытые до сих пор на Устюрте, палеолитические местонахождения.

Пункты, давшие наиболее богатый материал, расположены в районе впадины Барсакельмес. На ее южной оконечности, в районе возвышенности Есен, находится местонахождение Есен-2 наиболее известный палеолитический памятник Устюрта. Оно было открыто Е.Б.Бижановым и А.В. Виноградовым в 1977 году. Местонахождение приурочено к плоской поверхности невысокого бугра площадью 90 x 40 кв. м, где имеются выходы разрушающихся пластов сильно окрем- ненного известняка. Среди россыпей естественных обломков этой породы собрана коллекция, насчитывающая около 200 предметов. В коллекцию попало и некоторое количество вещей, не имеющих признаков искусственной обработки, но их немного, не более полутора десятков. Остальные предметы, несомненно, являются артефактами.

Самой важной для понимания индустрии Есена 2 группой изделий являются бифасы. Они составляют чуть менее одной третьей части коллекции. Бифасов в начальной стадии изготовления около 20, а близких к завершению 42. К сожалению, о последних приходится судить в основном по обломкам: в 16 случаях сохранились лишь дистальные части, в 10 проксимальные (основания) и в 6 медиальные и боковые фрагменты. Есть, однако, и целые экземпляры. Изготавливались бифасы, как правило, на отдельностях породы. Там, где дистальный конец сохранился целиком, он неизменно приострен, основания могут быть как выпуклыми, так и прямыми. Судя по немногочисленным почти целым и почти завершенным бифасам, а также по наиболее показательным обломкам, изготовители этих вещей стремились получить орудия сколь можно более уплощенные в сечении, но притом широкие и довольно крупные (длина не менее 10-12 см). Края острые по всему периметру, в отдельных случаях подправлялись ретушью, но в основном использовались крупные плоские снятия, покрывающие всю поверхность изделий или большую ее часть.

Вопрос о датировке коллекции Есена 2 решался по разному. Первоначально она была отнесена к верхнему палеолиту, основанием для чего послужило сопоставление с неопубликованными материалами из Центрального Казахстана. Затем Е.Б. Бижанов пересмотрел свою позицию и стал датировать описанный комплекс поздним ашелем или ранним мусье. А.В. Виноградов выдвинул ряд возражений против столь чрезмерного, по его мнению, удревнения возраста памятника, отнеся его к самому концу среднего или же началу верхнего палеолита. Сложность проблемы усугубляется в данном случае еще и тем обстоятельством, что Есен 2 - это мастерская, причем, судя по составу инвентаря (отсутствие нуклеусов, крайняя малочисленность сколов с ретушью, обилие бифасов), мастерская ориентированная именно на производство двусторонне обработанных орудий. Как и на любой мастерской, здесь представлен, преимущественно, бросовый материал (сколь бы интересным и важным он для нас не был), т. е. вещи сломанные, не получившиеся, не законченные. Кроме того, нельзя с уверенностью сказать, как долго функционировала мастерская, насколько комплекс монолитен в хронологическом плане. Однаковость состояния поверхностей всех изделий, практически некорразированных, несущих лишь следы патины, а в ряде случаев также негативы морозобойного раскалывания, свидетельствует в пользу близкого возраста основной массы артефактов, но всех сомнений это наблюдение устраниТЬ не может.

Все сказанное в значительной мере относится и к местонахождению Каракудук, находящемуся на северном скате впадины Барсакельмес, в 1.5-2 км к северу от одноименного колодца. Этот памятник открыт Е.Б. Бижановым в 1978 г. Находки были распространены на площади 200 x 100 кв. м. В коллекции более 900 предметов. Половина из них - это желваки сильно окремпленного известняка с единичными, как правило, негативами, а дру-

гая половина — сколы с них. Желваки некрупные, — длина их редко превышает 10 см (в основном 5-10 см), толщина составляет в среднем 1.5-2 см. Длина основной массы сколов 2-3 см, отдельные экземпляры достигают 5 см. Сколы почти все первичные, ни один из них не несет несомненных следов намеренной ретуши. Это явно не заготовки, а отходы. Среди желваков выделяются несолько изделий с краем, обработанным двусторонними сколами, а также с долотовидным лезвием, но в подавляющем большинстве своем они несут лишь единичные, разрозненные, не связанные между собой негативы. Выделяются 12 бифасов. Все они в разных стадиях обработки, законченных орудий нет. Состояние поверхностей артефактов, входящих в коллекцию Каракудука, неодинаковое. Отдельные предметы сильно корразированы, приближаясь в этом отношении к изделиям «древней группы» Джанака, другие вещи корразированы слабее, наконец, есть и изделия с абсолютно свежими, не затронутыми ни корразией, ни патиной поверхностями. Каракудук - это, несомненно, мастерская. Мнение, что сырье сюда приносили с Есена - ошибочно. В Каракудуке представлен, видимо, разновременный материал не древнее среднего палеолита.

Литература:

1. Бижанов Е. Находки памятников палеолита на юго-восточном Устюрте // Вестник КФАН УзбССР, № 3, 1979.
2. Виноградов А.В. «Древние охотники и рыболовы среднеазиатского междуречья», 1981. М.: Изд-во «Наука», ТХАЭ, 1981.
3. Вишняцкий Л.Б. «Палеолит Средней Азии и Казахстана» - 1996. Санкт-Петербург: Изд-во “ Европейский дом“. 1996 г.

ЗАРАФШОН ДАРЁСИ ИХТИОФАУНАСИ ҲАҚИДА МАЪЛУМОТЛАР

Беков Шерзод Дониёрович
Бухоро давлат университети 4 босқич талабаси
Сайфиеv Тохиржон Фахриддин ўғли.,
Рахматов Соҳибжон Рустам ўғли.,
Чориқулов Раҳимжон Рашиджон ўғли
Бухоро давлат университети 2 босқич талабалари

Аннотация. Мақолада Зарафшон дарёсининг балиқ турлари ҳақида маълумотлар келтирилган бўлиб, унда маҳаллий ва иқлимлаштирилган турлар ҳамда тасодифий келиб қолган балиқ турларининг тур таркиби ўрганилган. Шу билан бир қаторда ноёб ва сон жиҳатдан камайиб бораётган турларнинг учраши ҳақида ҳам маълумотлар бор.

Таянч сўзлар: Орол денгизи, сунъий ҳовузлар, Амударё, Аму-Қоракўл, Зарафшон дарёси, ихтиофаунаси, абориген турлар, ариалларини, антропоген, Ихтиотрофология, Денгизкўл, Тузкон, Қоракир, Шўркўл, балиқ чавоклари.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон аҳолисини балиқ ва балиқ маҳсулотлари билан таъминлаш асосий вазифалардан бири бўлиб келмоқда. Бунинг учун республикамиздаги сув омборлар, кўллар, дарёлар ва ҳовузлар асосий рол ўйнайди. Шу вақтлар мобайнида қилинган ва қилинаётган ишлар илмий изланишлар талабига мувофиқ, сув ҳавзаларининг мухити, балиқларнинг яшаш шароити, сони ва кўпайишини ўрганиш, сув ҳавзаларидан оқилона фойдаланиш ҳисобига балиқ маҳсулотларини ишлаб чиқариш, овланадиган қимматбаҳо балиқ турларини кўпайтириш ва бошқа кўпгина ишлар амалга оширилиб келмоқда.

Ўзбекистонда 1961-йилгача балиқ овлаш ишлари асосан Орол денгизида олиб борилган. Бироқ кейинчалик дengiz экотизимидағи мувозанатнинг бузилиши натижасида 1980 йилларга келиб, дengiz балиқчилик тармоғидаги ўрнини бутунлай йўқотди. Натижада мамлакатда балиқ етказиб берадиган янги манбаларни топиш ва такомиллаштириш эҳтиёжи пайдо бўлди. Аҳолини арzon ва сифатли балиқ маҳсулотларига бўлган талабини қондириш хусусий мулкчиликка асосланган балиқчилик хўжаликлари, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожланишига бевосита боғлиқ. Бу ўз навбатида сунъий ҳовузлар самардорлигини ошириш, табиий сув ҳавзаларида балиқ захираларини кўпайтириш, мустаҳкам озуқа базасини яратиш, уларга хизмат кўрсатишни сифат жиҳатдан яхшилаш маҳсулотни қайта ишлашни ташкил этиш ҳисобига маҳсулот олиш ва даромад миқдорини оширишни тақозо қиласи.

Ўрта Осиё ҳудудида ўтқазилган йирик иқлимлаштириш тадбирлари Зарафшон дарёси ҳавзасидаги ихтиофаунасини ўзгаришига олиб келди. Мослашиб кетган келгинди балиқлар табиийлашиш натижасида тез кўпайиб, абориген ихтиофаунани сиқиб чиқара бошлади ва ўзи учун янги экологик маконни юзага келтирдилар. Ушбу жараён сув ҳавзаларида тарихий юзага келган балиқлар таркибини бузиб, абориген турларнинг яшаш ариалларини ва тарқалиш доирасини ўзгариб кетишига йўл очиб берди (Салихов, Камилов, 1994).

Ҳудудимизнинг экологик ҳолатининг ўзгариши, сув ҳавзаларига бўлаётган антропоген таъсиротлар натижасида сувнинг ҳажми, таркиби ва биологик хусусиятлари ўзгариши, кўпчилик балиқларнинг яшаш шароитларини кескин ўзгаришига олиб келди. Бундай муммоловарни бартараф этиш учун, ҳудуддаги барча сув ҳавзаларининг экологик шароитини, балиқчиликка катта зарар етказадиган турли омилларни хар тамонлама ўрганиш, балиқ захираларини кўпайтириш каби илмий амалий тадқиқотлар олиб бориш зарурдир.

Зарафшон дарёси Туркистон тизма тоғлари билан Ҳисор тизма тоғлари қўшилган жойда дengiz сатҳидан 2750 метр баландликда Зарафшон музлигидан бошланади. Дарё шарқдан гарбга қараб оқади ва узунлиги 750 км ни ташкил этади.

Зарафшон дарёсининг музлиқдан Магиён дарёсигача бўлган юқори оқими 300 км яқин бўлиб, тизма тоғлар орасидан оқади. Фандарё, Қўштутдарё ва Магиён дарёлари Зарафшон дарёсининг ушбу қисмидаги энг катта ирмоқлари ҳисобланади.

Зарафшон дарёсининг ўрта оқими борган сари кенгайиб бориб кўп ўзанли қайирлар бўйлаб оқа бошлайди. Дарёнинг бу қисмидаги қуйиладиган хеч қандай ирмоқ йўқ, бироқ унинг суви ерларни сугорадиган кўплаб канал ва ариқлар бўйлаб жадал оқади. Навоий

яқинидаги Зарафшон ўзани Оқдарё ва Қорадарёга бўлиниб кетади. Каттакўрғон ва Зиёвуддин шаҳарлари оралиғида Оқдарё ва Қорадарё қайта қўшилиб Зарафшон дарёсининг ягона ўзанини ҳосил қиласди.[1]

Кейинги йилларда Зарафшон дарёси сувини эски ангор каналлари орқали Қашқадарё вилоятига сугориш учун олинади. Бухоро вилоятининг Амударёга яқин миңтақалар экинларни сугориш учун Аму-Қоракўл ва Аму-Бухоро каналлари орқали Амударё сувлари Зарафшон дарёсига олиб келинди. Юқорида айтилган каналлар орқали шу кундан Зарафшон дарёси Қашқадарё ва Амударё билан қўшилган.

Табиий ҳавзаларда балиқларнингозиқланишини ўрганишда суст ва фаол балиқ овлаш усувларидан фойдаланилади. Пассив ов анжомларига қармоқлар, кичик сачок (узун ёғоч учидаги чамбаракка ўрнатилган дока ёки тўрхалта)лар киради. Ихтиотрофологияда энг қулай усул пассив усул ҳисобланади. Чунки балиқ ошқозон – ичак трактидаги озуқа қисмларга бўлиниб кетмайди. Озуқа обьекти балиқ томонидан қандай қабул қилинган бўлса, у шундайлигича сақланади, бу эса озуқа спектри, озиқданиш ритми, озуқа самардорлигини аниқлашнинг энг қулай усулидир. Балиқ чавокларини ҳамда майда балиқчаларни овлашда маҳсус капрон, дока каби материаллардан тайёрланган сачоклардан фойдаланилади.[2]

Зарафшон дарёсининг ўрта ва қуи оқимларида Қоракултепа, Оқтепа, Тўдакўл, Каттакўрғон, Қуйимозор, Шўркўл сув омборларидан ташқари Зарафшон дарёсининг қуи оқимидан Денгизкўл, Тузкон, Қоракир, Шўркўл каби ҳавзалардан иборат табиий сув кўллари мавжуд.

Зарафшон сув ҳавзалари ихтиофаунасини атрофлича ўрганишда К.С. Кеслер (1877), Л.С. Берг (1948, 1949), Г.В. Никольский (1938) Ф.А. Турдаков (1963), Г.К. Комилов (1973), Х. Нуриев (1985), М.А. Абдуллаев (1989) ва бошқаларни илмий тадқиқот ишлари муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётларда келтирилиши бўйича Зарафшон сув ҳавзаларида 36 та балиқ турлари мавжуд бўлиб, кўпчилиги карпсимон балиқлар оиласига оиддир.[3]

Ҳозирги вақтда Зарафшон сув ҳавзаларида 6 тур иқлимлаштирилган, 8 тур Зарафшон дарёсига Амударёдан каналлар орқали ўтган, 4 тур бошқа қўшни сув ҳавзаларидан тасодифан келтирилган балиқларни учратиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абдуллаев М.А. Ихтиофауна озер низовьев Зарафшана и её использование в промысле // Узб. биол. журн., 1975, № 5.
2. Абдуллаев М.А. Некоторые изменения в ихтиофауне водоемов Кашкадаръи и Зарафшана в связи с ирригационным строительством и пути организации промысла (сообщение №1) // Тр. Конф. По освоению внутренних водоемов Средней Азии и Казахстана. Балхаш, КазНИИРХ, 1967. С. 41-43.
3. Абдуллаев М.А., Урчинов Д.У. Промыловые рыбы водоемов низовьев р.Зарафшан. Ташкент. Изд-во “Фан”. 1989, 8-12с

**ХОРАЗМ ВОҲАСИ ВА ТОШКЕНТ ВОДИЙСИ УЙ-ЖОЙ ҚУРИЛИШИ БИЛАН
БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАРИДАГИ УМУМИЙЛИК, РАНГ
БАРАНГЛИК ВА ЎЗИГА ХОСЛИК.**

*Салаев Ихтиёр Бахтиёрович
Урганч Давлат Университети
1-босқич таянч докторанти*

Аннотация: Мақолада Хоразм воҳаси аҳолиси турмуш тарзидаги турар-жойлар билан боғлиқ қарашлар ва урф-одатлари тадқиқ қилинган. Шунингдек бошқа худудлар аҳолисининг уй-жой боғлиқ анъаналарининг ўхшаш ва умумий томонлари қиёсий таҳлиллар асосида ўрганилган.

Калит сўзлар: Уй-жой, расм-руслам, маросим, ис чиқариш, уста, пойдевор, ғишт.

Инсонлар онгида турар жойлар билан боғлиқ бўлган тасаввурларнинг шаклланиши, уларнинг макон ва бошпана сифатида фойдаланила бошланган вақтларга тўғри келади. Ушбу мақоламизда Хоразм воҳаси аҳолиси турмуш тарзидаги турар-жойлар билан боғлиқ қарашлар ва урф-одатларни бошқа худудлар билан ўхшаш ва умумий томонларини қиёслашга ҳаракат қиласми.

Қадимдан воҳа аҳолиси уй-жойлар ва уларнинг қурилиш жараёнида кўплаб урф-одат ва расм-русламлар бажарилган бўлиб, ушбу урф-одатларнинг негизида оила аъзолари тинчлиги, фаровонлигини таъминлашга қаратилган диний мазмундаги тасаввур ва тушунчалар мужассамлашган. Бугунги кунга келиб уй-жой қуриш билан боғлиқ анъанавий урф-одат ва маросимлардаги трансформациян жараёнлар натижасида кўпгина маросимлар ва урф-одатлар ўз аҳамиятини йўқотмоқда.

Хоразм воҳасида ҳам уй-жойлар билан боғлиқ турли-туман урф-одат ва маросимлар мавжуд бўлиб, бундай маросимлар иншоотга пойдевор қўйишдан бошлаб, то нураб, бузилгунга қадар ўтказилиб келинган. Ўзбек анъаналари қадим-қадимдан меҳмондўстлик, оқсоқолларни хурмат қилиш ва жамоавийликга асосланган. Булар айниқса асрлар давомида урф-одат ва анъаналарнинг миллий пойдевори сифатида шаклланган маҳаллаларда алоҳида ажралиб туради. Уй муқаддас ҳисобланиб, шу жиҳатдан қариялар, “ҳар бир киши ҳаёти мобайнида битта уй қуриши шарт” дейдилар. Шунингдек, улар уйни сотмасликни, сотиш эса баҳтсизлик келтиришни ҳам таъкидлайдилар [1, 60].

Уй қуриш жуда қиммат бўлиб, қурилиш материалларини сотиб олиш, усталар билан келишиш ва уларга пул тўлаш, қурилиш иштирокчиларини овқатлантириш билан боғлиқ катта харажатларни талаб қиласди. Ушбу масалаларнинг барчаси анъанавий равишда шу элатнинг¹ оила бошликлари “оқсоқоллар” (“ёшуллилар”)ни - ўз ичига олган маҳсус “кенгаш”да ҳал қилинган. Дастреб, кенгаш оқсоқол ва мулла билан бирга элатнинг иқтисодий, хуқуқий ва диний йўналишдаги ҳаётини бошқарган бўлса, кейинчалик кенгашнинг вазифалари чекланиб, фақат оилавий маросимларни бошқаришни ўз ичига олган. Кенгаш янги уй қуриш, тўй ёки бошқа тантанали оилавий тадбирлар ўтказиш учун ҳам розилик берган [2, 42].

Уй қуриш бошланганда биринчи уйни таги бичилади (худуди аниқланади). Шу жараёнда дастлабки анъанавий маросимлардан бири, биринчи муҳим тўй – уйнинг пойдевори (фундаменти)ни қўйишдан олдин ўтказиладиган “жой бичар тўйи” ёки “жой бичиш тўйи” ўтказилади. Одатда унда фақат энг яқин қариндошлар ва қўшнилар қатнашади. Шу билан бирга ушбу маросимда кексалар расмий равишда янги уй қуриш учун оқ фотиҳа беришади [2, 43].

Шундан кейин, қозиқ қоқиб, уй қуриш учун белгиланган худудга ип тортилади ва кўси (тўғрилиги) олинади. Уйни қозигини маҳалладаги энг хурматга сазовор кишиси, энг ёши катта қарияси ёки катта устаси қоқиб берган. “Фалончи уста келиб уйни қозигини қоқиб берсин, кейин қолган ишларини давом қилдирамиз” дейилган. Катта усталарга “Иброҳим алайҳиссаломни кори (хунари)ни тутгансиз, шундан нон топиб, ҳалол йўл билан оила

¹ Элат — кишиларнинг тил, худуд, иқтисодий ва маданий жиҳатдан тарихан таркиб топган миллатдан олдинги бирлиги. Элат қабила билан миллат орасидаги этник бирликнинг кўринишидир.

боқиб юрибсиз!" деб, уйнинг қозигини қоқишини уларга ишониб топширишган. Усталар ҳам "Ё пирим Иброҳим ҳалилиллоҳ! Ўзинг бошлаётган ишимизни барокатини бергин!" деб иш бошлашган. Пайғамбарларни ёдлаб, уларни номини тутиб бошланган иш, унумли ва баракали бўлишига ишонишган. Уйнинг ҳамма тарафлари тўғирланганидан кейин, қон чиқарилади (жонлик сўйилади). Шундан сўнг, уйнинг пойдевори (фундаменти) қўйилади [3].

Тошкент водийсида истиқомат қилган ўзбекларда ҳам ушбу маросимни ўтказилишига қатъий риоя қилишган. Уй қурилиши бошланишидан олдин, уйнинг пойдевори учун дастлабки ғиштини қўйиш учун ёши катта, ҳурматли ва тажрибали одам таклиф қилинган. Шундан кейин "оқ солиш" маросими ўтказилган. Унга кўра, тайёрлаб қўйилган уй тўсинларидан бирига рамзий равишда оқ мато парчаси боғланган. Бу қурилишнинг муваффақиятли бошланиши ва тугашини англатган [4, 106].

Бутун Ўрта Осиёда ва бошқа ҳалқларда эскирган уй-жойларни бузиб, ўрнида янги иморат қуриш билан боғлиқ айрим маросимларда ҳам аждодлар инончи билан боғлиқ яъни инсоннинг жони ва руҳи ҳақидаги анимистик қарашлар кўзга ташланади. Бу удумларда барча ҳалқлардаги каби марҳум ва унинг руҳи олдидағи кўрқув ва марҳум туғдирадиган хавф-хатардан эҳтиёт чораларини кўриш хукмронлик қилади.

Хоразмда ҳам янги уй қурилса, унинг томини бекитишган заҳоти ичиди одам яшави лозим, акс ҳолда уни жинлар эгаллашади. Янги уйга кўчиб кирилганда, албатта, бўғирсок пишириб, ис чиқарилади. Бу ис дунёдан ўтганларга озиқ бўлиб, ўз навбатида, жинларни ҳайдаб чиқаради [5, 23].

Ота-боболардан қолган уйни ҳатто у эскириб кетса ҳам иложи борича бузмасдан саклаб қолишга ҳаракат қилинган. Агар уй бузиладиган бўлган тақдирда ҳам, арафа куни уйда қурбонлик қилиш маросими ўтказилади. Маросимга ҳурмат эътиборга сазовор бўлган қариялар ва мулла чақирилади. Дастурхон ёзилиб вафот этган аждодлар (арвоҳ) шарафига дуо қилиниб, улардан ёрдам сўралади. Шундан сўнг, уйда ёғга ботирилган пахта ўралган чироқни ёқиб, кейин уйни йиқишини бошлаганлар [4, 106].

Ўш вилояти Қорасув туманидаги Ўйғурқишлоқда эски уйни бузиб янгисини қуришдан аввал ушбу уйда яшаб ўтган ота-боболар руҳига бағишилаб ис чиқарилган. "Ис чиқариш" маросимидан аввал аёллар томонидан ушбу уйда яшаб ўтганлар руҳига атаб маҳсус таом – "уйма" пиширилган. Кексаларнинг таъкидлашларича, тайёрланган уйма тириклар томонидан ейилишига қарамай, уни пишириш жараёнида қиздирилган ёғ исидан ўтганлар руҳи баҳраманд бўлар экан. "Ис чиқариш"да уй эгаси томонидан қўни-қўшнилар, маҳалла эркаклари ва маҳалла мулласи иштирокида ўтганлар руҳига бағишилаб Қуръон оятлари ўқилиб, дуои фотиха қилиш орқали янги уйни қуришга рамзий тарзда руҳсат олинган. Айнан шундан кейингина уй эгалари усталар кўмагида эски уйни бузиб янгисини қуришга киришганлар [6, 162].

Помир олди воҳалари ҳалқларида, бордию ота уйи эскириб деворлари ва томи нураб таъмиглашга имкон бўлмаган тақдирда ҳам, уни бузишдан олдин қўни-қўшни, қариндош уруғларни чакириб дастурхон ёзиб, ота-боболарининг руҳларига дуолар ўқитиб, уларнинг оқ фотиҳаларини олиш керак бўлган [7, 72].

Тадқиқотлар натижасида шундай хulosага келиндики, уй-жойлар ва уларнинг қурилиш жараёнида кўплаб урф-одат ва расм-руссумлар бажарилган бўлиб, ушбу урф-одатларнинг негизида оила аъзолари тинчлиги, фаровонлигини таъминлашга қаратилган диний мазмундаги тасаввур ва тушунчалар мужассамлашган. Ушбу анъанавий маросимлар воҳа аҳолисининг бир неча минг йиллик тарихи давомидаги ижтимоий-иктисодий, маънавий қиёфасини, бой маданий меросини, турмуш тарзини, диний эътиқодларини намоён этганилиги билан ҳам аҳамиятлидир. Бугунги кунга келиб замонамиз шиддат билан ўзгариши ва миллий урф-одатлардаги трансформацион жараёнлар натижасида уй-жой қурилиши билан боғлиқ кўпгина урф-одат, анъана ва маросимлар йўқолиб бормоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Худайберганов Х.С. XIX аср охири XX аср бошларида Хоразм воҳаси анъанавий маданияти ва унинг ўзгариш тенденциялари // “Хоразм Маъмун академиясми”. Ахборотнома. Хива, 2017. №3 – Б 56-60.
2. Жилина А.Н. Традиционные черты в современном жилище Хорезма. Советская этнография. Москва, Наука, 1969. № 3. – С 42.
3. Дала ёзувлари. Хоразм вилояти Кўшкўпир тумани, Обод қишлоғи, Хосиён маҳалласи. 2019 йил.
4. Зуннунова Г.Ш. Материальная культура узбеков Ташкента: трансформация традиций (XX - начало XXI в.). Тошкент, “Extremum-press” 2013. – С 106.
5. Снесарев Г.П. Хоразмликларнинг мусулмонликдан аввалги маросимлари ва урфодатлари. Урганч, 2018. – Б 23.
6. Аширов А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. Тошкент, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007, – Б 162.
7. Нозилов Д. Марказий Осиё меъморчилигига интеръер. Тошкент. Фан, 2005, – Б 72.

ТАРИХИЙ- МАЊНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ АХЛОҚИЙ МЕРОСДАГИ ЎРНИ

Чаққонова Мұхаббат Холматовна
Сурхондарё вилояти Денов тумани,
4-мактаб тарих фани ўқитувчisi
Tel: (94)-404-77-72

Аннотация: Бу мақолада тарихий- мањнавий қадриятларнинг ахлоқий меросдаги ўрни ўрганилган.

Калит сўзлар: Фозил шахар, нафсни покиза тутиш, таълим-тарбия.

Маълумки, Ўрта асрлар мусулмон Шарқида арастучилик йўналишига асос солган қомусий аллома Абу Наср Форобий (870-950)дир. Абу Наср Форобий ахлоқий мероси ва унинг асосий йўналишлари ҳақида фикр юритилганда аллома томонидан кейинги авлодлар учун мањнавий, ахлоқий мерос бўлиб қолган “Ақл тўғрисида”, “Фозил шахар ахолиларининг фикрлари”, “Фазилат, баҳт-саодат ва камолот ҳақида”, “Буюк кишиларнинг нақллари” ва бошқа қатор асарлари ва бу асарларда қайд этилган ахлоққа доир нодир фикрлар, таълим-тарбия масалалари қай даражада ифода этилганлигига эътибор қаратилади. Абу Наср Форобий ахлоқий қарашларининг муҳим томони унинг пантеистик рационалистик йўналишда фалсафий қарашларининг марказида бўлган ақл муаммосига алоҳида эътибор берган. У аклийликни инсоннинг бошқа фазилатлари билан узвий ҳолда кўради. Масалан, мутафаккир “Ақл тўғрисида” номли рисоласида юқоридаги фикрларни исботлаш учун шундай дейди: “Ақлли деб шундай кишига айтамизки, унда ўткир зехн-идрок бўлиши билан бирга, фазилати ҳам бўлсин. Бундай киши ўзининг бутун қобилияти ва идрокини яхши ишларни амалга оширишга қаратган бўлмоғи лозим. Шундай одамнигина ақлли ва тўғри фикр юритувчи деб аташ мумкин”.

Абу Наср Форобий ўз фалсафий қарашларида рационал йўналиш, яъни ақлий салоҳиятга муҳим аҳамият қаратганлигининг асоси бор. У инсон ақлий билиш орқали турли воқеликка бўлган муносабатини ўзгартиради, ўзида инсоний фазилатларни мужассамлаштиради, деган гояга амал қиласи.

Ўрта аср Шарқ мутафаккирлари ичida фаннинг ҳамма соҳалари билан шуғулланган қомусий олим Абу Райҳон Беруний (973-1048) илмий меросида ахлоқий фикрлар ўзига хос йўналишда ривож топган. Абу Райҳон Беруний фалсафий, ахлоқий мероси деистик ҳарактерда бўлган. Агар Абу Наср Форобий ахлоқ тушунчаларининг моҳияти ва мазмунини инсон ақлига боғлиқ йўналишда изоҳлаган бўлса, Абу Райҳон Беруний ахлоқни инсоннинг ўзида, деб ахлоқни ижтимоий ҳодисалар, кишиларнинг моддий эҳтиёжлари билан боғлиқ бўлган ҳодисадир, дейди. У инсондаги ахлоқни – олижаноблик, мурувват, адолат, ростгўйлик, ботирлик кабиларда кўради.

Мутафаккир юқорида санаб ўтилган хислатлари ичida ростгўйликка кўпроқ урғу беради. Чунки инсондаги ростгўйлик шиҷоатни келтириб чиқаради. “Кўпчилик томонидан ботирлик деб танилган ҳулқ, яъни уруш майдонларида баҳодирлик ва турли ҳалокатларга учрашни писанд қилмаслик ўша шиҷоатнинг бир туридир. Аммо унинг ҳамма турлари ичida энг юқори даражалиси бир хил тўғри сўзни сўзлаш ёки тўғри ишни қилишда ўлимни писанд қилмаслиkdir”.

Ўрта асрлар Шарқ мутафаккирлари орасида ўзининг табиий-илмий, фалсафий, ахлоқодобга оид асарлари билан жаҳон фани ва маданиятигаベンазир ҳисса қўшган олим Абу Али ибн Сино (980-1037)дир. Ибн Синонинг ахлоқ ҳақидаги қарашлари, асосан, “Ахлоқ илмига доир рисола”, “Бурч тўғрисида рисола”, “Нафсни покиза тутиш тўғрисида рисола”, “Адолат ҳақида китоб”, “Туар жойлар тадбирлари”, “Донишнома” каби одоб-ахлоққа доир рисолаларида ўз ифодасини топган. Ибн Сино ахлоқий мероси Форобий ва Беруний ахлоқий меросидан озиқланиб ривож топган бўлишига қарамай, улар ахлоқий меросидан фарқ қиласидиган томонлари ҳам бор.

Қайд этилган фикрлардан шундай хуласа чиқариш мумкинки, Ўрта аср Ўрта Осиё Шарқ мутафаккирлари ва мутасаввуфлари ижтимоий, фалсафий, ахлоқий, диний, адабийбадиий меросига эътибор қаратилса, улардаги бош мавзу инсон ва унинг мањнавияти, ахлоқи бўлган. Шунинг учун улар комил инсоннинг ўзига хос ахлоқ кодексини ишлаб чиққанлар.

Бу кодексга амал қилиш ҳар бир одамнинг муқаддас бурчи деб қаралган. Бундан яна шу ҳам маълум бўлдики, Ўрта асрлардаги яхши ахлоқ, комил инсон ҳақидаги тушунчалар нисбий хусусиятга эга бўлиб, бир томондан, жами руҳий-маънавий қудрат, ақлу-заковат, яхши сифатларнинг йиғиндиси ҳисобланган бир тушунча бўлса, иккинчи томондан, шу чўққига интилиб, муайян мартабаларга эришган киши ҳам комил инсон деб ҳисобланган. Комил инсон ҳақидаги ғоялар қандай бўлишидан қатъий назар, жуда катта ижтимоий-ахлоқий аҳамиятга эга бўлган. У инсонни шарафли, эзгулик ва буюк хайр руҳида тарбиялаш, меҳру-муҳаббат, вафо ва садоқатни кучайтиришга хизмат қилиб келган ва шундай бўлиб қоладиган инсон идеалидир. Бизнинг мақсад ва истакларимиз шунга қаратилмоғи даркор.

Фойдаланилгаг адабиётлар:

1. Абу Наср Форобий. Рисолалар. Т.: Ўзбекистон.1975,Б.132
2. Абу Райхон Беруний. Танланган асарлар, 2 т,-Т.: Ўзбекистон, 1968, Б.26

QADIMGI TASVIRIY SAN'AT TARIXI

*Наманган вилояти Наманган шаҳридаги
78-умумий ўрта таълим мактабининг
Тасвирий санъат ва чизмачилик фани ўқитувчиси
Набиева Шохиста Боходировна
998905552032*

ANNOTATSIYA: Qadimgi Misr shaykaltaroshlari ham shuddi me'morcxiligidex, badiiy ijodning haqiqiy noyob asarlari shisobla-nadi. Ayniqsa, Luvr muzeyida saqlanayotgan mirza Kanning shaykali ezining realizmi bilan kishini shayratga sola-di. Mirza chordana qurib etiribdi. U tizzalarida yozish uchun tayyorlangan papirus varag'i, eng qelida qamish qalam. Uning katta quloqlari ding, u eshitib bajo keltirishga yergangan. Kezlar aloshida diqqatga sazovor-ular bir necha xil matyerialdan yasalgan; kosasi-birinch, unga kez oqini anglatuvchi ganch belagi va tagiga silliqlangan yog'och qeyilgan, billur qorachiq joylashtirilgan

KALIT SO'ZLAR: mintaqasida, shususan, Somir davlatida kerishimiz mumkin.

Inson tabiatan besh vaqtga intilib yashaydi. Chunki besh vaqt mobaynida inson jisman va rushan dam olishi, kundalik meshnat-qorin teydirish tashvishidan forig' belish imkoniga ega. Besh vaqt insonda eyin shissi eyg'onishining asosiy omilidir. San'atning vujudga kelishida eyinning ahamiyati katta ekanligi hammaga ma'lum. Demak, nafosatli anglash va nafosatli faoliyatning tadrijiy rivojida meshnat bilan birga besh vaqt ham asosiy omil shisoblanadi. Ichki osoyishtalikni, meshnat va besh vaqtga asoslangan muayyan tartibni jamiyatda qonun darajasiga ketarish esa davlat paydo bo'lganda rey berishi mumkin. Davlat qanchalik ez vazifasini ado-latli va mukammal bajarsa, bu jamiyat farovonligiga olib keladi. Farovon jamiyat esa ez a'zolarining besh vaqtini ta'minlay oladi va pirovard natijada nafosatli anglash va nafosatli faoliyat taraqqiyoti uchun etarli imkoniyat yaratib beradi. Shunday qilib, davlatxilik tizimi paydo belishi bilan insonning badiiy-nafosatli taraqqiyotida yangi davr boshlandi. Ana shu davr ibtidosini biz Mesopotamiya-Qesh daryo (Dajla va Frot daryola-ri) mintaqasida, shususan, Somir davlatida kerishimiz mumkin. Somir insoniyat tarixidagi shozirgacha bizga ma'lum bo'lgan ilk qudratlari davlat bo'lgan. Shubshasizki, miloddan avvalgi IV ming yillikda bu davlatning qudrati uning madaniyatida, fuqarolarning badiiy nafosatli ongida hamda badiiy-nafosatli faoliyatida namoyon bo'lgan. Somirliklar birinchi belib yozuvni kashf etdilar va gil tahtachalarga qamish qalamlar bilan ilk rivoyat va ilk nasishatlarni yozib qoldirdilar. Shuni aloshida ta'kidlash joizki, shech bir qadimgi madaniyatdan bizning davrimizgacha bu qadar ko'p sonli yozma shujjalilar etib kelgan emas. San'at namunalarining ko'pligi jihatidan Somirni orqada qoldiradigan Misr madaniyati ham yozma yod-gorliklar borasida Somirga yon beradi. Qadimgi Somir tasviriy san'ati asosan mushrlar, idish-tovoqlardagi rasmlar va releflardagi tas-virlardan iborat. Bular orasidagi eng qadimiysi va bizgacha ko'p miqdorda etib kelgani mushrlardir. Ilk sulolar davridayoq Somirda tosh eymakorligining badiiy-nafosatli tamoyillari ishlab chiqilgan va mustashkamlangan, sayqal berish texnikasi mukammallasha boshlagan. Shuning uchun ularga faqat moddiy madaniyat namunalari emas, balki san'at yodgorliklari sifatida ham qarash maqsadga muvofiq. Somir mushrlariga razm solgan shar bir kishi ularda asotir yoki halq og'zaki ijodiga doir syujetning ifodasini kyeradi: qanotli ajdasholarning ustida turgan yerkak bilan ayol, etti boshli ajdashoni eldirayotgan pashlavon, hayoliy mavjudotlar-qush-odam va odam-arslon ustidan olib borilayotgan sud va boshqa tasvirlar shular jumlasidandir. Qadimgi dunyo mumtoz nafosatshunosligi yenalishlari va g'oyalalarini O'rta asrlar Musulmon Sharqi muta-fakkirlari davom ettirdilar. Ular Qadimgi Yunon faylasuflar va olimlari asarlarini sharshladilar, tanqidiy yergandilar, tarjima qildilar. Arastuni esa ular «Birinchi muallim» deb atadilar.

DEVELOPMENT OF PILGRIMAGE TOURISM IN UZBEKISTAN

Jumaev Jonibek Shodievich

*Imam Bukhari international scientific research center
researcher of the department of religious-educational events
+998979178500, E-mail: jumayevjonibek85@gmail.com*

Annotation : From 2016 tourism was declared as one of the important spheres of the country's economy in Uzbekistan. During these years, large scale measures were carried out on the developing of the tourism of pilgrimage together with all directions of tourism too. As a result, it was achieved that, the numbers of tourists which visited to our country increased. This article is devoted to the developing of the pilgrimage tourism and its results.

Keywords: great persons, pilgrimage tourism, infrastructure of tourism, holy shrines, simplification of visa procedure, "Halal tourism", "Crescent Rating" organization.

It's known that, Uzbekistan is one of the rich countries to holy shrines in the world scale. This holy soil is regarded that, it is a land where many great persons which were the best famous in Islamic world had been buried. During the independence years, the studying and landscaping works of addresses where such humans which were famous with their great works in the strengthening the creed of Muslim community were carried out. And they were transformed to the places where pilgrimage of the people. These places are regarded not only for our people, but for the people whole Islamic world. Current days, only in Samarkand province there are 1105 archeological, 670 architectural, 37 attraction places, 18 monumental objects as well as, 1851 material and cultural heritage objects which entered to the 21 memorial categories. There are many places where were possible for pilgrimage among them¹. During the latest three years these reasons served as basis for the developing the tourism of pilgrimage in our country and introducing it to the world. As a result, many achievements were achieved in these. For this reason, it is important that, the scientific analyzing of the works which carried out and their results.

From 2017 the continuously works were begun on the developing the pilgrimage tourism which is special direction of tourism and introducing it to the world. Including, the Decision of the President of the Republic of Uzbekistan was declared named "About measures are implemented in the first and foremost on developing of tourism system in 2018-2019" in August 16, 2017. The program of the measures are implemented in the first and foremost on developing of tourism system in 2018-2019 was approved on the based this Decision for simplifying of traveling to Uzbekistan, developing the tourism infrastructure and to organize new tourism objects².

Besides, the tasks were noted such as the forming the list of counties which are offered the special program of pilgrimage tourism for these countries' citizens, as well as, activating the works on the attracting the tourists to the holy shrines in Uzbekistan from Malaysia, Indonesia and others, carrying out ad measures which needed, logistics, including, organizing charter flights³.

As well as, for the purpose to create the convenience to the pilgrims which are visiting to our country, new state standard was made by the state unitary enterprise named "Certificating center of the touristic services" of the State committee of the developing the tourism of the Republic of Uzbekistan. From January 1 2018, the standard came into force based on this document on the touristic services, means of placing, common requires. According to the new rules which installed, it was noted that, it must be Quran in the least one tenth of the total number of rooms in each hotel as well as, prayer seat and indicator of Qibla in the least 30 percent of the rooms⁴.

During these times many works were implemented on the simplifying the visa procedure for

¹ <https://religions.uz/news/detail?id=812> Қадим Самарқандга бир келиб кетинг!

² <https://lex.uz/docs/3311817> Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори "2018-2019 йилларда туризм соҳасини ривожлантириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида"

³ <https://www.gazeta.uz/uz/2017/08/17/turizm/> Ўзбекистонда зиёрат туризми ривожлантирилади

<http://muslim.uz/index.php/yangiliklar-2016/uzbekistan/item/4159-zijorat-turizmi-so-asida-musulmonlarga-yana-bir-ulajlik-yaratildi>

the tourists where are come to Uzbekistan. For the purpose, the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan named "About additional organizational measures on the creating the favorable conditions for the developing of the tourism potential of the Republic of Uzbekistan" was declared in February 3 2018. According to this, the procedure without visa for the citizens of Indonesia, Malaysia, Singapore, Turkey, South Korea, Japan Israel as well as, the simplified visa procedure for the tourists where will be come from 39 countries were established. From March in that year the citizens of Tajikistan and from October the citizens of France were added to the ranks of the foreigners who are visitors without visa¹.

Besides, a number of measures were implemented on the developing "Halal tourism" in our country. Including, it was paid attention to the improving of the directions which underdeveloped and rated low in the rating which was compiled in 2017 by the "Crescent Rating" organization on the "Halal tourism" (Uzbekistan 28th position in the rating which was complied in 2017. From these, the "safe travel" is 84 ball from 100, "freedom of entrance to the temple" 80, "facilities and guaranties of eating" 70, "visa" 50, "facilities of airport" 48,3, "family vacation" 44,4, "living conditions" 33,2, "facilities for Muslims" 25, "coming of tourists" 21,2, "facilities of communication" 19). In particular, the suggestions and recommendations were produced on the developing of the pilgrimage tourism in our country by the State committee of the developing the tourism of the Republic of Uzbekistan in collaboration with "Crescent Rating" organization. The conditions which needed were created for the doing of prayer acts of tourists in international airports on the based these recommendations².

At the same time, the department of the developing the pilgrimage tourism in the part of the Committee on religious works of the Republic of Uzbekistan began its activity. Preparing analytical documents on the issues connecting with the developing of the tourism of pilgrimage in Uzbekistan, presenting relevant suggestions on the more complete and effective using from the great tourism potential of regions and others were noted as the main tasks of this department³. Besides, developing of the tourism of pilgrimage in Tashkent city, the maps of visits to the listed 15 religious institution were made by the Committee of the developing the tourism of pilgrimage. The map of halal eating places, national kitchens, restaurants, family visiting places was prepared intended to the travel agencies and visitors of Indonesia and Malaysia. As well as, for the first time in our country "Halal standard" which was needed for the tourism of pilgrimage was implemented.

Doing of the tasks which noted in the Decision of the President of our country in March, 2017 named "About the measures of the organizing the Imam Bukhari scientific research center under Cabinet of Ministry of the Republic of Uzbekistan" was continued in the Imam Bukhari memorial complex in Payarik district of Samarkand province where considered one of the important objects of the tourism of pilgrimage in Uzbekistan. Including, 5,8 ga area of land was opened from adjacent area and given for building scientific center and 3 two-storey houses on the center's opposite side. The project and proposal of the rebuilding of Imam Bukhari complex and the general plan – project of Hartang village were approved according to the tasks who was given by our President during his visiting to Samarkand province in March 17-18 in this year. At the same time, the building of the 3 two-storey houses which consist of 18 apartment on the center's opposite side and 62 two-storey cottages which had national views along the Okdaryo-Kulbosti automobile road leading to the complex were finished⁴. As a result this and other measures which were carried out many achievements were achieved in this. Including, if the during 10 month of 2017 2,2 million tourists visited to our country, within that times of 2018 4,4 million tourists visited⁵. Within 2018 5 million 346 thousand 219 people visited⁶.

In our country, the measures were continued on the developing of the tourism of pilgrimage in 2019 too. Including, from January 5 2019, pilgrimage visa was put into practice to the term till 2

¹ <https://lex.uz/docs/3548467> Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони "Ўзбекистон Республикаси туризм салоҳиятини ривожлантириш учун қуай шароитлар яратиш бўйича қўшимча ташкилий чоратадирилар тўғрисида"

² <http://aza.uz/oz/tourism/zbekistonda-ziyerat-turizmi-2018-yilga-nazar-27-12-2018>

³ <https://religions.uz/pages/7>

⁴ <http://xs.uz/uzkr/post/samarqanddagi-imom-bukhorij-mazmuasi-butunlaj-yangi-qiyofaga-kiradi-fotozhamlanma> Самарканддаги Ином Бухорий мажмуаси бутунлай янги киёфага киради (фотожамланма)

⁵ <http://aza.uz/oz/tourism/zbekistonda-ziyerat-turizmi-2018-yilga-nazar-27-12-2018>

⁶ <https://uzbektourism.uz/cyrl/research>

month to the foreign citizens who are visitors for the studying of the cultural-historical, religious-spiritual and traditions of Uzbekistan¹. At the same time, scientific conferences which are important for the developing of the tourism of pilgrimage and producing it to the world were held. Including, in February 21-23 of 2019, with the initiative of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.Mirziyoyev I International forum was held on the tourism of pilgrimage for the purpose of increasing the position of the country in the international area on the tourism of pilgrimage. Within this forum the solemn ceremony which devoted to the signing of the Bukhara Declaration on the recognizing of Uzbekistan as one of the centers of the tourism of pilgrimage became². Besides, in May 24-25 2019, international conference named "Renaissance of the tourism of pilgrimage in the across of Great Silk Road" was held in Samarkand city in the presence of leader scientists and specialists of tourism sphere of China, Russia, France, Italy, South Korea, Turkey, Bosnia and Herzegovina, Poland, Kazakhstan, Tajikistan and Kirgizia³.

This and other reasons, in turn, served to the significantly increasing of the number tourists which are visited from Muslim countries. Including, we may see this exactly on the comparing of the indicators of November in 2019 with November of 2018. In particular, in November of 2018, if 287 tourists visited only from Pakistan country, in November of 2019 424 tourists visited and the level of increasing became 47,7 percent. On the indicators of Saudi Arabia, we may see more number than that. Including, if in November of 2018, 36 tourists visited from Saudi Arabia, in November of 2019 124 tourists visited and the level of increasing became 244 percent⁴.

We say that as conclusion, in Uzbekistan from 2016, tourism was declared as one of the important sectors of the economy of Uzbekistan. For this reason, the works of the development of tourism and pilgrimage tourism which is one of the important sectors of tourism, as well as, to introduce it to the world were carried out. In this, the relevant Decree and Decisions of the President of the Republic of Uzbekistan were declared. Relevant works were carried out based on this. As well as, various measures, scientific seminars and conferences were organized for the purpose to develop the pilgrimage tourism and to study foreign experiments. In this sphere, the bilateral cooperation was begun with foreign firms and companies. This, in turn, served to significantly increase of the number of pilgrims who are visiting to Uzbekistan, in particular, holy shrines in our country.

¹ <http://xs.uz/uzkr/post/birinchi-khalqaro-ziyorat-turizmi-forumi-zhahon-hamzhamiyatida-katta-qiziqishga-sabab-bolmoqda>

² <https://islaminstitut.uz/?p=6867> Зиёрат туризми халқаро форуми якунлари

³ <http://zarnews.uz/post/ozbekistonda-ziyorat-turizmi-uchun-katta-imkoniyat-bor> Ўзбекистонда зиёрат туризми учун катта имконият бор

⁴ <https://uzbektourism.uz/cyrl/research> 2019 йил ноябрь ва 2018 йил ноябрь ойларида Ўзбекистон Республикасига кириб келган ташриф буюрувчилар сонининг давлатлар кесимида тақсимланиши

MIRZO ULUG'BEK DAVRIDAGI MADANIY HAYOTNI O'RGANISH

*Muhiddinov Sunnatilla Shonazarovich
Samarqand viloyati Paxtachi tumani
5- maktab tarix fani o'qituvchisi
Telefon+998(93)3143681*

Annotasiya: Ushbu maqolada tarix darslarida o'rganiladigan Mirzo Ulug'bek davridagi madaniy ahvol haqidagi ma'lumotlarni o'quvchilarga tushuntirish , darsga bo'lgan qiziqishini oshirish haqida bayon etilgan.

Tayanch tushunchalar: madrasa, mudarris, Ulug'bek maktabi, yulduzlar jadvali.

Tarixiy voqeligimiz, ma'naviy meros, milliy an'analarimiz - bularning barchasi o'quvchilarni tarbiyalashda muhim qadriyatlarimizga qaytishdek ma'naviy zaruriyatga aylanib bormoqda. O'rta Osiyo qadimdan o'zining milliy ma'naviy merosi bilan butun dunyo xalqlarini o'ziga rom etib kelgan markazlardan biri bo'lgan. Insoniyat o'zining qadim o'tmish davriga hamma vaqt hayrat bilan qarab kelgan. O'tmishda yashagan bobokalonlarimiz hayotiga har birimiz qiziqish bilan qaraymiz. Tabiiyki, ular o'z tili, adapiyoti, san'ati va madaniyatiga ega bo'lgan. Madaniyatning asl beshigi Sharq mamlakatlari bo'lgan, dastlabki adapiy yodgorliklar, avvalo, Misr, Eron, Xitoy, Hindiston, Bobil (Vaviloniya), O'rta Osiyo mamlakatlarida yaratilgan.

Ulug'bek davridagi madaniy hayot haqida bizgacha yetib kelgan ko'plab tarixiy manbalar va keyingi davrlarda yaratilgan, hozirda ham eng muhim qo'llanmalar sifatida ahamiyatli bo'lgan ko'plab asarlar mavjud. Bundan tashqari Alisher Navoiyning «Majolis un-nafois» asarida, Mirxonondning “Ravzat us-safo” asarida, Davlatshoh Samarqandiyning “Tazkirat ush-shuar” asarida, Boburning “Boburnoma”sida ham Ulug'bek to'g'risida ma'lumotlar bor.

Osiyo tarixshunoslarining yozishlaricha, Ulug'bek madrasa mudarrisi bo'libgina qolmasdan, eng yaxshi muallimlarni tanlashda ham shaxsan qatnashgan. Mashhur «Aflatuni zamon» Qozizoda Rumiy madrasada tabiiy fanlar bo'yicha yetakchi mudarris edi. Madrasaning birinchi mudarrislardan biri faylasuf va fiqh ilmi bilimdoni Muhammad Xavofiy edi. Madrasa ochilishi marosimida u birinchilardan bo'lib tinglovchilar huzurida ma'ruza o'qidi. Vosifyuning yozishchicha, madrasa qurilishi bitgandan so'ng Ulug'bekdan so'rashadi: «Kim madrasaning bosh mudarrisi bo'ladi?» Ulug'bek: „Bu odam barcha fanlar bo'yicha komil odam bo'lishi kerak”, -deb javob beradi. Ulug'bek so'zini eshitgan, eski kiyimda, g'ishtlar orasida madrasa quruvchilari bilan o'tirgan Mavlono Muhammad bu vazifaga o'zining haqqi borligini aytadi. Mavlono Muhammad madrasa qurilishida ishchi sifatida qatnashgan .Ulug'bek u bilan suhbatlashib ko'rib tezda uning zukkoligiga amin bo'lgan, shuning uchun madrasa ochilishida unga mudarris sifatida birinchi bo'lib ma'ruza qilish huquqi berildi. Ulug'bek maktabi tarixidagi yetakchi rolni ulkan falakiyotshunos va riyozatchi (matematik) G'iyosiddin Jamshid bin-Ma'sud Koshoniy o'ynadi. U Ulug'bek rasadxonasining yetakchi olimlaridan biri bo'lib, falakiyotshunoslik jihozlari haqida risola ham yozgan edi. Shuningdek, Ulug'bek va Qozizodaning shogirdi va izdoshi, samarqandlik Alouddin ibn Muhammad Qushchi «O'z zamonasining Ptolomeyi» edi. Ulug'bek maktabi shogirdlaridan yana biri , uning asarlari sharhchisi, Qozizoda Rumiyning nevarasi Mirim Chalabiy e'tiborga loyiq. Ulug'bekning rahbarligi va ishtirokida madrasada ilmiy ishlar muvaffaqiyatli rivojlandi. Bu yerda Hofiz Abru, Abdurazzoq Samarqandiy va boshqa tarixchilar yashab ijod qildilar. Ularning asarlari O'rta Osiyo tarixchiligining qimmatli manbalaridir. Masalan, Hofiz Abruning “Zubdat ut-tavorix” (“Yilnomalar qaymog'i”) asarida 1427-yilgacha bo'lgan tarixiy voqealar , jumladan, Ulug'bek davri ham bayon qilinadi. Mirxonondning “Ravzat us-safo” asari Sulton Husayn podsholigi davri tarixiga bag'ishlansa-da, Mirzo Ulug'bek haqida ham ko'plab ma'lumotlar beradi. Davlatshoh Samarqandiy “Tazkirat ush-shuar” asarida ham Mirzo Ulug'bek va uning davri haqida ko'plab ma'lumotlar berilgan.

Mirzo Ulug'bekning nomini olamga yoygan narsa bu uning hukmdorligi emas, ilm sohasidagi erishgan yutuqlari va bu yutuqlar mahsuli bo'lgan asarlaridir. Ulug'bekning yulduzlar jadvali birinchi marta 1665-yil Oksfordda angliyalik T. Xayd, keyinchalik 1767-yil G. Shakre, 1843-yil F. Bayl tomonidan nashr etilgan. Fransuz sharqshunosi Sedillot T. Xayd nashrini qayta ko'chirib, Ulug'bekning kirish so'zini va jadvallarini fransuz tiliga o'girdi hamda 1853-yil Parijda nashr qildi. Nihoyat, 1917-yilda «Ziji Ko'ragoni» AQSHda nashr etildi.

Mirzo Ulug'bek "To'rt ulus tarixi" asarini ham bitgan. Asar o'z nomiga ko'ra mo'g'ullar imperiyasining to'liq tarixini o'z ichiga oladi.

Amir Temurning nabirasi, Shohruh Mirzoning to'ng'ich o'g'li Mirzo Ulug'bek davrida O'rta Osiyo xalqlari madaniy hayoti murakkab va mashaqqatli yo'lni bosib o'tdi. O'zaro qirg'inbarot urushlar, tez-tez bo'lib turadigan chet el bosqinchilarining talon-tarojlari to'xtatildi. Xalqning asrlar bo'yи yaralgan ma'naviy va moddiy madaniyati boyliklarining yangi nihollari yetishdi. Bu davrda xalqning fidoyi o'g'il-qizlari ularni sevib parvarishlar, shogirdlar va o'rindbosarlar tayyorlashar, o'zlaridan oldin o'tgan ajdodlarning an'analarini davom ettirar edilar.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. B.Ahmedov . „O'zbekiston xalqlari tarixi manbalari” Toshkent. 1991.
2. B.Ahmedov „Ulug'bek” Toshkent. 1989
- 3.Xurshid Davron. „Sohibqiron nabirasi yoxud mitti yulduz qissasi” Toshkent, 1995.

**TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН**

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 18-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(3-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.07.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000